

INDEX 339202

NOTATKI

KWARTALNIK TOWARZYSTWA NAUKOWEGO PŁOCKIEGO

PŁOCKIE

Płock

3/256

2018

ISSN 0029-389X

INFORMACJA DLA AUTORÓW

- Materiały do „Notatek Płockich” prosimy przysyłać pocztą mailową na adres notatkiplockie@wp.pl lub na płycie CD z wydrukiem na adres Towarzystwa Naukowego Płockiego (pl. Narutowicza 8, 09-402 Płock).
- Czcionka – Times New Roman, wielkość – 12, interlinia – 1,15, maksymalna objętość tekstu – 15 stron z przypisami i zdjęciami, jedna szpalta; marginesy – 2,5 cm.
- Zdjęcia z podpisami oraz podaniem autora i źródła pochodzenia wstawione do tekstu w odpowiednie miejsca. Artykuł powinien być zaopatrzony w krótki abstrakt w języku polskim (do 250 znaków) oraz słowa kluczowe (do 5). Na końcu artykułu należy dołączyć bibliografię oraz jego tytuł i „Summary” w języku angielskim (do 250 znaków). W przypadku recenzji należy tylko dołączyć tytuł recenzowanej publikacji w języku angielskim oraz zdjęcie okładki recenzowanej książki.
- Opuszczenia w cytowanym tekście sygnalizujemy trzema kropkami w nawiasie kwadratowym: [...].
- Przypisy w języku polskim (tamże, dz. cyt., zob.), czcionka – Times New Roman, wielkość – 10, interlinia – 1,15; w przypisach odwołujących się do artykułów z gazet lub czasopism podajemy inicjał imienia i nazwisko autora, tytuł pisany kursywą, tytuł gazety lub czasopisma w cudzysłowie, rok, numer, strony, np. S. Kostanecki, *Marszałek w Płocku. Szkic literacki*, „Głos Mazowiecki” 1938, nr 124 z 1 czerwca, s. 2.
- Podobnie podajemy opis bibliograficzny książek: inicjał imienia i nazwisko autora, tytuł pisany kursywą, data i miejsce wydania, np. T. Chrostowski, *4 pułk strzelców konnych Ziemi Łęczyckiej*, Płock 1992; w przypadku prac zbiorowych: *Dzieje Płocka*, t. 2, *Dzieje miasta w latach 1793-1945*, (red.) M. Krajewski, Płock 2006.
- Przed przysłaniem ostatecznej wersji tekstu bardzo prosimy o jego sprawdzenie, ze zwróceniem uwagi na literówki, interpunkcję i poprawność przypisów.
- Prosimy również o krótką informację Autora o sobie do notki o Autorach: tytuł lub stopień naukowy, miejsce pracy, pełnione funkcje oraz adres (w celu przesłania egzemplarza autorskiego), numer telefonu i adres mailowy do wiadomości redakcji.
- Przesłanie artykułu do Redakcji „Notatek Płockich” oznacza zgodę Autora na jego publikację.
- Warunkiem zakwalifikowania artykułu do druku jest pozytywna recenzja wydawnicza.

Redakcja „Notatek Płockich”

Na okładce: Kościół romański z XII w. w Rokiciu
Rys. Anna Michalak

Skład i druk:
Wydawnictwo i Poligrafia „IWANOWSKI”
ul. Dziewiarska 7, 09-407 Płock
e-mail: wydawnictwo@iwanowski.com.pl

PŁOCK NOTICES

QUARTERLY OF THE SCIENTIFIC
SOCIETY OF PŁOCK
(published since July 1956)

3/256
JULY – SEPTEMBER
2018

EDITORIAL BOARD

DR GRZEGORZ GOŁĘBIEWSKI
(EDITOR-IN-CHIEF)

MGR AGNIESZKA CIECHOMSKA
(EDITORIAL SECRETARY)

MGR MAŁGORZATA DUCH
(LANGUAGE EDITOR)

DR AGNIESZKA KRZĘTOWSKA
(STATISTICAL EDITOR)

DR ANDRZEJ DWOJNYCH

DR TOMASZ PIEKARSKI

DR WALDEMAR PODEL

PROF. NADZW. DR HAB. INŻ. RENATA WALCZAK

SCIENTIFIC COUNCIL

PROF. DR HAB. SC. ZBIGNIEW KRUSZEWSKI
(CHAIRMAN)

REV. PROF. DR HAB. AMANTIUS AKIMJAK (Slovakia)

PROF. DR HAB. ROMUALD BRAZIS (Lithuania)

DR MARIAN CHUDZYŃSKI

REV. PROF. DR HAB. MICHAŁ M. GRZYBOWSKI

DR HAB. HENRYKA ILGIEWICZ (Lithuania)

PROF. DR HAB. SC. JANUSZ ZIELIŃSKI

PROF. DR HAB. SC. DANIELA ŻUK

EDITORIAL ADDRESS:

pl. Narutowicza 8
09-402 Płock

tel. (0-24) 366 99 71, (0-24) 262 26 04

e-mail: notatkiplockie@wp.pl
www.tnp.org.pl

NOTATKI PŁOCKIE

KWARTALNIK TOWARZYSTWA
NAUKOWEGO PŁOCKIEGO
(ukazuje się od lipca 1956 r.)

3/256
LIPIEC – WRZESIEŃ
2018

KOLEGIUM REDAKCYJNE

DR GRZEGORZ GOŁĘBIEWSKI
(REDAKTOR NACZELNY)

MGR AGNIESZKA CIECHOMSKA
(SEKRETARZ REDAKCJI)

MGR MAŁGORZATA DUCH
(REDAKTOR JĘZYKOWY)

DR AGNIESZKA KRZĘTOWSKA
(REDAKTOR STATYSTYCZNY)

DR ANDRZEJ DWOJNYCH

DR TOMASZ PIEKARSKI

DR WALDEMAR PODEL

PROF. NADZW. DR HAB. INŻ. RENATA WALCZAK

RADA NAUKOWA

PROF. NADZW. DR HAB. INŻ. ZBIGNIEW KRUSZEWSKI
(PRZEWODNICZĄCY)

KS. PROF. DR HAB. AMANTIUS AKIMJAK (Słowacja)

PROF. DR HAB. ROMUALD BRAZIS (Litwa)

DR MARIAN CHUDZYŃSKI

KS. PROF. DR HAB. MICHAŁ M. GRZYBOWSKI

DR HAB. HENRYKA ILGIEWICZ (Litwa)

PROF. DR HAB. INŻ. JANUSZ ZIELIŃSKI

PROF. DR HAB. INŻ. DANIELA ŻUK

ADRES REDAKCJI:

pl. Narutowicza 8
09-402 Płock

tel. (0-24) 366 99 71, (0-24) 262 26 04

e-mail: notatkiplockie@wp.pl
www.tnp.org.pl

LIST OF CONTENTS

WOJCIECH JERZY GÓRCZYK
 THE ORIGINS OF OPINOGÓRA
 IN THE DOCUMENTARY
 VOIVODE ŻYRO FROM 1185
 AND THE DOCUMENT OF THE BISHOP OF PŁOCK
 GEDKO FROM THE 13TH CENTURY 3

MAREK STAWSKI
 THE RELIGIOUS AWARENESS
 ON LATE MEDIEVALE MAZOVIA
 ACCORDING TO THE EPISCOPAL'S BOOKS
 OF THE DIOCESE OF PŁOCK 9

MICHAŁ SOKOLNICKI
 ABOUT THE NATIONAL STRUCTURE OF STUDENTS
 IN STATE LOWER SECONDARY SCHOOLS
 IN PŁOCK IN 1905-1914
 (FROM THE HISTORY OF „MAŁACHOWIANKA”) 23

ALEKSANDRA MARIA KRYSIAK
 THE FOUNDATION AND THE FIRST YEARS
 OF ACTIVITY OF THE SAVINGS AND LOANS
 ASSOCIATION IN STAROŻREBY
 IN THE YEARS 1918-1924 29

EWA SERAFIMOWICZ
 DIVISION OF PŁOCK INTO OWNERSHIP UNITS,
 ORGANIZATIONAL AND FIELD –
 TO 1989 40

REVIEW
 „HISTORICAL-SOCIAL NOTEBOOKS OF TŁUCHÓW”
 NR XIII
 (Rev. Leszek Smoliński) 53

BIBLIOGRAPHY OF MAZOVIAN PŁOCK
FOR THE PERIOD 1 VII – 30 IX 2017 56

OUR AUTHORS 72

SPIS TREŚCI

WOJCIECH JERZY GÓRCZYK
 POCZĄTKI OPINOGÓRY
 W ŚWIETLE DOKUMENTU
 WOJEWODY ŻYRY Z 1185 R.
 I DOKUMENTU BISKUPA PŁOCKIEGO
 GEDKI Z XIII W. 3

MAREK STAWSKI
 ŚWIADOMOŚĆ RELIGIJNA
 NA PÓŻNOŚREDNIOWIECZNYM MAZOWSZU
 W ŚWIETLE KSIĄG BISKUPICH
 DIECEZJI PŁOCKIEJ 9

MICHAŁ SOKOLNICKI
 O STRUKTURZE NARODOWOŚCIOWEJ UCZNIÓW
 GIMNAZJÓW PAŃSTWOWYCH W PŁOCKU
 W LATACH 1905-1914
 (Z DZIEJÓW „MAŁACHOWIANKI”) 23

ALEKSANDRA MARIA KRYSIAK
 Utworzenie i pierwsze lata działalności
 Kasy Pożyczkowo-oszczędnościowej
 w Starożrebach
 w latach 1918-1924 29

EWA SERAFIMOWICZ
 Zarys podziału
 terytorialno-funkcjonalnego Płocka
 do roku 1989 40

RECENZJA
 „TŁUCHOWSKIE ZESZYTY HISTORYCZNO-SPOŁECZNE”
 NR XIII
 (Rec. Leszek Smoliński) 53

BIBLIOGRAFIA MAZOWSZA PŁOCKIEGO
ZA OKRES 1 VII – 30 IX 2017 R. 56

NASI AUTORZY 72

POCZĄTKI OPINOGÓRY W ŚWIETLE DOKUMENTU WOJEWODY ŻYRY Z 1185 R. I DOKUMENTU BISKUPA PŁOCKIEGO GEDKI Z XIII W.

Abstrakt

Opinogóra została po raz pierwszy wspomniana w dokumencie wojewody mazowieckiego Żyro z 1185 r. W dokumencie tym pojawia się pod nazwą Opinegote. Dobiechna Opinogórę ofiarowała Kościołowi Najświętszej Maryi Panny w Płocku. Jeszcze w średniowieczu książęta mazowieccy wybudowali tam dwór myśliwski, w którym zmarł książę Bolesław w 1454 r. Po aneksji Mazowsza do Korony Opinogóra stała się częścią majątków królewskich i była przekazywana jako starostwo niegrodowe Krasińskich. Pierwszym Krasińskim, któremu król dał Opinogórę w 1659 r., był Jan Kazimierz (1607-1669) – dworzanin króla, skarbnik Korony, wojewoda płocki, kasztelan warszawski, płocki i ciechanowski.

Słowa kluczowe: Opinogóra, wojewoda mazowiecki, Żyro, Mazowsze, wojewoda Gedko, norbertanki

1. Opinogóra jako uposażenie kościoła Najświętszej Marii Panny w Płocku

Początki osady w Opinogórze na Mazowszu w ziemi ciechanowskiej nie są nam znane. Być może pierwszą wzmiankę o Opinogórze należy łączyć z dokumentem wystawianym 1185 r. przez wojewodę Żyro z rodu Powatów – Ogończyków, w którym powierza on w opiekę kościół Najświętszej Marii Panny w Płocku kanonikom regularnym św. Augustyna z prepozytury w Neuwerk koło Halle w Saksonii – filii bawarskiego klasztoru w Rottenbuch, aby: *cum omni conamine et cordis affectu dilecte Hallensi ecclesie ipsam committimus et ut, ea que ad spiritualia pertinent, vere ei subpeditet statuimus*¹.

W dokumencie tym, znanym z XV wiecznego odpisu z klasztoru Neuwerk, pojawia się zapis, że wśród miejscowości będących uposażeniem kościoła NMP w Płocku jest: *Opinegote cum terminis suis* (według lekcji kopiariusza magdeburskiego dokonanej przez E. Strehlkego zapis ten brzmi *Opme-gote*²). Dyskusyjne jest czy Opinegote została nadana kościołowi NMP w Płocku przez Dobiechnę, córkę Kiliana, drugą żonę Wojstawa, dziadka Żyro, znaną nam także z dokumentu biskupa płockiego Gedki z XIII w., czy przez córkę Kielcza, pierwszą żonę Wojstawa, która nie zostaje wymieniona z imienia w niedatowanym dokumencie Gedki³.

Za Dobiechną opowiada się Czesław Deptuła⁴, Maria Stella Szacherska⁵, Władysław Mąkowski⁶, którzy uważają, że Dobromila z Dokumentu Żyro to Dobiechna, druga żona Wojstawa, czyli Dobiechną z dokumentu Gedki. Stanisław Kostanecki polemizuje z Deptułą uważając iż w dokumencie Żyro jest mowa o Dobromile, pierwszej żonie Wojstawa, różnej od Dobiechny⁷. Marek Stawski przyjął tezę Mąkowskiego i Deptuły, ale całkowicie pominął argumentację Kostaneckiego⁸. Za tezą Kostaneckiego przemawia fakt, że Żyro stwierdza: *avia mea Dobromila*⁹. Nie chodzi tylko o imię Dobromila, ale o określenie *avia mea*. Dobiechna, druga żona Wojstawa, była bezdzietna, zaś Żyro był wnukiem pierwszej żony Wojstawa, więc określenie *avia mea* można odnieść wprost tylko do pierwszej żony Wojstawa, a nie do Dobiechny. Jednak wydaje się, że wszystkie strony sporu błędnie odnoszą *avia mea* Dobromila do osoby, która nadała uposażenie

⁴ C. Deptuła, *Kolegiata Najświętszej Marii Panny na podgrodzium płockim (próba nowego ujęcia zagadnienia)*, „Notatki Płockie”, nr 4 (1959), s. 46-52.

⁵ *Zbiór dokumentów i listów miasta Płocka*, s. 7, p. 23.

⁶ W. Mąkowski, *Kościół św. Marii Magdaleny i klasztor panien norbertanek zakonu premonstraterskiego za murami miasta Płocka*, [w:] A. J. Nowowiejski, *Płock. Monografia historyczna*, Płock 1930, s. 587.

⁷ S. Kostanecki, *Stosunek dokumentu biskupa Gedki do aktu wojewody Żyry (przyczynek do najdawniejszych dziejów kolegiaty św. Michała i szkoły płockiej)*, „Notatki Płockie”, nr 3 (1964), s. 22.

⁸ M. Stawski, *Początki klasztoru norbertanek w Płocku*, [w:] *Premonstratensi na ziemiach polskich w średniowieczu i epoce nowożytnej*, red. J. Rajman, Kraków 2007 (Annales Academiæ Paedagogicæ Cracoviensis. Studia Historica V), s. 44.

⁹ *Zbiór dokumentów i listów miasta Płocka*, s. 7 (nr 3).

¹ *Zbiór dokumentów i listów miasta Płocka*, wyd. S. M. Szacherska, t. 1. Warszawa 1975, s. 7 (nr 3); *Zbiór ogólny przywilejów i spominków Mazowieckich*, wyd. i oprac. J. K. Kochanowski, t. 1, Warszawa 1919, s. 112-113

² *Zbiór ogólny przywilejów i spominków Mazowieckich*, s. 112 i 114.

³ Tamże, s. 10-12.

kościółowi NMP w Płocku. Z dokumentu Żyro wcale nie wynika, że wszystkie nadania poczyniła Dobromila, którą Żyro określa *avia mea*. Żyro pisze, że nadania te poczynili: *parentibus et ab avis nostri*, dalej wymienia nazwy miejscowości: *quibus a prioribus prefata ecclesia dotata est*. Więc dokument stwierdza tylko, że nadania dokonali przodkowie Żyry (niewymienieni z imienia). Następnie Żyro wymienia miejscowości, które sam oddaje kościołowi NMP w Płocku, a dopiero na koniec stwierdza, że oddaje kościołowi NMP: *hys etiam Shupno cum ecclesia, quam avia mea Dobromila ab heredibus XXX marcis argenti comparavit adiungere curavi et, quia hec taxa*¹⁰. Zatem Dobromiłę można odnieść tylko do Shupno. Po pierwsze sugeruje to sama konstrukcja dokumentu, po drugie stwierdzenie *hys etiam*, każe rozumieć, że oprócz tego co nadali przodkowie Żyry i sam Żyro, ten nadaje też Shupno, które Dobromiła wykupiła, a Żyro zapewne odziedziczył. Takie rozumienie tego zapisu wynika nie tylko z określenia *hys etiam*, ale i z kontekstu w jakim umieścić to zdanie. Zapewne przodkowie, o których pisze Żyro to właśnie Dobiechna, której ten nie chce wymienić z imienia. Wiemy, że kościół był przedmiotem sporu o prawo patronatu pomiędzy Powatami a biskupami płockimi. W tej sytuacji wydaje się zrozumiałe, że Żyro pomija Dobiechnę, drugą żonę swojego dziadka, a pisze tylko ogólnie *przodkowie*, zaś wymienia Dobromiłę, swoją babkę. Tym samym podkreśla swoje prawo do kościoła. Wówczas *avia mea Dobromila* z Dokumentu Żyro należy utożsamić z niewymienioną u Gedki z imienia *atavia nostra filia Kelconis*.

Biskup płocki Gedko także pochodził z rodu Powatów, a Wojstaw i *atavia nostra filia Kelconis* to byli również jego przodkowie. W tym wypadku Gedko zastosował dokładnie ten sam zabieg, co Żyro, aby podkreślić swoje prawo do patronatu nad kościołem, ale jako biskup, a nie Powata. Więc przemilczał nadania Żyro, nie wymienił z imienia swojej babki, a podkreśla nadania Dobiechny, która zmarła bezpotomnie, a więc Powatowie nie mają prawa dziedziczenia, co zresztą sam podkreśla w swoim dokumencie – stwierdza, że on sam, tak jak inni potomkowie pierwszej żony Wojstawa, nie ma praw dziedzicznych do kościoła, a zarządza nim jako biskup.

Wydaje się błędne używanie przez Mąkowskiego, Deptułę czy Szacherską imion Dobromiła i Dobiechna zamiennie (*Dobromila* czyli *Dobiechna* – Szacherska¹¹, o *Dobromile* (*Dobiechnie*) *babce*

Żyro – Mąkowski¹², *Dobiechnę* (*Dobromiłę*) – Deptułą¹³). Są to dwa różne imiona, Dobiechna to Dobiesława, Dobrosława, a nie Dobromiła.

Sprawą dyskusyjną pozostaje czy kościół z dokumentu Żyro i z dokumentu Gedki to ten sam kościół. Stanisław Kostanecki, Tadeusz Żebrowski i Władysław Mąkowski¹⁴ uważają, że są to różne kościoły. Czesław Deptuła¹⁵ i Maria Stella Szacherska stoją na stanowisku iż jest to ten sam kościół¹⁶. W tym sporze należy przyznać rację Deptule, z zastrzeżeniem, że co – wydaje się – wykazałem powyżej, Deptuła błędnie uważa, że *Dobiechnam filiam Kiliანი* i *avia mea Dobromila* to ta sama osoba. Potwierdzenie, że w obu dokumentach chodzi o ten sam kościół, znajdziemy w dokumencie z 1237 r. w którym biskup płocki Piotr potwierdza lokację Płocka¹⁷. W dokumencie tym znajdujemy opis: *inter ecclesiam Wyslavi et ecclesiam beati Dominici. Ecclesiam Wyslavi należy tłumaczyć jako kościół Wojstawowej, jak to prawidłowo podaje Szacherska¹⁸, a nie jako kościół Wojstawa jak to podaje Mąkowski. Jest rzeczą oczywistą, że opis w którym jest stwierdzenie, że nadany jest teren pomiędzy kościołem Wojstawowej, a kościołem błogostawionego Dominika ma sens tylko wtedy, gdy jest tylko jeden kościół Wojstawowej. Gdyby w Płocku były dwa różne kościoły, jeden fundowany przez pierwszą żonę Wojstawa Dobromiłę, a drugi kościół fundowany przez Dobiechnę, drugą żonę Wojstawa, to określenie *kościół Wojstawowej* byłoby niejednoznaczne. Więc można przyjąć, że dokument Żyry i dokument Gedki mówią o tym samym kościele, jak sądzi Deptuła i Szacherska.*

2. Opinegotę – Opinogóra?

Problematyczne pozostaje jednoznaczne określenie, czy *Opinegotę* to faktycznie Opinogóra na Mazowszu. Władysław Mąkowski uważa, że: *Opinegotę [to] nieznana dziś Opinogóra na Kujawach,*

¹² W. Mąkowski, *Kościół św. Marii Magdaleny i klasztor panien norbertanek zakonu premonstratorskiego za murami miasta Płocka*, [w:] A. J. Nowowiejski, *Płock. Monografia historyczna*, Płock 1930, s. 587, p. 1.

¹³ C. Deptuła, *Kolegiata Najświętszej Marii Panny na podgrodzium płockim (próba nowego ujęcia zagadnienia)*, s. 47.

¹⁴ A. J. Nowowiejski, *Płock. Monografia historyczna*, Płock 1930, s.184.

¹⁵ C. Deptuła, *Początki klasztorów norbertańskich w Dłubni-Imbramowicach i Płocku*, „Roczniki Humanistyczne”, 16/2 (1968), s. 5-20.

¹⁶ *Zbiór dokumentów i listów miasta Płocka*, s 16, p. 5, nr 9.

¹⁷ Tamże, s 14-17, nr 9.

¹⁸ Tamże, s 16, p. 5, nr 9.

¹⁰ Tamże, s. 7 (nr 3).

¹¹ Tamże, s 7, p. 23.

zapewne Góry w parafii Ostrów¹⁹. Należy sprostować Mąkowskiego, że chodzi o Ostrowo, a nie Ostrów. Stella Maria Szacherska, wbrew temu co pisze Marek Stawski²⁰, nie zgadza się z Mąkowskim i uważa, że chodzi tu o Opinogórę na Mazowszu (koło Ciechanowa)²¹, zaś *Otroscio* to nie Ostrowo, ale Troszyn w pobliżu Gąbina²². Michał Marian Grzybowski, podobnie jak Stella Maria Szacherska, uważa, że miejscowość wymieniona w dokumencie wojewody Żyro, to Opinogóra na Mazowszu, aczkolwiek podaje błędnie, że dokument został wystawiony dla norbertanek płockich, podczas gdy jest wystawiony dla klasztoru kanoników regularnych św. Augustyna w Neuwerk w Saksonii²³, co więcej, M. M. Grzybowski pisze, że: *Komes Żyro zwrócił Opinogórę klasztorowi panien norbertanek w Płocku*²⁴, więc klasztor norbertanek w Płocku musiałby istnieć jeszcze przed rokiem 1185 i przed tym rokiem utracić Opinogórę, która zostałaby zwrócona w 1185 r. Tymczasem kanoniczki regularne zakonu premonstratensów, zwane potocznie norbertankami przybyły do Płocka nie wcześniej jak ok. 1190 r., a bardzo prawdopodobne, że dopiero ok. 1206 r. Żyro zwraca uposażenie kościołowi NMP w Płocku, a nie norbertankom, zaś sam kościół oddaje pod opiekę – nie na własność – kanoników regularnych z Neuwerk. Więc nie możliwe jest, żeby dokument był wystawiony dla norbertanek, ani aby Żyro cokolwiek zwracał norbertankom, bo tych przed rokiem 1185 nie było w Płocku. Zapewne teza Grzybowskiego to echa (modyfikacja?) błędnej tezy Tadeusza Żebrowskiego²⁵, ale przesunięcie sprowadzenia

norbertanek do Płocka przed rok 1185 i twierdzenie, że Żyro w swoim dokumencie z 1185 r. zwraca norbertankom uposażenie należy uznać za całkowicie błędne i pozbawione podstaw źródłowych. M. M. Grzybowski podaje także błędny zapis miejscowości: *Opinogote* zamiast *Opinegote*²⁶.

Opinia Władysława Mąkowskiego, który przygotował do druku „Kodeks dyplomatyczny norbertanek płockich”²⁷ – a więc można sądzić iż posiada dogłębną znajomość tematu – o lokalizacji *Opinegote* na Kujawach, jest o tyle uzasadniona, że miejscowości wymienione przez Żyro już w XIII w. są w posiadaniu kanoniczek regularnych zakonu premonstratensów (norbertanek) w Płocku. Zaś zarówno Góra jak i Ostrowo na Kujawach należały do norbertanek w Strzelnie, o czym świadczy bulla papieska z 1193 r. Czesław Deptuła pisze: *dwie wsie z dokumentu Żyrona są później w posiadaniu Strzelna, klasztoru otaczanego szczególną opieką zmarłego w 1247 r. Konrada Mazowieckiego. Jest prawdopodobne, że jego wola grała jakąś rolę w przejściu tych wsi w ręce klasztoru kujawskiego; zresztą był on ostatnim władcą rządzącym Kujawami i Mazowszem*²⁸. Chodzi tu o wspomnianą Górę i Ostrowo, które przejęły norbertanki ze Strzelna, sprowadzone prawdopodobnie w latach osiemdziesiątych XII w., zapewne przez wnuka Piotra Włostowica – Piotra Wszeborowica. W 1193 r. papież Celestyn III wydał przełożonej klasztoru Najświętszej Marii Panny w Strzelnie – *Beatrix (dilectis in Christo filiabus Beatrici magistre monasterii sancte Marie in Strelno)*, wspomnianą już bullę confirmacyjną, zatwierdzając posiadłości i przywileje klasztoru premonstratensek w Strzelnie. Jednak koncepcja Mąkowskiego, identyfikująca *Opinegote* jako Górę a *Otroscio* jako Ostrowo, posiada zasadniczy mankament. Kanoniczki regularne zakonu premonstratensów, po raz pierwszy w Płocku są wzmiankowane w 1218 r. Data przybycia norbertanek do Płocka jest dyskusyjna, z całą pewnością miało to miejsce po roku 1185, a przed 1218 r., za prawdopodobny można uznać rok 1190-1195. Są także opinie o znacznie późniejszej fundacji płockiej: Czesław

¹⁹ W. Mąkowski, *Kościół św. Marii Magdaleny i klasztor panien norbertanek zakonu premonstratenskiego za murami miasta Płocka*, [w:] A. J. Nowowiejski, *Płock. Monografia historyczna*, Płock 1930, s. 586, p. 2.

²⁰ M. Stawski błędnie pisze: *Tu zarówno Mąkowski jak i Szacherska są zgodni, że chodzi o Opinogórę- miejscowość na Kujawach* – M. Stawski, *dz. cyt.*, s.44, p. 47.

²¹ *Zbiór dokumentów i listów miasta Płocka*, s. 6, p. 8 i s. 386.

²² Tamże, s. 6, p. 9.

²³ J. Piętka, *Geneza mazowieckiej elity feudalnej i jej stan w pierwszym okresie niezależności księstwa*, „Rocznik Mazowiecki” nr 7 (1979), s. 37; C. Deptuła, *Kolegiata Najświętszej Marii Panny na podgrodziu płockim (próba nowego ujęcia zagadnienia)*, s. 46; J. Cieśla, *Płock – powstanie i rozwój miasta*, „Notatki Płockie”, nr 3-4 (1957), s. 6.

²⁴ M. M. Grzybowski, *Parafia św. Zygmunta w Opinogórze*, Płock 2014, s. 7.

²⁵ Chodzi tutaj o pogląd, który C. Deptuła słusznie określił jako niedorzeczny, jakoby Żyro miał sprowadzić z Neuwerk norbertanki (Cz. Deptuła, *Kościół Płocki w XII w.*, „Studia Płockie”, nr 3 (1975), s. 81, p. 23). W Neuwerk była prepozytura kanoników regularnych św. Augustyna, filia bawarskiego klasztoru w Rottenbuch, więc niemożliwe jest sprowadzenie z tego klasztoru kanoniczek regularnych zakonu premonstratensów. Kanonicy regularni św. Augustyna (*ordinis antiqui*) i kanonicy

regularni zakonu premonstratensów (*ordo novus*) to dwa różne zakony. Pogląd taki prezentował min. T. Żebrowski, *Dzieje kolegiaty Św. Michała i szkoły kolegiackiej (1180-1611)*, [w:] *Księga Pamiątkowa Zjazdu Małachowiaków 1180-1957/58*, Płock, b.r. w., s. 114;

²⁶ M. M. Grzybowski, *Parafia św. Zygmunta w Opinogórze*, s.7.

²⁷ „Kodeks dyplomatyczny norbertanek płockich” nie został opublikowany, znajduje się w rękopisie w Archiwum Diecezjalnym Płockim.

²⁸ C. Deptuła, *Kolegiata Najświętszej Marii Panny na podgrodziu płockim (próba nowego ujęcia zagadnienia)*, s. 51.

Deptuła uważa, że nastąpiło to ok. 1206 r.²⁹, a fundatorem klasztoru norbertanek był biskup płocki Gedko, podobną tezę postawił Marek Szymaniak³⁰. Najpierw funkcjonowała przy kościele NMP wspólnota kanoników regularnych, być może początkowo będącą filią prepozytury w Neuwerk³¹, następnie podległa opactwu kanoników regularnych w Czerwińsku (tak uważa Czesław Deptuła, Andrzej Radziwiński, Jerzy Rajman), a dopiero później osiadły przy tym kościele norbertanki³². Czesław Deptuła dopuszcza możliwość, że przy kościele NMP w Płocku za pontyfikatu biskupa Wita powstała żeńska wspólnota zakonna, inna niż norbertanki, a dopiero za czasów biskupa Gedki została inkorporowana do zakonu premonstratensów³³.

Czas przez jaki funkcjonowała płocka filia klasztoru w Neuwerk jest tylko w sferze przypuszczeń, podobnie jak okoliczności, które towarzyszyły przejściu kościoła wraz z uposażeniem przez żeńską gajłąż premonstratensów. Natomiast wydaje się logiczne, że norbertanki przejmując na własność kościół NMP o którym pisze Żyro, przejęły także całe uposażenie tego kościoła, łącznie z uposażeniem nadanym przez Dobiechnę. Brak uzasadnienia dla sytuacji w której premonstratenki ze Strzelna miałyby przejąć dwie miejscowości będące na uposażeniu płockiego kościoła NMP³⁴. Trudno uznać za rozstrzygające w tej materii, przywoływane już, twierdzenie Czesława Deptuły, że w przekazaniu tych wsi miała udział wola Konrada Mazowieckiego, która w tych wydarzeniach *grała jakąś rolę*. Wola Konrada Mazowieckiego w przekazaniu dwóch wsi norbertankom ze Strzelna jest o tyle problematyczna, że prawo do opieki nad kościołem Dobiechny było przedmiotem sporu pomiędzy biskupami płockimi a potomkami Wojstawa – rodem Powatów.

²⁹ Tenże, *Kościół płocki w XII w.*, s. 81.

³⁰ M. Szymaniak, *Biskup płocki Gedko (1206-1223). Działalność kościelno-polityczna na tle procesu emancypacji Kościoła polskiego spod władzy książęcej*, Toruń 2007.

³¹ C. Deptuła, *Kolegiata Najświętszej Marii Panny na podgrodziu płockim (próba nowego ujęcia zagadnienia)*, s. 48; M. Kędzierska, *Średniowieczne dzieje klasztoru norbertanów w Witowie*, „Nasza Przeszłość”, t. 85 (1996), s. 10; A. Tetrycz-Puzio, *Polityka Konrada Mazowieckiego wobec możnowładztwa*, „Stupskie Studia Historyczne”, nr 15 (2009), s. 47.

³² C. Deptuła, *Kościół płocki w XII w.*, s. 80.

³³ Tamże, s. 82, p. 23.

³⁴ Dokument Gedki, podobnie jak dokument Żyry, potwierdza konflikt pomiędzy biskupami płockimi a rodem Wojstawa- Powatami o prawo patronatu nad kościołem. Gedko, biskup płocki sam pochodził z rodu Powatów, ale zaznacza, że kościołem NMP zarządza jako biskup płocki, a nie jako Powata i nie ma do niego praw dziedzicznych podobnie jak jego krewni. Powatowie, od czasów Żyry uważają zaś, że mają dziedziczne prawo do kościoła Dobiechny.

Oba przywoływane dokumenty: dokument Żyry z 1185 r. i niedatowany dokument Gedki potwierdzają ten spór (prawdopodobnie w czasach Gedki już zakończony po myśli biskupów płockich). Gedko sam pochodził z rodu Powatów, ale jako biskup stał na stanowisku, że ma prawo do opieki nad kościołem, jako biskup płocki, a nie na zasadzie dziedziczenia jako Powata³⁵. Co ważne dobra, o których mówi dokument Żyry są przypisane do kościoła NMP w Płocku, a Żyro, jak słusznie zauważa W. Kętrzyński i C. Deptuła, nie przekazuje uposażenia kanonikom z Neuwerk, ale opiekę duchową nad kościołem, uposażenie jest przypisane do kościoła. Opinogóra, jak całe uposażenie, staje się własnością norbertanek płockich, i tylko płockich, w momencie gdy kościół staje się własnością – a nie jest tylko pod opieką – premonstratensek³⁶. To wszystko każe przypuszczać, że Stella Maria Szacherska, ma rację, że *Opinogote* to Opinogóra na Mazowszu (koło Ciechanowa), zaś *Otroscio* to Troszyn w pobliżu Gąbina.

3. Od Opinogóry średniowiecznej do Opinogóry Krasieńskich

Z całą pewnością Opinogóra koło Ciechanowa jeszcze w średniowieczu przeszła w ręce książąt mazowieckich za czasów Janusza I, który wznosił w Opinogórze siedzibę dworską o konstrukcji ziemno-drewnianej³⁷. Z okresu panowania Janusza I znany jest Nadbor z Opinogóry herbu Bolesta, chorąży ciechanowski (od 1397 do 1421) i cześnik ciechanowski do roku 1433³⁸, bliski współpracownik

³⁵ *Zbiór dokumentów i listów miasta Płocka*, s. 7 (nr 3); *Zbiór ogólny przywilejów i spominków Mazowieckich*, wyd. i oprac. J. K. Kochanowski, t. 1, Warszawa 1919, s. 112-113.

³⁶ Można rozważyć możliwość, że kanonicy zakonu premonstratensów osiadły w Płocku ok. 1195 r., ale kościół NMP miały tylko w opiece, sam konwent był pod wezwaniem św. Marii Magdaleny. Około 1206-1207 r. norbertanki mogły otrzymać wspomniany kościół, który dotąd był tylko pod ich opieką, na własność od bpa Gedki, oczywiście wraz z uposażeniem.

³⁷ M. Wilska, *Miasto a dwór w XV w.*, „Rocznik Mazowiecki”, t. 13 (2001), s. 151; *Opis Królestwa Polskiego do Atlasu Geograficznego Ilustrowanego*, red. J. M. Bazewicz, Warszawa 1907, s. 83; W. J. Górczyk, *Ciechanów – zarys dziejów do XV.*, „Kultura i Historia”, Uniwersytet Marii Curie- Skłodowskiej w Lublinie, nr 19 (2011); <http://www.kulturaihistoria.umcs.lublin.pl/archives/2280> [dostęp: 02.06. 2018].

³⁸ J. Grabowski, *Przywileje lokacyjne księcia mazowieckiego Janusza I dla Różana*, „Rocznik Mazowiecki”, t. 21 (2009), s. 13 i 21; W. Długokęcki, E. Kowalczyk, *Nieznane opisy granicy mazowiecko-krzyżackiej, cz. I, Granice komornictwa działdowskiego i nidzickiego*, „Kwartalnik Historyczny”, nr 1 (2003), s. 53, p. 10; K. Pacuski, M. Wilska, *Pomścibórz z Chamska*, [w:] PSB, t. 27, Wrocław 1983, s. 395-396. Nadbor z Opinogóry wspominany jest w Metryce ks. Janusza I (1414-1425),

Janusza I³⁹. Urząd cześnika ciechanowskiego po Nodborze przejął jego młodszy brat Pomścibórz z Chamska, kasztelan liwski⁴⁰. W Metryce ks. Janusza I poświadczony jest także Mikołaj z Opinogóry⁴¹. Kolejne znane zapisy dotyczące Opinogóry mówią, że w 1448 r. Stanisław s. Piotra z Setropi odstępuje stryjowi Janowi z Opinogóry wszystkie części w Opinogórze, w 1462 r. tenże Stanisław s. Piotra z Setropi odstępuje Jakubowi z Gołymina min. części we wsi Opinogóra⁴². To sugeruje, że Janusz I podzielił Opinogórę na dwie części. W jednej wznosił swoją siedzibę dworską, ta była zwana Opinogórą Książęcą, druga część znajdowała się w rękach rycerzy Janusza I, ta była zwana Opinogórą Rycerską. To właśnie w Opinogórze Książęcej w wyniku odniesionych ran na polowaniu, 10 września 1454 r. zmarł książę Bolesław IV⁴³. W następnych stuleciach Opinogóra zmieniała drugi człon swojej nazwy. Po włączeniu Mazowsza do Korony Opinogóra Książęca zmieniła nazwę na Królewską, a po ukształtowaniu się stanu szlacheckiego Opinogóra Rycerska zmieniła nazwę na Opinogórę Szlachecką. Od XVII w. Opinogóra Królewska była starostwem niegrodowym Krasieńskich. Pierwszym Krasieńskim, któremu król dał Opinogórę w 1659 r., był Jan Kazimierz (1607-1669) – dworzanin króla, wojewoda płocki, kasztelan warszawski, płocki i ciechanowski.

Archiwum Główne Akt Dawnych, Metryka Koronna, sygn. MK3.

³⁹ W. Długokęcki, E. Kowalczyk, *Nieznane opisy granicy mazowiecko-krzyżackiej*, cz. I, *Granice komornictwa działdowskiego i nidzickiego*, „Kwartalnik Historyczny”, nr 1 (2003), s. 53, p. 10.

⁴⁰ K. Pacuski, M. Wilska, *Pomścibórz z Chamska*, s. 395.

⁴¹ *Metryka ks. Janusza I (1414-1425)*, Archiwum Główne Akt Dawnych, Metryka Koronna, sygn. MK3, k. 124 r.

⁴² *Słownik historyczno-geograficzny ziem polskich w średniowieczu*, Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk, <http://www.slownik.ihpan.edu.pl/search.php?q=opinog%C3%B3ra&d=0&t=0> [dostęp: 22. 06. 2018].

⁴³ K. Maleczyński, *Bolesław IV*, [w:] PSB, t. 2, Kraków 1936, s. 281; K. Jasiński: *Rodowód Piastów mazowieckich*, Wrocław 1998, s. 158.

Od XIX w. Opinogóra była własnością Krasieńskich⁴⁴, stając się też miejscem sepulkralnym tego rodu⁴⁵. Po uzyskaniu tytułu hrabiowskiego przez Wincentego Krasieńskiego Opinogóra Królewska zmieniła nazwę na Opinogórę Hrabuską. Kolejne zmiany w drugim członie nazwy są związane z utworzeniem przez hrabiego Wincentego Krasieńskiego ordynacji opinogórskiej. Krasieński wykupił zadłużoną Opinogórę Szlachecką, która była administrowana przez Jana Siegfrieda z ramienia Banku Berlińskiego⁴⁶ i obie Opinogóry włączył do ordynacji rodu Krasieńskich. Od tej pory w pismach urzędowych pojawia się nazwa Opinogóra, ale z rozróżnieniem na folwark górny (dawna Opinogóra Hrabuska) i dolny (dawna Opinogóra Szlachecka). W „Słowniku Geograficznym Królestwa Polskiego” z 1886 r., również jest tylko wieś Opinogóra, zaś w dobrach ordynacji opinogórskiej są wymienione folwarki: Opinogóra dolna i Opinogóra górna (drugi człon nazwy pisany z małej litery)⁴⁷. Podobnie tylko jedna Opinogóra jest wymieniana w Opisie Królestwa Polskiego w 1907 r.⁴⁸ Z czasem nazwy folwarków zaczęły funkcjonować jako oficjalne nazwy: Opinogóra Górna i Opinogóra Dolna, i tak też pozostaje obecnie.

⁴⁴ Opinogóra jako starostwo niegrodowe była w rękach Krasieńskich, ale nie był to majątek dziedziczny, podobnie jak tytuł starosty opinogórskiego. Dopiero w XIX w. stała się majątkiem dziedzicznym Krasieńskich, najpierw z nadania Napoleona I, a następnie nadanie zostało potwierdzone przez Aleksandra I.

⁴⁵ W. J. Górczyk, *Cmentarz parafialny w Opinogórze i kaplica grobowa hrabiów Krasieńskich*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, z. 1 (2017), s. 39-53.

⁴⁶ [84] 17 II 1823. *Akt notarialny*, [w:] *Materiały do dziejów Opinogóry na podstawie archiwaliów diecezjalnych 1820-1885*, zebrał i do druku przygotował M. M. Grzybowski, Płock 2014, s. 24.

⁴⁷ *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego*, red. B. Chlebowski, W. Walewski, t. 7, Warszawa 1886, s. 554.

⁴⁸ *Opis Królestwa Polskiego do Atlasu Geograficznego Ilustrowanego*, red. J. M. Bazewicz, Warszawa 1907, s. 83.

Bibliografia

- J. Cieśla, *Płock – powstanie i rozwój miasta*, „Notatki Płockie”, nr 3-4 (1957), s. 5-8.
- Cz. Deptuła, *Kolegiata Najświętszej Marii Panny na podgrodziu płockim (próba nowego ujęcia zagadnienia)*, „Notatki Płockie”, nr 4 (1959), s. 46- 52.
- Cz. Deptuła, *Początki klasztorów norbertańskich w Dłubni-Imbramowicach i Płocku*, „Roczniki Humanistyczne”, 16/2 (1968), s. 5-42.
- Cz. Deptuła, *Kościół Płocki w XII w.*, „Studia Płockie”, nr 3 (1975), s. 67- 84.
- W. Długokęcki, E. Kowalczyk, *Nieznane opisy granicy mazowiecko-krzyżackiej*, cz. I: *Granice komornictwa działdowskiego i nidzickiego*, „Kwartalnik Historyczny”, nr 1 (2003), s. 29-58.
- J. Grabowski, *Przywileje lokacyjne księcia mazowieckiego Janusza I dla Różana*, „Rocznik Mazowiecki”, t. 21 (2009), s. 7-21.
- M. M. Grzybowski, *Parafia św. Zygmunta w Opinogórze*, Płock 2014.
- W. J. Górczyk, *Cmentarz parafialny w Opinogórze i kaplica grobowa hrabiów Krasieńskich*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, z. 1 (2017), s. 39-53.

- W.J. Górczyk, *Topografia sakralna Ciechanowa do roku 1600*, „Bieżuńskie Zeszyty Historyczne”, nr 30 (2016), s. 55-80.
- W.J. Górczyk, *Lokacja Ciechanowa*, „Notatki Płockie”, nr 4 (2013), s. 8-12.
- W.J. Górczyk, *Ciechanów – zarys dziejów do XV*, „Kultura i Historia”, Uniwersytet Marii Curie- Skłodowskiej w Lublinie, nr 19 (2011), <http://www.kulturaihistoria.umcs.lublin.pl/archives/2280> [dostęp: 02.06. 2018].
- S. Kostanecki, *Stosunek dokumentu biskupa Gedko do aktu wojewody Żyrona (przyczynek do najdawniejszych dziejów kolegiaty św. Michała i szkoły płockiej)*, „Notatki Płockie”, nr 3 (1964), s. 22-23.
- M. Kędzierska, *Średniowieczne dzieje klasztoru norbertanów w Witowie*, „Nasza Przeszłość”, t. 85 (1996), s. 5- 48.
- K. Jasiński, *Rodowód Piastów mazowieckich*, Wrocław 1998
- K. Maleczyński, *Bolesław IV*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 2, Kraków 1936, s. 280-281.
- W. Mąkowski, *Kościół św. Marii Magdaleny i klasztor panien norbertanek zakonu premonstratenskiego za murami miasta Płocka*, [w:] A. J. Nowowiejski, *Płock. Monografia historyczna*, Płock 1930, s. 586-596.
- A. J. Nowowiejski, *Płock. Monografia historyczna*, Płock 1930.
- Opis Królestwa Polskiego do Atlasu Geograficznego Ilustrowanego*, red. J. M. Bazewicz, Warszawa 1907.
- J. Piętka, *Geneza mazowieckiej elity feudalnej i jej stan w pierwszym okresie niezależności księstwa*, „Rocznik Mazowiecki” 1979, nr 7, s. 31-56.
- K. Pacuski, M. Wilska, *Pomścibórz z Chamska*, [w:] *PSB*, t. 27, Wrocław 1983, s. 395-396.
- Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego*, red. B. Chlebowski, W. Walewski, t. 7, Warszawa 1886.
- Słownik historyczno-geograficzny ziem polskich w średniowieczu*, Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk, <http://www.slownik.ihpan.edu.pl/search.php?q=opinog%C3%B3ra&d=0&t=0> [dostęp: 22. 06. 2018].
- M. Stawski, *Początki klasztoru norbertanek w Płocku*, [w:] *Premonstratensi na ziemiach polskich w średniowieczu i epoce nowożytnej*, red. J. Rajman, Kraków 2007 (Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis. Studia Historica V), s. 36-51.
- M. Szymaniak, *Biskup płocki Gedko (1206–1223). Działalność kościelno–polityczna na tle procesu emancypacji Kościoła polskiego spod władzy książęcej*, Toruń 2007.
- A. Tetrycz-Puzio, *Polityka Konrada Mazowieckiego wobec możnowładztwa*, „Słupskie Studia Historyczne”, nr 15 (2009), s. 45-60.
- M. Wilska, *Miasto a dwór w XV w.*, „Rocznik Mazowiecki”, t. 13 (2001), s.147-161.
- T. Żebrowski, *Kościół XI-XIII w.*, [w:] *Dzieje Mazowsza do 1526 r.*, red. A. Gieysztor, H. Samsonowicz, Warszawa 1992, s. 132-162.
- T. Żebrowski, *Dzieje kolegiaty Św. Michała i szkoły kolegiackiej (1180-1611)*, [w:] *Księga Pamiątkowa Zjazdu Małachowiaków 1180-1957/58*, Płock, b.r.w., s. 113-122.
- 17 II 1823. *Akt notarialny*, w: *Materiały do dziejów Opinogóra na podstawie archiwaliów diecezjalnych 1820-1885*, zebrał i do druku przygotował M.M. Grzybowski, Płock 2014, s. 24.
- Kodeks dyplomatyczny norbertanek płockich*, oprac. W. Makowski, rękopis, Archiwum Diecezjalne Płockie.
- Metryka ks. Janusza I (1414-1425)*, *Metryka Koronna*, Archiwum Główne Akt Dawnych sygn. MK3, k. 124 r.
- Zbiór dokumentów i listów miasta Płocka*, wyd. S. M. Szacherska, t. 1. Warszawa 1975.
- Zbiór ogólny przywilejów i spominków Mazowieckich*, wyd. i oprac. J. K. Kochanowski, t. 1, Warszawa 1919.

THE ORIGINS OF OPINOGÓRA IN THE DOCUMENTARY VOIVODE ŻYRO FROM 1185 AND THE DOCUMENT OF THE BISHOP OF PŁOCK GEDKO FROM THE 13TH CENTURY

Summary

Opinogóra was mentioned for the first time in a document in 1185, Mazovian Voivode, Count Żyro, in the document, it appears under the name “Opinegote”. Dobiechna offered Opinogóra to Church of the Blessed Virgin Mary in Płock. In 13th century Opinogóra was owned monastery of Maidens Premonstratensian in Płock. The princes of Mazovia built a hunting manor there, where later Duke Boleslaw of Mazovia died in 1454. After the annexation of Mazovia to the Crown Opinogóra it became a part of the royal estates, and as a non-city starosty was given as a reward to the people, who have contributed to the throne. The first Krasiński, whom the king gave Opinogóra in 1659, was Jan Kazimierz (1607-1669) - courtier of the king, treasurer of the Crown, Voivode of Płock, Castellan of Warsaw, Płock and Ciechanów.

ŚWIADOMOŚĆ RELIGIJNA NA PÓŻNOŚREDNIOWIECZNYM MAZOWSZU W ŚWIETLE KSIĄG BISKUPICH DIECEZJI PŁOCKIEJ

Abstrakt

Średniowieczne *Acta episcopalia* zachowane niemal w całości w Archiwum Diecezjalnym w Płocku dają niezwykle ciekawy obraz życia kościelnego na dawnym Mazowszu w obszarze diecezji płockiej. Przed sąd biskupi trafiały sprawy, które niepokojąc z jakiegoś powodu sumienia wiernych, były jednocześnie świadectwem ich religijnej wrażliwości i świadomości. Biskup musiał rozstrzygać przypadki niesumienności i nieuczciwości plebanów, ich niemoralne prowadzenie się, ale także również problemy małżeńskie, związane często z intymną sferą ludzkich uczuć. Paradoksalnie negatywny obraz duchowieństwa tamtego czasu, to zarazem pozytywne świadectwo podejścia do kwestii wiary i religii ówczesnej społeczności. Jednak na podstawie szeregu spraw prowadzonych przed sądem biskupim można poczynić niezwykle istotne spostrzeżenia na temat stosunków społecznych dawnego Mazowsza.

Słowa kluczowe: religijność, parafia, pleban, sąd biskupi, sakramenty, społeczeństwo

Stanisław Bylina zauważył kiedyś nie bez racji, że poziom umysłowy znacznej części kleru parafialnego był niski, a przekazy źródłowe ujawniają rażące przykłady ignorancji plebanów i wikarych w sprawach religijnych i popełniane przez nich błędy przy odprawianiu mszy i sprawowaniu posługi sakramentalnej¹. Zwracała na to również uwagę Izabela Skierska podkreślając przy tym dość częste przypadki niemoralnego prowadzenia się duchownych, a zwłaszcza łamania zasad celibatu, życia w jawnym konkubinacie, czy wreszcie spędzania czasu w karczmach². To wszystko stanowiło oczywiście zdecydowane naruszenie prawa kościelnego i ustaw synodalnych i było głównym przedmiotem kontroli biskupów. Do ich duszpasterskich obowiązków należała bowiem przede wszystkim kontrola należytego sprawowania obowiązków kapłańskich przez kler oraz czuwanie nad jakością ich formacji duchowej i właściwego zachowania w aspekcie moralnym³.

Acta administracji kościelnej okresu późnego średniowiecza, a zwłaszcza księgi czynności biskupich – *Acta episcopalia* – zawierają wiele przykładów reakcji władz kościelnych próbujących różnymi środkami ukrócić niewłaściwe zachowania duchownych i zaprowadzić należyty ład w życiu plebanów, a zarazem w parafiach przez nich kierowanych. Jednak w tym ogromnym materiale źródłowym znajduje się również szereg informacji na temat różnych aspektów życia religijnego ludzi świeckich, jak wykonywanie poszczególnych praktyk dewocyjnych, respektowania norm dyscypliny kościelnej, a także problemów związanych z instytucją małżeństwa⁴. Stanowią one tym samym swego rodzaju świadectwo wiedzy ówczesnych jednostek na temat chrześcijańskiej moralności oraz modelu zachowań odpowiadających jej normom w praktyce. Jednak elementy te tworzą w dużej mierze niezwykle istotne, ale zarazem szerokie i trudne do jednoznacznego zdefiniowania pojęcie świadomości religijnej. Kolejnymi istotnymi czynnikami, które ją kształtowały był szczególnie rodzaj więzów kościelnych, a także pewna aktywność ujawniana w tej właśnie przestrzeni⁵.

¹ S. Bylina, *Chryścianizacja wsi polskiej u schyłku średniowiecza*, Warszawa 2002, s. 44.

² I. Skierska, *Pleban w późnośredniowiecznej Polsce*, [w:] *Kolory i struktury średniowiecza*, red. W. Fałkowski, Warszawa 2004, s. 169-172; J. Fijałek, *Życie i obyczaj kleru w Polsce średniowiecznej na tle ustawodawstwa synodalnego*, Kraków 2002, s. 32 i nast.; L. Zygmier, *Duchowni i taberny w średniowiecznej Polsce*, [w:] *Dobrou chuť, velkoměsto: sborník příspěvků z 23. vědecké konference Archivu hlavního města Prahy, „Documenta Pragensia” 2007*, nr 25, s. 69-98; por. także M. Stawski, *Plebani wobec swoich obowiązków na średniowiecznym Mazowszu* (w druku).

³ M. Koczarska, *Biskup w Polsce późnego średniowiecza na tle porównawczym*, [w:] *Kolory i struktury...*, s. 112-113; I. Skierska, *Pleban...*, s. 169-172.

⁴ I. Skierska, *Źródła do badania praktyk religijnych w średniowiecznej Polsce*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 2005, nr 87, s. 173-195.

⁵ L. Kotakowski, *Świadomość religijna i więź kościelna*, Warszawa 1965, s. 24-32; w kontekście historycznym szeroko na temat pojęcia religijności zob. A. Angenendt, *Geschichte der Religiosität im Mittelalter*, Münster 2000, s. 14 i nast.; por. także H. Manikowska, *Religijność miejska. Wstęp*, [w:] *Ecclesia et civitas. Kościół i życie religijne w mieście średniowiecznym*, red. H. Manikowska, H. Zaremska, Warszawa 2002, s. 12.

Budowanie zjawiska świadomości religijnej to oczywiście pojęcie tzw. długiego trwania, będące rezultatem długoletnich zabiegów chrystianizacyjnych Kościoła i przekazywania określonych treści katechetycznych społeczności wiernych. Konieczność badania przestrzeni związanej z religijnością i jej praktykowaniem była już niejednokrotnie postulowana przez badaczy zajmującymi się podobną tematyką⁶. Artykuł jest więc pewną propozycją kierunku i możliwości badań w tej niezwykle olbrzymiej przestrzeni, która w naszej historiografii wciąż stanowi lukę.

Zachowane od 1448 roku *Acta episcopalia* biskupów płockich, akta konsystorza pułtuskiego czy także odpisy części protokołów kapituły płockiej stanowią niezwykle bogaty materiał źródłowy, choć do tej pory wykorzystywany w niewielkim stopniu. Zawarte w nich zapisy różnych spraw z obszarów diecezji, które wymagały interwencji ordynariusza albo jego oficjała, mogą w pewnym stopniu odzwierciedlać poziom religijnego uświadomienia mazowieckiego społeczeństwa. Jego specyficzną strukturę tworzyli przedstawiciele szlachty o różnym stopniu zamożności (posiadający z reguły większą świadomość kulturową) i tym samym prowokujących większość spraw znajdujących swój finał przed sądem kościelnym, ale także mieszkańcy wielu na Mazowszu drobnych miasteczek i wreszcie najliczniejsza warstwa chłopów. Przedstawiciele wszystkich tych stanów, zróżnicowanych wewnątrznie pod względem prawnym i majątkowym, tworzyli zarazem konkretne wspólnoty parafialne. W jej ramach ludzi łączyła wspólna świątynia, cmentarz, a przede wszystkim osoba plebana i tzw. przymus parafialny. Regularne uczęszczanie do jednego kościoła było dobrą okazją do spotkań określonej grupy ludzi, wymiany myśli i w konsekwencji tworzenia poczucia wspólnoty⁷.

Podstawowym elementem świadomości religijnej było wypełnianie najważniejszego obowiązku chrześcijanina, czyli uczestnictwa we mszy niedzielnej i w święta nakazane. Wiernym o niedzielnej mszy i innych sakramentach jako warunku niezbędnym do zbawienia mieli przypominać w ramach ewangelizacji plebani, do czego obligowało ich ustawodawstwo kościelne pod groźbą kar⁸. Nakaz

niedzielnej mszy nie budził raczej sprzeciwu wśród polskich wiernych, którzy starali się ten obowiązek powszechnie wypełniać. Stanisław Bylina stwierdził nawet, że człowiek uchylający się od uczestnictwa we mszy był *chyba przedstawicielem jedynie mniejszości zaniedbującej obowiązek*⁹. Mogły oczywiście istnieć przeszkody, które zwyczajnie utrudniały lub czasem uniemożliwiały wiernym dotarcie do kościoła na mszę. Należała do nich przede wszystkim odległość od świątyni, a pokonanie jej mogły uniemożliwiać warunki naturalne, jak np. słaba jakość dróg, okresowe wylewy rzek, a zimą również opady śniegu¹⁰. Stąd też władze kościelne dążyły do melioracji sieci parafialnej poprzez zakładanie nowych kościołów lub kaplic filialnych, które miały ułatwić wiernym wypełnianie obowiązku mszalnego.

Jednak starania o wypełnienie tego obowiązku może stanowić przykład świadomości religijnej, którą wykazał m.in. przedstawiciel mazowieckiej szlachty Andrzej z Bożewa (powiat płocki). Bowiem na jego prośbę biskup płocki Paweł Giżycki w 1452 r., uznając ją tym samym za pełni uzasadnioną, erygował w należącej do niego wsi nową parafię¹¹. Powodem troski dziedzica był fakt, że wierni mieszkający w Bożewie mieli trudności z dotarciem do odległego o 10 km kościoła w Bądkowie, m.in. w związku z wylewami okresowymi Skrzywy: *dostrzegając konieczność założenia kościoła (...) we wsi B. ze względu na odległość tejże wsi od kościoła w Bandkowie i okresowe powodzie oraz inne przeszkody...*¹². Można przypuszczać, że w tym wypadku świadomość potrzeby uczęszczania do kościoła wykazał nie tylko dziedzic, ale i ludność kmiecia narzekająca zapewne na konieczność ciężkich i uciążliwych marszów do Bądkowa. Chcąc uczestniczyć we mszy musieli pokonać prawie 10 km na piechotę i do tego przepłynąć się przez rzekę, która po wylaniu znacznie utrudniała lub uniemożliwiała drogę. Zapewne dla szlachcica przemierzającego się konno odległość taka nie stanowiła raczej większej przeszkody, to zatem przez wzgląd na potrzeby poddanych

1997, s. 120-127; I. Skierska, *Obowiązek mszalny w średniowiecznej Polsce*, Warszawa 2003, s. 41; S. Bylina, *Chryścianizacja...*, s. 96-99.

⁹ S. Bylina, *Wiara i pobożność zbiorowa*, [w:] *Kultura Polski...*, s. 407; por. także I. Skierska, *Obowiązek mszalny...*, s. 52-56.

¹⁰ S. Bylina, *Chryścianizacja...*, s. 23-39.

¹¹ Archiwum Diecezjalne w Płocku, *Acta Episcopalia* (dalej: Ep.) 5, 71v.

¹² *visa necessitate erigendi ecclesiam (...) in villa B. propter distanciam dicte ville ab ecclesia in Bandkowo et inundaciones aquarum pro certis temporibus et alia impedimenta...* [tłumaczenia cytatów łacińskich w tekście głównym pochodzą od autora], Ep. 5, 71v; por. także S. Bylina, *Chryścianizacja...*, s. 35

⁶ E. Wiśniowski, *Parafie w średniowiecznej Polsce: struktura i funkcje społeczne*, Lublin 2004, s. 214-216, 221; także I. Skierska, *Źródła do badania...*, s. 173-175, 195.

⁷ J. Wiesiołowski, *Środowisko społeczne wsi*, [w:] *Kultura Polski średniowiecznej XIV-XV w.*, red. B. Geremek, Warszawa 1997, s. 119-123; E. Wiśniowski, *Parafie...*, s. 216-217.

⁸ K. Bracha, *Pierwsze przykazanie w katechezie późnośredniowiecznej w świetle komentarzy do dekalogu*, [w:] *Nauczanie w dawnych wiekach. Nauczanie w średniowieczu i u prurogery nowożytniej. Polska na tle Europy*, red. W. Iwańczak, Kielce

zwrócił się do biskupa z prośbą o założenie nowego kościoła. Kościołów ufundowanych z inicjatywy szlachty mazowieckiej nie brakowało, ale w tym przypadku zwraca uwagę wyrażona wyraźnie konkretna motywacja.

Chęć i potrzebę uczestnictwa w życiu sakramentalnym Kościoła wyrazili także mieszkańcy wsi Rębowo, w której istniał kościół filialny należący do parafii bożogrobców z Wyszogrodu. Otóż w 1496 roku jego wityrcy zwrócili się bezpośrednio do biskupa ze skargą na prepozyta i zarazem miejscowego plebana Stanisława, że ten: *szluby Bożej, chrztów dzieci, sprawować sakramentu Eucharystii nie chce i odmawia*¹³. Prepozyt wyjaśnił natomiast, że *ze względu na silne mrozy bez niebezpieczeństwa dla zdrowia ani on ani żaden inny kapłan nie mogli przybywać do kaplicy, bo nie było tam nawet żadnej izdebki żeby się ogrzać*¹⁴. W związku z tym wobec interwencji biskupa i uznając niejako racje rektora wityrcy kościoła filialnego zobowiązali się do wybudowania odpowiedniego pomieszczenia dla kapłana¹⁵. Należałoby w tym miejscu podkreślić, że sama instytucja wityrków sprawujących świecki zarząd nad kościołem i reprezentujących zazwyczaj interesy zwykłych parafian (rzadko kiedy funkcje wityrków pełniła szlachta) jest swoistym wyrazem świadomości i odpowiedzialności religijnej. Dbali bowiem nie tylko, jak się powszechnie przyjmuje, o finanse parafii i stan techniczny świątyni, ale także i stronę duchową i jakość posługi duszpasterskiej plebanów¹⁶.

W 1503 roku wityrcy z parafii Klukowo (powiat nowomiejski) oskarżyli tamtejszego plebana o to, że utracił albo sprzeniewierzył złotą puszkę

¹³ *quo (...) ipsius oraculi in Rambovo rector divina officia, pueros baptisare, Eucarestie sacramento procurare adimplere non vult et recusat...*, Ep. 15, 60v.

¹⁴ (...) *propter intensum frigus sine periculo...*, Ep. 15, 60v; tłumaczenie prepozyta wbrew pozorom nie jest wcale pozbawione pewnych podstaw. Otóż krakowski traktat kazuistyczny podaje przykład, że w czasie dużych mrozów wino w kielichu podczas Eucharystii traci swoją właściwą konsystencję. W ten sposób może nastąpić znieważenie sakramentu, a winę za to ponosi celebrans(sic!), zob. K. Bracha, „*Casus pulchri et vitandis erroribus conscientiae purae*”. *Orzeczenia kazuistyczne kanonistów i teologów krakowskich z XV w.*, Warszawa 2013, s. 49.

¹⁵ (...) *obligaverunt se domiculam pro presbitero construere competentem...*, Ep. 15, 60v.

¹⁶ Na temat instytucji wityrków istnieje obszerna literatura, zob. F. Matecki, *Prawa i obowiązki wityrkusów w polskim ustawodawstwie synodalnym*, „*Prawo Kanoniczne*” 1960, t. 3, nr 1-2, s. 263-287; E. Wiśniowski, *Udział świeckich w zarządzie parafii w średniowiecznej Polsce*, „*Roczniki Humanistyczne*” 1970, t. 18, z. 2, s. 45-67; tenże, *Parafie w średniowiecznej Polsce. Struktura i funkcje społeczne*, Lublin 2004, s. 175-177; I. Skierska, *Pleban...*, s. 155-180; tejże, *Zarząd finansami parafii w późnośredniowiecznej Polsce*, „*Ecclesia. Studia z dziejów Wielkopolski*” 2013, nr 8, s. 7-12.

na komunikanty oraz patenę z *sakramentem eucharystii...*¹⁷! Jednak nie znajdujemy w aktach biskupich dalszego ciągu sprawy, w związku z czym nie wiadomo czy oskarżenie miało realne podstawy. Wszak były to naczynia liturgiczne konsekrowane (patena) lub poświęcone (puszka) przez biskupa, a ich jakiegokolwiek użycie do celów innych niż liturgia było uważane za świętokradztwo – *sacrilegium*. Ewentualna sprzedaż puszek nie wydaje się jednak wcale niemożliwa, wszak wśród szeregu form średniowiecznej pobożności istniało duże zapotrzebowanie na posiadanie rzeczy świętych. W świadomości prostego ludu służyły one do zapewnienia powodzenia w rzeczach doczesnych, do odpędzenia piorunów i gradu, zapewnienia urodzajów, czy uchronienia od chorób osób lub bydła. Natomiast pouczenia i przestrogi kierowane do księży w traktacie Mikołaja z Jawora pokazują, że transakcja rzeczami świętymi wcale nie była rzeczą niewyobrażalną¹⁸. Oficjalne nauczanie Kościoła zwalczało oczywiście tego typu praktyki uważając je jako naganny zabobon – *superstitione*, a ludziom świeckim nie wolno było dotykać w żaden sposób naczyń liturgicznych, z czego niektórzy zapewne doskonale zdawali sobie sprawę, wszak obserwowali ich użycie w liturgii i kontakt z postaciami eucharystycznymi. Nierzadko paramenty liturgiczne były także fundowane przez patronów bądź kolatorów jako wyraz szczególnej pobożności, a w środowisku polskim kapłani nosili patenę znacznie szybciej do ucałowania już po skończonej mszy¹⁹. W każdym razie zauważenie przez wityrków, którzy byli zazwyczaj ludźmi niskiego stanu, faktu, że pleban niedbale traktuje paramenty, świadczyć może o ich religijnej wrażliwości. Tym bardziej, że puszka zawierająca konsekrowane komunikanty musiała być schowana w tabernakulum i pozostać niewidoczną dla wiernych, a wydobyć ją mógł tylko duchowny²⁰.

Brak odpowiedniego poszanowania i niedbałość wobec świętości Eucharystii pokazuje sprawa przeciwko plebanowi z Blichowa z 1501 r., któremu zarzucano, że *od oktawy Bożego Ciała pozostawiał w monstrancji hostię aż do zapustów [ostatniej niedzieli przed Wielkim Postem – przyp. autora]*²¹.

¹⁷ (...) *cum eucharistie sacramento (...)*, Ep. 16, 174.

¹⁸ S. Bylina, *Licitum – illicitum. Mikołaj z Jawora o pobożności masowej i zabobonach*, [w:] *Kultura elitarna a kultura masowa w Polsce późnego średniowiecza*, red. B. Geremek, Wrocław 1978, s. 137-152.

¹⁹ J. A. Nowowiejski, *Wykład liturgii Kościoła katolickiego*, t. II, s. 504, 566-569; P. Sczaniecki, *Służba Boża w dawnej Polsce*, Poznań 1962, s. 167, 179-180; autor zauważa, że ryt ten choć w świetle prawa kościelnego był zabroniony, to w Polsce przetrwał aż do początków XX wieku.

²⁰ J. A. Nowowiejski, *Wykład...*, s. 572-575.

²¹ (...) *ipse plebanus ab Octava Corporis Christi Hostiam*

Potwierdził to również w swoich zeznaniach jego poprzedni wikariusz, dodając przy tym, że tego nadużycia nie zauważył nawet urzędnik biskupi podczas wizytacji parafii. Ta pozornie mało mówiąca informacja pokazuje, że społeczność niewielkiej wsi w powiecie wyszogrodzkim, uczestnicząc w nabożeństwach z wystawieniem Najświętszego Sakramentu zdawała sobie sprawę z czynności dokonywanych przy ołtarzu i dostrzegła jakieś nieprawidłowości. Być może zaobserwowano, że wystawiona w monstrancji hostia zaczęła zmieniać swoją fizyczną postać, a samo wystawienie Najświętszego Sakramentu trwało właściwie bez przerwy. Tymczasem przepisy liturgiczne mówiły o przechowywaniu postaci eucharystycznych nawet w samym tabernakulum z reguły około jednego tygodnia. Wymiany miał dokonywać celebrans podczas sumy niedzielnej, kiedy to konsumował stare a w tabernakulum umieszczał nowo konsekrowane hostie²². Nie wiadomo oczywiście z jakich powodów pleban nie chował Najświętszego Sakramentu ani nie zmieniał hostii w monstrancji, w każdym razie przypadek ten wiąże się z istotną kwestią średniowiecznej pobożności, jaką był kult Chrystusa eucharystycznego²³. Można więc przyjąć, że nabożeństwa eucharystyczne były popularne również w mazowieckich parafiach, a wierni uczestniczyli w nich nie tylko chętnie, ale i świadomie.

Prawdziwe jednak zgorszenie obudziło niewłaściwe sprawowanie przez plebana z Blichowa liturgii chrzcielnej, podczas której, według zeznań świadków, nie namaszczał dzieci olejem krzyżma: *Syn Szymona karczmarza z B. był ochrzczony, ale nie został namaszczony świętym olejem krzyżma i zmarł, inne dziecko w Sanhoczynie zostało ochrzczone i również krzyżmem nie namaszczone*²⁴. Wierni zatem nie tylko wiedzieli, jak powinien wyglądać sakrament chrztu i jakie czynności kapłan

miął po kolei wykonać podczas tego obrzędu, ale zdawali sobie również sprawę z istoty namaszczenia²⁵. Ludzie średniowiecza byli szczególnie wrażliwi na gesty, a dzięki nim lepiej sobie przyswajali poszczególne formy religijności wyrażane zwłaszcza w liturgii. Wierzyli, że w obserwowanych w świątyni czynnościach i gestach wzmocnionych dodatkowo formułą słowną zawarta jest święta moc. Tym samym wiara i potrzeba nadprzyrodzoności średniowiecznego człowieka odpowiadała sformułowanej przez Kościół teologicznej definicji sakramentu, który jest widzialną formą niewidzialnej łaski²⁶. W konsekwencji niedopełnienie obrzędu chrztu przez brak namaszczenia mogło w świadomości ludzi tamtej epoki być jednym z powodów śmierci dziecka. Dlatego domagano się nawet od plebana powtórzenia czynności sakramentalnych, ten jednak zbywał te żądania mało sympatycznie: *nie chciał także ponowić sakramentu, a świadkowie zeznają, że odmawiał tego mówiąc: a co tobie do tego?*²⁷.

Przywiązanie i wiarę ludzi tamtego czasu w wymowę symboliki gestów i znaków, co właściwie często łączy się z zabobonem ugruntowanym zwyczajami ludowymi, odzwierciedla również przypadek ze wsi Żochowo (powiat płoński) z 1502 r.²⁸ Otóż w czasie obrzędu poświęcenia ognia podczas liturgii Wigilii Paschalnej doszło do niezwykłego zamieszania i tumultu. W pewnym momencie przedstawiciel miejscowej szlachty, chcąc zbyt szybko zabrać poświęcany ogień, został zraniony przez plebana, który gorliwie bronił integralności obrzędu prosząc nawet wiernych o cierpliwość: *proszę was na Boga, poczekajcie aż skończę poświęcenie ognia*²⁹. Zanoszenie do domów poświęconego w Wielką Sobotę ognia miało zapewnić ludziom błogostawieństwo i oddalenie wszelkich nieszczęść, zapewnić obecność i opiekę Boga nad wspólnotą domową³⁰.

in monstrantia stare permisit citra Carnisprivium vel ultra..., Ep. 149, 15.

²² B. Nadolski, *Liturgika*, t. IV. Eucharystia, Poznań 1992, s. 275.

²³ Por. M. Rubin, *Corpus Christi. The Eucharist in late Medieval Culture*, Cambridge 1994, s. 35 i nast.; zob. także J. Hochleitner, *Błogostawiona Dorota z Mątowów Wielkich a średniowieczny kult eucharystyczny na Warmii*, [w:] *O przeszłości. Czasy – miejsca – ludzie. Księga jubileuszowa dedykowana prof. Jadwidze Muszyńskiej*, red. W. Kowalski, Kielce 2016, s. 135-146.

²⁴ *Puer Simonis thabernatoris de B. fuit baptisatus non tamen unctus sacrocrismate et mortuus, alius puer in Sanhoczino baptisatus est et etiam crismate non est unctus...*, *Acta iudici ecclesiastici Plocensis*, [w:] *Acta capitulorum nencon iudiciorum ecclesiasticorum selecta*, wyd. B. Ulanowski, t. III, Kraków 1908, s. 78 (dalej AIE Plocensis...).

²⁵ Na ten temat zob. M. Righetti, *Manuale di storia liturgica*, t. II, Roma 2005, s. 62-68; por. także B. Nadolski, *Liturgika*, t. III. Sakramenty, sakramentalia, błogostawieństwa, Poznań 1992, s. 18-26.

²⁶ J.-C. Schmitt, *Gest w średniowiecznej Europie*, przeł. H. Zaremska, Warszawa 2006, s. 349-351.

²⁷ (...) *nec etiam renovat sacramenta et testi inhibet, quociens ipsum redarguit, dicens: Quid hic tibi ad hec?...*, AIE Plocensis, s. 78.

²⁸ Stanisław Bylina błędnie zidentyfikował nazwę określając ją jako Sochowo, tymczasem wieś o takiej nazwie na Mazowszu w ogóle nie występuje, zob. S. Bylina, *Chryścianizacja...*, s. 185; chodzi więc tutaj o Żochowo Kościelne w powiecie płońskim, por. *Mazowsze w 2 połowie XVI w.*, pod red. W. Pałuckiego, cz. II, *Komentarz, indeksy*, Warszawa 1973, s. 245.

²⁹ (...) *rogo vos pro Deo, sinite, ut finiam consecracionem (...)* *ignis...*, Ep. 149, 4; także AIE Plocensis, nr 205.

³⁰ D. Forstner, *Świat symboliki chrześcijańskiej*, Warszawa 2001, s. 73-75.

Wykorzystywano ten ogień również w zabiegach magicznych związanych z rolnictwem i hodowlą, a spalone w nim zioła miały być lekarstwem dla bydła³¹. O ile jednak, w świetle traktatu Mikołaja z Jawora, ten pierwszy przypadek był *licite* – słuszny i godny pochwały, o tyle drugi był już magią i za-bobonną praktyką potępianą przez Kościół³². Trudno oczywiście odpowiedzieć na pytanie, który z tych dwóch motywów kierował postępowaniem szlachcica? Jednak fakt, że to on skarżył się na gwałtowność plebana i zranienie, może wskazywać na swego rodzaju jego gorliwość religijną szlachcica. Przypadek z Zochowa świadczy także o głębokim zapotrzebowaniu człowieka średniowiecza na bliski kontakt z *sacrum*, wyrażający się również w posiadaniu przedmiotów poświęconych.

Ważnym zadaniem chrystianizacyjnym duchowieństwa było wpajanie kolejnym pokoleniom wiernych szacunku i respektu nie tylko wobec przedmiotów i znaków, ale przede wszystkim wobec świętości budynku kościelnego, w którym sprawuje się Najświętszą Ofiarę, słucha Słowa Bożego i dostępuje łaski sakramentów³³. W dość szczególny sposób ową wrażliwość wykazała grupa szlachty w parafii Rudki (powiat zambrowski) zarzucając plebanowi podczas niedzielnej mszy, że nie zachowuje odpowiedniego porządku i ładu, lecz: *errorem et balamostwo et cantes istam missam passeribus (...), nie słuchajcie tych błędów*³⁴. Zwraca tutaj uwagę zacytowane w łacińskim brzmieniu sformułowanie *cantes (...)* *missam passeribus* będące stosowaną często w średniowieczu przenośnią oznaczającą opustoszałe lub zrujnowane świątynie, w których zagnieżdżyli się wróble³⁵. Miejscowa szlachta mogła zatem oburzać się stanem technicznym świątyni oraz faktem, że mało kto do niej zagląda. Wróbel jednak był także postrzegany jako ptak niepozorny, o małej wartości, niemal jak „proletariusz” wśród ptaków³⁶, dlatego można owo „śpiewanie wróblom” rozumieć jako przenośnia do niskiej jakości sprawowanej liturgii, godnej raczej ludziom niskiego stanu, a nie szlachetnie urodzonym. Trudno oczywiście dociekać, co takiego w owej liturgii gorszyło miejscową szlachtę, że ostentacyjnie zaprotestowała przeciwko

„bałamuctwu” i opuściła kościół. Pleban poczuł się tym faktem obrażony i zaskarżył szlachetnie urodzonych o zniesławienie, jednak w źródłach nie widać dalszego ciągu sprawy, więc nie wiadomo jak się zakończyła.

Nie był to odosobniony przypadek, w którym sąd biskupi rozpatrywał niedbałość i nieposzanowanie wobec świątyni i sakramentów. Oburzenie i zgorszenie zwykłych wiernych budził też fakt, że pleban z parafii Unierzyż (powiat raciążski) słuchał spowiedzi poza kościołem i ku zgorszeniu wiernych przyjmował penitentów obojga płci w swoim mieszkaniu³⁷. Taki sam zarzut ciążył na znanym już plebanie z Blichowa, który rzadko chodził spowiadać do kościoła, bo czynił to w po prostu w domu³⁸. W świetle przepisów kościelnych słuchać spowiedzi i udzielać rozgrzeszenia należało w kościele w wyznaczonym do tego miejscu, a tylko w nadzwyczajnych sytuacjach (np. choroba penitenta) dopuszczano sprawowanie sakramentu pokuty poza³⁹. Wyzulenie wiernych na naganny według nich zwyczaj spowiadania poza kościołem może świadczyć, że w ich świadomości przystępowanie do sakramentu pokuty nie było czymś rzadkim i wyjątkowym, ograniczającym się tylko do wielkanocnego obowiązku. Być może więc teologiczne refleksje w traktacie o sakramentach Mikołaja z Błonia zachęcającego do częstej spowiedzi docierały i kształtowały w jakimś stopniu świadomość religijną ludzi na Mazowszu późnego średniowiecznego⁴⁰. Zwyczaj spowiadania się również poza okresem Wielkanocy potwierdza również zarzut postawiony w 1477 r. wikariuszowi z Łysakowa o to, że nie spowiadał ludzi na Boże Narodzenie i inne zaniedbania duszpasterskie⁴¹. Natomiast kiedy do znanego już plebana z Blichowa przyszedł niejaki Józef z Chlebowa aby się wyspowiadać, to ten go

³⁷ (...) *in camera sua (...)* *homines sexus utriusque scandalose audiens confessionem...*, Ep. 15, 239.

³⁸ (...) *raro in ecclesia audit confessiones sed in domo sua...*, AIE Plocensis, nr 78.

³⁹ Konfesjonaty zaczęły pojawiać się w kościołach w XVI wieku, a powszechniej ustawiano je od czasów Soboru Trydenckiego, zob. H. Dobiosz, *Miejsce liturgii sakramentu pokuty*, „Studia teologiczno-historyczne Śląska Opolskiego” 1979, nr 7, s. 163-177; ostatnio szerzej na temat spowiedzi, zob. K. Bracha, *Casus pulchri et vitandis...*, s. 47-50; M. Jakubek-Rackowska, *Tu ergo flecte genua tua*. *Sztuka a praktyka religijna świeckich w diecezjach pruskich państwa zakonu krzyżackiego do połowy XV wieku*, Pelplin 2014, s. 93-95; T. Gałuszka OP, *Dominikanie i spory wokół prawa do słuchania spowiedzi. Recepcja bulli Jana XXII Vas electionis w diecezji wrocławskiej w pierwszej połowie XIV wieku*, „Studia Źródłoznawcze” 2014, t. 52, s. 3-22.

⁴⁰ S. Bylina, *Chryścianizacja...*, s. 105, przyp. 33 i 34.

⁴¹ (...) *primo non audivit confessiones tempore Nativitatis Christi...*, AIE Plocensis, s. 44.

³¹ J. Tyszkiewicz, *„Nowy ogień” na wiosnę*, [w:] *Cultus et cognitio. Studia z dziejów średniowiecznej kultury*, red. S. K. Kuczyński, Warszawa 1976, s. 591-597; por. także S. Bylina, *Chryścianizacja...*, s. 184-185.

³² S. Bylina, *Licite...*, s. 137-152.

³³ S. Bylina, *Chryścianizacja...*, s. 149.

³⁴ (...) *non audiat istos errores...*, Ep. 204, 241v-242.

³⁵ W podobnym kontekście zostało także zastosowane w Księdze Henrykowskiej, zob. J. Falenciak, *Studia nad prawem rzymsko-kanonicznym w Księdze henrykowskiej*, Wrocław 1966, s. 7-10, przyp. 11 i 13.

³⁶ D. Forstner, *Świat...*, s. 250.

zwyczajnie pobił⁴². Pomijając kwestię samego postępowania plebana oraz powodu pobicia, to dla kwestii świadomości religijnej istotnym wydaje się wzmianka o przyjsciu do spowiedzi z własnej woli i poza okresem Wielkanocy, kiedy z reguły przychodzili wszyscy. Natomiast przypadki osób wyłamujących się z tego obowiązku były zgłaszane zwierzchności kościelnej, co spotkało np. szlachcica z Sarnowa w 1472 r. zadenuncjowanego do biskupa przez plebana ze Skołatowa: *który, w bieżącym roku zwyczajem innych wierzących w Chrystusa, do czcigodnego sakramentu Eucharystii nie raczył przystąpić*⁴³.

Mówiąc o problematyce spowiedzi dotyka się także świadomości grzechu i kwestii sumienia, a nie tylko realizacji nakazanych praktyk religijnych⁴⁴. Warto przytoczyć przypadek szlachcica Macieja z Rokitek, który zgłosił się w 1467 roku do trybunału biskupiego z wyraźnymi rozterkami sumienia⁴⁵. Otóż kiedy przystąpił on w Wielki Piątek do obowiązkowej spowiedzi wielkanocnej u bożogrobców w Wyszogrodzie, to wyznał iż tego roku w Drohiczynie zranił duchownego. Po pewnym czasie ów penitent zwrócił się jednak do władzy biskupiej o ponowne przebaczenie swego postępku, ponieważ miał wątpliwości czy otrzymane rozgrzeszenie jest ważne, albowiem według niego: *zwykły kapłan w tym przypadku nie mógł udzielić rozgrzeszenia*⁴⁶. Skrupuły Macieja mogą świadczyć zarówno o dobrze ukształtowanym sumieniu, wyczulonym nie tylko na grzechy związane z kwestią seksualności (dominującą w nauczaniu średniowiecznego Kościoła)⁴⁷, ale także o odpowiednim zasobie wiedzy religijnej dotyczącej prawnych uwarunkowań sakramentu pojednania. Biskup bowiem rzeczywiście potwierdził słuszność jego wątpliwości, ponieważ czyn został popełniony na obszarze innej diecezji, a w związku z powyższym nakazał także konieczność rozpatrzenia kwestii *większych uprawnień zakonników oraz rozkazał odnotować, że takie rozgrzeszenie zostało udzielone*⁴⁸.

⁴² (...) *quondam Joseph laicum de Clebowo percussit, dum venit ad confessionem...*, Ep. 149, 15.

⁴³ (...) *quod ipse anno currenti more aliorum Christi fidelium venerabili sacramento Eucharistie se dispone non ordinavit...*, Ep. 10, 23.

⁴⁴ J. Delumeau, *Grzech i strach. Poczucie winy w kulturze Zachodu XIII-XVIII w.*, Warszawa 1994, s. 283 i nast.

⁴⁵ (...) *iterum conscientia ductus...*, Ep. 5, 185r.

⁴⁶ (...) *quod simplex sacerdos in eo casu absolvere non poterat...*, tamże.

⁴⁷ J. Delumeau, *Grzech i strach...*, s. 305-316; 620-630.

⁴⁸ (...) *maiorem facultatis monachorum (...), huiusmodi absolucionem intromittunt iussit annotari...*, Ep. 5, 185v; na temat sporów wokół spowiadania przez zakonników zob.

Człowiek średniowiecza niewątpliwie żył w poczuciu bliskości świata nadprzyrodzonego, a wszystko to co naturalne i widzialne było odbiciem tego co ponadnaturalne i niewidzialne. Świat pozaziemskiej rzeczywistości przypominały mu nie tylko symbole i gesty liturgiczne, ale również i przestrzeń związana z sąsiedztwem miejsc sakralnych⁴⁹. Przypadek ze wsi Gzy (powiat nowomiejski) pokazuje, że wierni mogli być wrażliwsi i mieć większe poczucie sacrum niż sam pleban, który z racji urzędu miał wpajać ludziom szacunek dla miejsc świętych. Kiedy zatem na skutek pojedynku czy bójki szlachty⁵⁰ stoczony w 1465 r. na cmentarzu parafialnym doszło do jego profanacji, to pleban nie wiele się tym przejął i nie zgłaszając sprawy biskupowi (do czego obligowało go prawo) prowadził po nim procesję i odprawiał nabożeństwa: *wiedząc, że cmentarz kościelny został zbezczeszczonej nie wyjawiał tego Panu biskupowi, lecz na tym cmentarzu prowadził i odprawiał uroczyste procesje*⁵¹. Dopiero gdy zaniepokojeni parafianie zgłosili fakt do urzędu biskupa, ten rozpoczął postępowanie przeciwko tamtejszemu plebanowi, który tłumaczył się jak zwykle... swoją niewiedzą. A to wszak do obowiązków duchownego należało uświadamianie wiernych o świętości i nienaruszalności cmentarza, który konsekrowany przez biskupa stwarzał mistyczne sąsiedztwo żywych i zmarłych parafian⁵². Przestrzeń cmentarza uświęcała również liturgia sprawowana na jego obszarze, a były to m.in. właśnie uroczyste procesje we wszystkie niedziele i ważniejsze święta obchodzące teren cmentarny dookoła⁵³. Nierzadko do bójek i pojedynków dochodziło właśnie na obszarze cmentarzy (zapewne ze względu na przestronność miejsca), tak jak to zdarzyło się w Nadarzynie w 1492 roku, gdzie krwawej potyczce między szlachtą przypatrywali się z zainteresowaniem chłopci pozostając bezpiecznie za ogrodzeniem⁵⁴.

T. Gałuszka, *Dominikanie i spory...*, s. 3-22.

⁴⁹ J. Le Goff, *Człowiek średniowiecza*, [w:] *Człowiek średniowiecza. W kręgu codzienności*, red. J. Le Goff, Warszawa 2000, s. 42-43; por. także B. Geremek, *Poczucie przestrzeni i świadomość geograficzna*, [w:] *Kultura Polski...*, s. 628-668; S. Bylina, *Religijność...*, s. 122-124.

⁵⁰ Na temat pojedynków zob. J. Szymczak, *Pojedynki i harce, turnieje i gonitwy. Walka o życie, cześć, sławę i pieniądze w Polsce Piastów i Jagiellonów*, Warszawa 2008, s. 4-23.

⁵¹ (...) *idem sciens cimiterium ecclesie esse execratum non manifestavit domino episcopo sed in eodem cimiterio circuibat et solemnes procesiones faciebat...*, Ep. 5, 154v.

⁵² B. Geremek, *Poczucie przestrzeni i świadomość geograficzna*, [w:] *Kultura...*, s. 648.

⁵³ (...) *processio per cimiteria ipsarum ecclesiarum ipsas circumeundo cum vexillis...*, por. J. Sawicki, *Concilia Poloniae*, t. VI. *Synody diecezji płockiej i ich statuty*, Warszawa 1952, s. 250; zob. także S. Bylina, *Chryścianizacja...*, s. 151-153.

⁵⁴ *AIE Warsoviensis*, nr 1886; por. S. Bylina, *Chryścianizacja...*, s. 152.

W religijnej świadomości silnie zakorzenił się obowiązek wielkanocnej spowiedzi i komunii świętej jako niezbędnych elementów towarzyszących człowiekowi w momencie śmierci i mających ułatwić przejście do wieczności. Starano się więc zapewnić umierającym obecność kapłana z postugą sakramentalną spowiedzi i komunii św., tzw. wiatyku⁵⁵. Stąd też oburzenie wiernych i skargi na plebanów, którzy nie przybyli z postugą do chorych doprowadzając do tego, że ci zmarli bez sakramentów. W 1461 roku oskarżyli o to plebana z Gąsowa kołatorzy jego kościoła: że *dwie osoby zmarły bez spowiedzi, a pleban odmówił przybycia do nich i wysłuchania spowiedzi*⁵⁶. Natomiast w 1467 roku na duszpasterzy z parafii Puchały, że nie przybyli z postugą do chorych, poskarżył się szlachcic Piotr z Pniew: *(...) i tak pleban ani jego wikariusz nie chcieli przybyć aby wypowiedać i udzielić komunii św., także krewni zmarli bez sakramentów*⁵⁷. Ze strony duchownych były to bardzo poważne zaniedbanie i zdecydowane naruszenie ustaw synodalnych nakazującym plebanom duszpasterską troskę o chorych i zapewnienie im bezpłatnej postugi sakramentalnej⁵⁸. Według zaleceń Kościoła chorym przysługiwał jeszcze sakrament namaszczenia olejami świętymi popularnie zwany *extrema unctio*⁵⁹, jednak według Stanisława Byliny w okresie średniowiecza zwyczaj ten był jeszcze mało rozpowszechniony i nie traktowano go jako niezbędne zaopatrzenie⁶⁰. Mimo to w 1490 r. przed sądem biskupim toczyła się sprawa przeciwko wikariuszowi postugującym w parafii Radzimino, który nie przybył

⁵⁵ Na temat komunii świętej w średniowieczu i jej zanoszenia chorym zob. P. Browe, *Die Kommunionvorbereitung im Mittelalter*, „Zeitschrift für katholische Theologie” 1932, t. 56, s. 375-415; tenże, *Kommunionriten früherer Zeiten*, „Theologie und Glauben” 1932, nr 24, s. 592-607; tenże, *Zum Kommunionempfang des Mittelalters*, „Jahrbuch für Liturgiewissenschaft” 1932, t. 13, s. 161-177; M. Righetti, *Manuale di storia liturgica*, t. III, Milano 1956, s. 506-514.

⁵⁶ *Proposuerunt quod due homines absque confessionem decesserunt et plebanum noluit ad eos ire ad audiendum confessionem...*, Ep. 5, 115v-116.

⁵⁷ (...) *idem plebanus aut eius vicarius pro confessare et eucharistie sacramento dando noluit, quod illi familiares absque sacramentis decesserunt...*, Ep. 5, 185v-186.

⁵⁸ Również instrukcje wizytacyjne zobowiązywały skontrolowanie czy plebani wywiązują się należycie z tego obowiązku: (...) *item si reverenter visitant infirmos cum sacramentis...*, „Ordo subscriptus per dominos visitatores seu nuncios synodales iste servatur”, wyd. B. Ulanowski, *Archiwum Komisji Prawniczej*, t. I, Kraków 1895, art. 94, s. 253; (...) *non negligent ministrare sacramenta (...) penitentiam ac Eucaristiam tam sanis quam infirmis...*, zob. szerzej I. Skierska, *Pleban w późnośredniowiecznej...*, s. 156-169; por. także M. Stawski, *Plebani wobec...* (w druku).

⁵⁹ B. Nadolski, *Liturgika*, t. III..., s. 137-142.

⁶⁰ S. Bylina, *Religijność...*, s. 40.

do chorej kobiety, aby udzielić jej namaszczenia, choć poprosiła o to „jak jest w zwyczaju Kościoła”, jednak: *ów Piotr [tu: pleban - przyp. autora] odmówił namaszczenia świętymi olejami [...], i tak zmarła nie namaszczona*⁶¹. W relacji zaznaczono również, że namaszczenie chorych olejami świętymi jest zwyczajem Kościoła zapewniającym pojednanie i przebaczenie⁶². Taka też była w owym czasie teologiczna wykładnia sakramentu namaszczenia chorych, którego skutkiem miało być duchowe wsparcie i odpuszczenie grzechów⁶³.

Jednym z najważniejszych sposobów chrystianizacji było objaśnienie w języku polskim tekstów ewangelicznych, czyli co tygodniowe nauczanie wiernych w ramach tzw. kazania – *sermones*. Według Stanisława Byliny jednak zwyczaj objaśniania wiernym fragmentu Ewangelii przypadającego na konkretną niedzielę był rzadko spotykany w większych kościołach parafialnych, przynajmniej do połowy XV wieku. Wynikało to oczywiście z powodu braku odpowiednio przygotowanego do kaznodziejstwa kleru oraz odpowiednich pomocy dydaktycznych, czyli zbiorów kazań i tzw. perykop ewangelicznych⁶⁴. Wyptywać stąd może wniosek o opłakanym stanie wiedzy religijnej i znajomości Ewangelii mas wiernych edukowanych przez niedouczonych plebanów. Jednak sprawa krawca z Łomży Jana Żołądki, który odpowiadał w 1465 r. przed sądem kościelnym w Pułtusku za publiczną krytykę kaznodziei, pokazuje, że takie twierdzenie może być pewnym uproszczeniem. Otóż krawiec słuchając kazania w niedzielę wielkanocną wytknął kaznodziei: *że niewystarczająco i niewłaściwie objaśniał z ambony ewangelię*⁶⁵. Duchowny bowiem miał powiedzieć, że Jezus po zmartwychwstaniu ukazał się w ogrodzie oliwnym Marii Magdalenie jako ogrodnik z rydlem. Tymczasem krawiec twierdził, że to Maria Magdalena ujrzała Jezusa jako ogrodnika z łopatą, a powołał się przy tym na ewangelię św. Marka: *że to jego Maria zobaczyła z rydlem jako ogrodnika, bo tak zostało napisane w Ewangelii św. Marka, którą objaśniałeś*⁶⁶. Choć Jan Żołądek

⁶¹ (...) *more ecclesie (...) ipse Petrus (...) cum sacro oleo existens eandem ungi nolebat, (...) et ea non uncta discessit...*, Ep. 10, 717.

⁶² (...) *more ecclesie ac expiacionis sacri olei unctionis causa...*, tamże.

⁶³ A. G. Martimort, *Prières pour les malades et onction sacramentelle*, [w:] *L'Église en prière*, vol. III, *Les sacrements*, Paris 1984, s. 143-146.

⁶⁴ S. Bylina, *Kazania w Polsce średniowiecznej*, „Kieleckie Studia Historyczne” 1992, t. 10, s. 13-35; tenże, *Chryścianizacja...*, s. 46-48, 68-70.

⁶⁵ (...) *quod insufficienter et indebite pronunciarer in ambone Evangelium...*, AIE Plocensis, 16, 17, s. 7.

⁶⁶ (...) *quod eum Maria viderit cum fossorio tanquam*

pomylił dwie ewangelie, bo historię z ukazaniem się Jezusa w ogrodzie przytacza ewangelista Jan, a nie Marek⁶⁷, to jednak niewątpliwie miał rozeznanie w wykładni ewangelii. Krawiec uczęszczając regularnie do kościoła zapewne uważnie słuchał kazań, bowiem w już poniedziałek wielkanocny skrytykował homilię wikariusza. Duchowny, wyjaśniając ewangelię o uczcie w Emaus miał się niezręcznie wyrazić, że Jezus ukazał się apostołom Szymonowi i Kleofasowi. Tymczasem, jak słusznie tym razem zauważył krawiec Jan, byli oni tylko uczniami⁶⁸. Pomijając kwestię słuszności wyroku sądu biskupiego, który skazał biednego krawca na ogromną karę pieniężną, należy podkreślić, że mieszczanin nie tylko zwracał uwagę na to, co się mówi w kościele, ale miał także jakieś pojęcie o treściach przekazywanych w Ewangelii. Trudno oczywiście przyjąć, by sam ją czytał, ale zapewne zapamiętał to, co już wcześniej słyszał od innego kaznodziei. Przypadek krawca z Łomży został odnotowany w aktach sądowych oczywiście nie dlatego, że znał Ewangelię, ale iż ośmielił się publicznie podważyć autorytet nauczającego kapłana. Tym niemniej dziś staje się bezpośrednim świadectwem pewnego uświadomienia religijnego społeczeństwa Mazowsza, a przynajmniej jego części zamieszkującej obszary miejskie. Parafie miejskie niewątpliwie były w lepszej sytuacji jeśli chodzi o jakość posługi duszpasterskiej niż wiejskie, do których z reguły trafiali duchowni mniej wykształceni i z ograniczonym dostępem do postylli i innych kaznodziejskich pomocy⁶⁹. Ciekawy przypadek z Łomży dotyka oczywiście nie tylko problemu świadomości religijnej, ale także kwestii kaznodziejstwa w średniowieczu oraz wpływu słowa mówionego na człowieka tamtych czasów⁷⁰. Wzmianki w aktach biskupich, opisujące sprawy sporne między plebanami procesującymi się m.in. o kradzież bądź przywłaszczenie ksiąg z kazaniem *sermones*, przynajmniej pośrednio świadczą o kazaniach wygłaszanych w parafiach późnośredniowiecznego Mazowsza.

ortulanum, cum tamen hoc scriptum sit in Evangelio s. Marci, quod predicasti, AIE Plocensis, 17, s. 7.

⁶⁷ „Gdy to powiedziała, odwróciła się i ujrzała stojącego Jezusa, ale nie wiedziała, że to Jezus” (J 20, 15).

⁶⁸ (...) *qui tamen solum discipuli fuerunt...*, AIE Plocensis, 17, s. 7.

⁶⁹ S. Bylina, *Chryścianizacja...*, s. 70-75; I. Skierska, *Miasto w Kościele. Obowiązek mszalny w miastach średniowiecznej Polski*, [w:] *Ecclesia et civitas...*, s. 389-415.

⁷⁰ Na temat kaznodziejstwa w średniowieczu zob. szerzej J. Leclercq, *Predicare nel medioevo*, Milano 2001, passim; K. Bracha, *Nauczanie kaznodziejskie w Polsce późnego średniowiecza. Sermones dominicales et festuales z tzw. kolekcji Piotra z Miłostawia*, Kielce 2007, s. 81 i nast., tam dalsza literatura.

Kościół w ramach wysiłków chrystianizacyjnych wkraczał także w sferę relacji mężczyzny i kobiety starając się wyeliminować związki zawierane z pominięciem obrzędu religijnego. Stąd też jeszcze w XV wieku w formularzach wizytacyjnych pojawiały się pytania dotyczące tzw. ślubów potajemnych i nie zawieranych *in facie ecclesiae*, tzn. zgodnie z wymogami prawa kościelnego⁷¹. Natomiast przed sądami kościelnymi pojawiało się co raz więcej spraw związanych z ważnością zawartych związków, a urzędnicy sądu biskupiego musieli zajmować się wieloma problemami małżeńskimi, które niejednokrotnie stanowiły wyzwanie dla ich kompetencji. Wśród szeregu spraw spotyka się bowiem takie, które wyraźnie świadczą o tym, że w społeczeństwie średniowiecznym kształtuje się poczucie świętości, powagi i nierozzerwalności sakramentu małżeństwa. Małżeństwo zawarte *in faciem ecclesie* w świetle oficjalnego nauczania postrzegano jako instytucję odzwierciedlającą relację Chrystusa z oblubienicą – Kościołem. Z czasem ludzie sami zaczęli wykazywać świadomość powagi małżeństwa uświęcającego związek kobiety i mężczyzny, które staje się zarazem istotnym elementem życia społecznego⁷². W 1489 przed sąd biskupi trafiła skarga Małgorzaty z Szelkowa na Bartłomieja, który *ową Małgorzatę pozbawił dziewictwa i spłodził z nią dziecko*⁷³. Pokrzywdzona domagała się zatem interwencji Kościoła w celu zmuszenia nieuczciwego mężczyzny do wzięcia na siebie odpowiedzialności i poślubienia jej. Biskup faktycznie zajął się sprawą i skazał Bartłomieja za pohańbienie nieślubnej Doroty, ale jednocześnie stwierdził również, że rzeczony kmieć już wcześniej zawarł jeden związek małżeński i ten też pozostaje jedynym prawdziwym i legalnym. Natomiast w 1507 przed sąd biskupi trafiła sprawa Macieja Skolarzowicza, który został oskarżony o niegodne postępowanie wobec Doroty z Wyszkowa. Maciej miał bowiem rzekomo porzucić swoją narzeczoną i wyjechać do Prus. Tymczasem świadek Maciej Dyndawa zeznał, że oskarżony wyjechał co prawda do Prus w poszukiwaniu pracy, ale po dość szybkim powrocie odnowił swój związek z Dorotą. Związek Macieja z Dorotą miał być w oczach świadka wzorcowy, bowiem zeznał, że: *tak wielką miał z nią zażyłość, że po pewnym czasie zawarli w kościele w Pniewach związek małżeński, a po*

⁷¹ S. Bylina, *Chryścianizacja...*, s. 108-109;

⁷² Zob. L. Otis-Cour, *Rozkoś a laska. Dějiny partnerských vztahů ve středověku*, Praha 2000, s. 95-111; także K. Ožóg, *Małżeństwo w polskim ustawodawstwie synodalnym wieków średnich*, [w:] *Manželství v pozdním středověku: rituály a obyčaje*, red. P. Kras, M. Nodl, „Colloquia mediaevalia Pragensia” Praga 2014, s. 15-33.

⁷³ (...) *ipsam Margaretem virginitate defloravit et cum ea prolificavit puerum...*, Ep. 10, 681.

7 tygodniach godnego pożycia Dorota była już w ciąży⁷⁴. Wzmianka o *wielkiej zażyłości i bliskości* Macieja i Doroty jeszcze przed oficjalnym zawarciem sakramentu małżeństwa może świadczyć o ważnym znaczeniu tzw. okresu zaręczyn, co podkreślali również kanoniści w średniowiecznym traktacie na temat małżeństwa *Summa Matrimonii*⁷⁵. Jednocześnie pokazuje to również, że w świadomości średniowiecznego mieszkańca Mazowsza małżeństwo to związanie bliskiej relacji dwojga ludzi, a jego celem i dopełnieniem było spłodzenie potomstwa, na co zwracano uwagę w kościelnym nauczaniu⁷⁶.

W tym kontekście interesującą wydaje się również prośba, którą przed sąd biskupi wniosła w 1512 roku kobieta o imieniu Piechna. Jak wynika bowiem z jej zeznań, to od dwóch lat żyjąc w małżeństwie z niejakim Maciejem, nie mogła zająć w ciąży i związku z tym stwierdziła *niezdolność tegoż Macieja do prokreacji*⁷⁷. Zatem wystąpiła o unieważnienie tego małżeństwa i zgodę na powtórne wstąpienie w związek małżeński, albowiem: *chciałaby w pełni poczuć się kobietą i urodzić dzieci*⁷⁸. Argumentacja taka pokazuje niewątpliwą dojrzałość duchową i świadomość znaczenia sakramentalnego związku między kobietą a mężczyzną, którego celem i dopełnieniem jest spłodzenie potomstwa. Wszak argument z późnego średniowiecza o niezdolności współmałżonka do prokreacji zostałby uznany za wystarczający powód do unieważnienia sakramentu małżeństwa przez sąd kościelny również i w dzisiejszych czasach⁷⁹.

Kościół w sprawach świętości małżeństwa zaczyna zwracać również uwagę na pozycję kobiety i uznaje zazwyczaj jej racje, co pokazuje przypadek z 1476 roku. Otóż niejaka Dorota poszukiwała pomocy u biskupa w związku z niegodnym zachowaniem swego małżonka Mikołaja, którego oskarżyła o zdradę i cudzołóstwo. Sąd biskupi uznał Mikołaja winnym popełnienia przestępstwa cudzołóstwa oraz to: *że, pogwałcił sakrament małżeństwa ze swoją prawną żoną, (...) współżyjąc [z inną kobietą – przyp. autora] przeciwko prawu co było skandalem w oczach Świętej Matki Kościoła i wszystkich i nakażał powrót do prawowitej żony i uiszczenie grzywny pieniężnej*⁸⁰.

⁷⁴ Ep. 149, 94v.

⁷⁵ B. Wojciechowska, *Kanoniczno-moralne aspekty małżeństwa w świetle anonimowego traktatu „Summa Matrimonii”*, [w:] *O przeszłości. Czasy...*, s. 147-155.

⁷⁶ Tamże, s. 151-153.

⁷⁷ (...) *impotenciam eiusdem Mathie ad procreandum...*, Ep. 7, 25.

⁷⁸ (...) *vero vellet esse mulier et procurare filios...*, Ep. 7, 25.

⁷⁹ B. Wojciechowska, *Kanoniczno-moralne...*, s. 154.

⁸⁰ (...) *quod violasse matrimonium sua legitima uxore (...) copulata precepta legis in scandalum Sancte matris Ecclesie*

Niewątpliwym świadectwem istnienia pewnej świadomości w sprawach kościelno-religijnych pokazuje sprawa Doroty Brzozowskiej, która w 1512 roku ośmieliła się podważyć słuszność ekskomuniki nakładanej przez plebanów i wikariuszy na parafian pracujących w niedziele i święta⁸¹. Do prac uznanych za karalne – *criminibus* – należały głównie czynności wykonywane publicznie i wymagające dużej siły fizycznej, a więc przy uprawie i zbieraniu plonów, ale także prace gospodarskie i domowe⁸². Dorota Brzozowska zapewne zaniepokojona faktem, że poszczególni plebani zbyt łatwo szafują karą ekskomuniki za wykonywanie jakichś prac w święta, usiłowała przeciwstawić się i wyjaśnić sprawę niesprawiedliwego traktowania parafian i być może niejasnych regulacji prawnych. Wszak posiadanie żywego inwentarza wymagało ciężkiej i codziennej pracy, byłoby należało przecież nakarmić czy wyprowadzić na pastwisko również w święto, a krowę także wydoić i to dwa razy dziennie. Jednak zeznający w tej sprawie duchowny stwierdził, że parafian wykonujących prace publiczne w dni świąteczne karze się zgodnie z dawnym zwyczajem diecezji płockiej: (...) *wszyscy plebani i ich wikariusze ekskomunikowali parafian zabraniając im uczestnictwa w Słudźbie Bożej*⁸³. Inni plebani świadkujący w tej sprawie (jak np. altarysta z Nowego Miasta – *presbiter bone fame* – kapłan o dobrej opinii) potwierdzili stosowanie, a nawet słuszność tego typu kar wobec parafian, którzy nie posiadając specjalnego zezwolenia biskupa, publicznie łamali trzecie przykazanie⁸⁴. Zeznania aż trzech plebanów złożone w tej sprawie wskazują, że w Polsce zdarzały się przypadki karnania wiernych za łamanie zakazu pracy tzw. *suspensą ab divinis officis*, czyli zakazem uczestnictwa w życiu liturgicznym⁸⁵. Natomiast brak informacji odnotowania w innych źródłach o takich przypadkach może wynikać z tego, że ewentualna kara za pracę w święta należała do kompetencji każdego plebana. Ten zaś, w związku z brakiem odpowiedniej instrukcji władz kościelnych, nie musiał się z tego tłumaczyć ani tym bardziej nigdzie zapisywać swoich decyzji, które miały zapewne skutek krótkotrwały. Sprawa ta nie dowodzi jednak braku świadomości wśród wiernych, że praca w święto jest zabroniona, ale raczej wątpliwość czy wykonywanie niektórych

et tocius..., Ep. 13, 64v-65.

⁸¹ (...) *criminibus publicis laborantes...*, Ep. 149, 171.

⁸² I. Skierska, *Dzień święty w średniowiecznej Polsce. Nakazy i zakazy*, [w:] *Studia nad dawną Polską*, t. 1, Gniezno 2008, s. 146-147.

⁸³ (...) *omnes plebani et ipsorum vicarii excommunicabant parochianos divina officia impediendes...*, Ep. 149, 171.

⁸⁴ Tamże.

⁸⁵ I. Skierska, *Dzień święty...*, s. 147-151.

prac rzeczywiście zasługiwało na karanie zakazem uczestnictwa w obrzędach kościelnych. Może też doprowadzić pewnej refleksji sumienia wobec trzeciego przykazania oraz kwestii klasyfikacji „ciężaru” grzechu pracy w święto stanowiącego jego złamanie. Pokazuje także, że uczestnictwo w Służbie Bożej nie było dla ludzi tamtego czasu obojętne, a zabranianie im tego budziło uzasadniony niepokój i niezrozumienie, czemu dała wyraz przedstawicielka mazowieckiej szlachty.

Akta czynności biskupich obfitują w szereg spraw toczonych przeciwko plebanom, których niewłaściwe prowadzenie się i występki przeciwko fundamentalnym zasadom moralności gorszyły ówczesne społeczeństwo. Bardzo często to właśnie zaniepokojeni i zgorszeni przedstawiciele miejscowej wspólnoty parafialnej informowali biskupa i prowokowali wszczęcie postępowania przeciwko nieuczciwym duchownym. Niewątpliwie największe zgorszenie ludzi budziły uczynki związane z łamaniem przez kler szóstego przykazania i wymaganego od nich zobowiązania do celibatu. Wszelkie związki duchownych stawały się w świetle prawa surowo zakazanym konkubinatem, a jego problem stawał się prawdziwym zmartwieniem dla władz kościelnych i jak bumerang powracał w większości polskich ustaw synodalnych⁸⁶. Było to również pytanie, które obowiązkowo musiał zadawać parafianom delegat biskupi dokonujący wizytacji kanonicznych parafii. Tym samym też zwracał uwagę wiernych i uczułał na niektóre aspekty życia duchownych⁸⁷. Nic więc dziwnego, że parafianie z własnej woli zgłaszali do biskupa rażące przypadki naruszania przez plebanów określonych norm moralnych. W 1449 roku przeciwko plebanowi z parafii Gzy zeznawał szlachcic Fałęta oskarżając go m.in. o to, że: *tego roku w okresie Wielkiego Postu tenże pleban odprawiał liturgię chrzcielną i splotził dziecko z zamężną karczmarką Dorotą...*⁸⁸. Tym samym wykazał nie tylko zgorszenie faktem splotzenia przez plebana potomstwa, ale także świadomość, że w okresie Wielkiego Postu Kościół w ogóle zakazywał nie tylko czynności seksualnych, ale i wszelkich rozrywek

⁸⁶ J. Fijałek, *Życie i obyczaje kleru...*, s. 67-79; A. Krawiec, *Seksualność w średniowiecznej Polsce*, Poznań 2000, s. 111-128.

⁸⁷ *Item an scis (...) aliquem clericum cuiusunque status vel ordinis concubinam habere vel ei cohabitare (...) vel ad aliquam accedere vel ad se venire vel cum aliqua suspecta muliere consortium vel colloquium habere...*, cyt. za: „*Modus inquirendi super statu ecclesiae generalis*” z pierwszej połowy XV stulecia, wyd. B. Ulanowski, Archiwum Komisji Historycznej t. V, Kraków 1888, s. 206-207; por. szerzej I. Skierska, *Pleban...*, s. 156-159.

⁸⁸ (...) *anno presenti tempore quadragesime idem plebanus celebravit baptismalia et procreavit ex thabernatrice Dorothea maritata...*, Ep. 5, 28.

i zabaw (z tym wszak łączyły się nierozdzielnie chrzciny)⁸⁹. Natomiast w 1487 roku biskup płocki, wysłuchawszy skarg i oskarżeń przeciwko plebanowi Stanisławowi Grzybowskiemu z parafii Janowiec, pozbawił go urzędu i beneficjum ponieważ: *był i jest winien licznych skandali, takich jak: cudzołóstwo, życie w konkubinacie, zdzierstwo i ciągłe przesiadywanie w karczmie*⁹⁰. Sentencja biskupiego wyroku wymieniła więc wszystkie najważniejsze grzechy duchownych piętnowane przez ustawodawstwo synodalne, a zarazem wskazuje po kolei listę występków, które najbardziej gorszyły wiernych. Rzeczywiście w aktach biskupich, wśród szeregu spraw przeciwko duchownym, oskarżeń o konkubinaty a nawet gwałt jest zdecydowanie najwięcej. W procesie prowadzonym w 1501 r. przed trybunałem oficjała w Pułtusku, przeciwko znanemu już wcześniej z innych występków plebanowi z Blichowa, zeznawali przedstawiciele miejscowej szlachty zgodnie potwierdzając, że: *pleban utrzymuje konkubinę i ma z nią dziecko (...), mając jedną dość matką izbę, miał w zwyczaju sypiać w niej ze swą kucharką i innymi kobietami...*⁹¹. W takich przypadkach prawo obowiązujące w diecezji płockiej było dość surowe i przewidywało więzienie, konfiskatę beneficjum, suspendowanie na czas określony lub na zawsze, a nawet nakaz opuszczenia diecezji⁹². Pokazuje to przypadek plebana z Daniszewa, którego niemoralne prowadzenie budziło zgorszenie całej społeczności, w związku z czym biskup Paweł skazał go w 1457 roku: *na karę 3 miesięcy więzienia na zamku płockim (...) za występki i przestępstwa często popełniane*⁹³. Pleban obiecał wszakże poprawę: (...) *że po upływie jednego tygodnia odprawi Małgorzatę z Nieborowa a także inną podejrzaną kobietę (...) oraz dziecko jakie z nią miał ku zgorszeniu całej swojej parafii...*, ale ponieważ ostatecznie nie zmienił swego postępowania i nie spełnił złożonych obietnic, to biskup pozbawił go parafii i beneficjum⁹⁴.

Podjęrzenia plebanów o konkubinaty z postępującymi im kobietami nie należały do rzadkości

⁸⁹ I. Skierska, *Dzień święty...*, s. 148-149.

⁹⁰ (...) *fuisse et esse plurium scanadalousum videlicet: adulterium, concubinarium, taxillorum lusorem, in taberna continua restantem...*, Ep.10, 497, 530, 532-533.

⁹¹ (...) *plebanus servat concubinam et cum ea prolificat (...) unicum stubam satis malam habet, in qua solet comedere et dormire cum sua coca et aliis mulieribus...*, Ep 149, 15v.

⁹² Pokazuje to A. Krawiec, *Seksualność...*, s. 115.

⁹³ (...) *ad penam carceris in castro plocensis per 3 menses (...) super excessibus et criminibus (...) sepius patratiss...*, Ep. 5, 88

⁹⁴ (...) *promittendo quod post lapsum 1 septimane Margarethem de Nyeborowo nec aliam (...) mulierem suspectam... nec prolem ex eis susceptam in scandalum dicte parochie sue non servabit...*, Ep. 5, 88.

i mogły być powodem zgorszenia dla parafialnej społeczności. Przykładem może być sprawa przeciwko plebanowi z Wyszkowa podejrzanemu o życie w jawnym konkubinacie ze swoją gospodynią, która postępując u niego miała zająć w ciężę. Duchowny oczywiście zaprzeczył oskarżeniom, ale również i przestłuchiwana gospodyni nie potrafiła wskazać z kim zaszła w ciężę. Jednak zeznania parafian potwierdzały, że zaszła w ciężę mieszkając w domu plebana, a przez to: (...) *jest powodem wszelkiej nieprzyjaźni i kłótni pomiędzy plebanem i parafianami...*⁹⁵. Parafianie byli wyczuleni na to, co się działo na plebanii i moralność swoich duszpasterzy, czego znakomitym przykładem jest sprawa z Ciechanowa, którą musiał w 1526 r. rozpatrywać sąd biskupi na podstawie doniesień wiernych. Otóż społeczność parafialną zaniepokoił fakt, że pewien uczeń szkoły parafialnej: *wyglądający na lat 20*, miał często odwiedzać plebanię: (...) *i usługiwać mieszkającemu tam plebanowi*⁹⁶. Nie zostało to wyraźnie powiedziane, ale można się domyślać, co było powodem zaniepokojenia wiernych w wizytach młodego ucznia u plebana... Ten jednak przedstawił *testis in bonis*, a ci zaświadczyli o wielkim ubóstwie studenta, który: (...) *właśnie z powodu swego ubóstwa postąpił na plebanii*⁹⁷.

Największym jednak skandalem był przypadek z parafii Kobyłka z 1448 roku, kiedy to pleban Lutek zaprosił do siebie przed Bożym Narodzeniem swoją krewną Annę: *będąc także jej ojcem chrzestnym i duchowym*⁹⁸. Po czym miał ją zgwałcić i zhańbić, w wyniku czego młoda, jak się wydaje, kobieta zaszła w ciężę⁹⁹. Duchowny choć przyznał, że ta była w jego domu, to jednak zdecydowanie zaprzeczył oskarżeniom o gwałt, a nawet sam ją oskarżył o kradzież: *zabrała podstępnie niektóre rzeczy, jak pościel i sprzęty gospodarskie z domu owego plebana*¹⁰⁰. Niewątpliwie fakt zabrania z domu plebana pościeli i przedmiotów codziennego użytku wskazuje, że rzeczona Anna była u duchownego kimś więcej niż tylko gościem na plebanii. Z drugiej jednak strony duchowny był gotów stawić czoła oskarżeniom poddając się średniowiecznej zasadzie

⁹⁵ (...) *est causa omnium inimiciarum et discordiarum inter plebanum et parochianos...*, Ep. 149, 91.

⁹⁶ (...) *aetatis ut apparebat 20 (...), visitabat et deserviebat adhuc vivente plebano...*, Ep. 204, 301.

⁹⁷ (...) *propter quam suam paupertatem deserviebat in curia plebanali...*, tamże.

⁹⁸ (...) *existens etiam pater confesionis eiusdem et baptismi...*, Ep. 5, 12.

⁹⁹ (...) *ipsam stuprando et deflorando in sua dote...*, tamże.

¹⁰⁰ (...) *recepit furtive res certas et suppellectilia ac utensilia domus ipsius plebani...*, Ep. 5, 12.

prawno-kanonicznej wymagającej przedstawienia siedmiu poręczycieli swojej niewinności¹⁰¹.

Wymogi dotyczące dyscypliny, postaw i zachowań kleru, a także właściwy sposób wypełniania posługi duszpasterskiej określały przede wszystkim akty normatywne, czyli statuty synodalne i prowincjonalne. Określały one także treści i formę nauczania religijnego ludzi świeckich w zakresie praktyk religijnych, wiary oraz powinności chrześcijanina¹⁰². Natomiast bogaty zbiór ksiąg czynności biskupich staje się bardzo często obrazem, w jaki sposób w praktyce mogły być realizowane wymogi i zalecenia kościelnego ustawodawcy. Jeśli zatem statuty synodalne i diecezjalne były najważniejszymi narzędziami chrystianizacji późnośredniowiecznego Kościoła¹⁰³, to akta biskupie mogą pomóc w odpowiedzi na ile takie narzędzia były skuteczne. Jednak szereg negatywnych przykładów odnajdywanych w księgach czynności biskupich, paradoksalnie wskazuje często na skuteczność wysiłku ewangelizacyjnego Kościoła. Przed sąd biskupi trafiają bowiem przypadki, które odbiegają od postulowanego ideału i ustalonych norm moralnych, tym samym więc są świadectwem, że w parafiach średniowiecznego Mazowsza istniała spora grupa ludzi o nie najgorszym poziomie religijnego uświadomienia. Zaniepokojeni pewnymi zachowaniami parafianie odwołują się do urzędu biskupa, ufając w jego autorytet i zdając sobie sprawę, że to on reprezentuje w Kościele lokalnym urząd nauczycielski i pełni władzę pasterskiej. Ludzie sygnalizując sprawy, które w ich opinii naruszały normy chrześcijańskiej moralności czy nie licowały z godnością i funkcją kapłana, tym samym pokazywali wiedzę o tym, jakie są chrześcijańskie powinności i jak powinien zachowywać się pleban. Odbijają się tutaj wyraźnie ślady nauczania kościelnego i myśli teologicznej obecnej we współczesnych traktatach kanonicznych powstających często daleko od Płocka i tamtejszego środowiska kościelnego. Tym samym można więc przyjąć, że wysiłek chrystianizacyjny Kościoła i rozwijająca się myśl teologiczna docierała na Mazowsze i przynosiła konkretne rezultaty, utrwalając w pokoleniach wiernych określone normy postępowania i wiedzy co

¹⁰¹ J. Matuszewski, *Gwarancje osobiste w Polsce przedrozbiorowej*, [w:] tenże, *Pisma wybrane*, t. II, Łódź 2000, s. 259-272.

¹⁰² W. Uruszczak, *Ustawodawstwo synodów Kościoła katolickiego w Polsce w XIII i XIV w.*, „Zasopismo Prawno-Historyczne” 51 (1991), z. 1-2, s. 133-147; por. także S. Bylina, *Statuty synodalne jako instrument chrystianizacji wsi w późnym średniowieczu*, [w:] *Sacri Canones Servandi Sunt. Ius canonicum et status ecclesiae saeculis XIII-XV*, wyd. P. Krafl, Praha 2008, s. 271-284.

¹⁰³ S. Bylina, *Statuty synodalne...*, s. 271-284; tenże, *Chrystianizacja...*, passim.

jest właściwe, a co nie. Zebrany materiał to tylko szereg przykładów, które odnoszą się w głównej mierze do zachowań patologicznych, a tym samym nie dają oczywiście pełnego obrazu religijnego uświadomienia. Jednak już sama ich liczba upoważnia do wyciągnięcia pewnych wniosków, które nie tyle pokazują niski poziom moralny i intelektualny kleru, ile właśnie istnienie w społeczeństwie Mazowsza określonego poziomu wiedzy i świadomości religijnej.

Acta Episcopalia, obok statutów synodalnych i diecezjalnych, pozostają niezwykle bogatym i ważnym źródłem informacji na temat społeczności późnośredniowiecznego Kościoła, którą tworzyły różne kategorie ludności i stanów: *clerici – laici, clerus – plebs, litterati – illiterati, docti – indocti* itd.¹⁰⁴ Jednak zarazem traktują rzeczywistość kościelną jako całość, w której liczy się przede wszystkim członek wspólnoty wierzących, a mniej fakt społecznego

pochodzenia i podziału na płeć. Zeznanie czy świadectwo szlachcica zdaje się mieć dla sądu biskupiego taką samą moc prawną jak kmiecia, a kobieta posiadać identyczny status prawny co mężczyzna. Obszerna relacja karczmarki Doroty w sprawie bójki karczemnej w Czerwinie pomiędzy szlachcicem i duchownym miała kluczowe znaczenie dla prowadzonej w 1514 r. przed sądem biskupim rozprawy i końcowego wyroku¹⁰⁵. Biskup z taką samą uwagą rozpatruje skargi wnoszone przez kobiety pokrzywdzone przez plebanów lub innych mężczyzn, jak pozostałe sprawy prowokowane przez szlachtę lub duchownych.

To wszystko zatem sprawia, że księgi czynności biskupich mogą być znakomitym obrazem realiów późnośredniowiecznej parafii i świadomości religijnej, stanowiąc niejako parafrazę słynnych słów: „Nawet w najbrudniejszej kałuży odbija się niebo”.

¹⁰⁴ S. Bylina, *Statuty synodalne...*, s. 271-272.

¹⁰⁵ Ep. 2, 37.

Bibliografia

- A. Angenendt, *Geschichte der Religiosität im Mittelalter*, Münster 2000.
- K. Bracha, *Pierwsze przykazanie w katechezie późnośredniowiecznej w świetle komentarzy do dekalogu*, [w:] *Nauczanie w dawnych wiekach. Nauczanie w średniowieczu i u progu ery nowożytnej. Polska na tle Europy*, [red.] W. Iwańczak, Kielce 1997, s. 120-127.
- K. Bracha K., „*Casus pulchri et vitandis erroribus conscientiae purae*”. *Orzeczenia kazuistyczne kanonistów i teologów krakowskich z XV w.*, Warszawa 2013.
- K. Bracha, *Nauczanie kaznodziejskie w Polsce późnego średniowiecza. Sermones dominicales et festuales z tzw. kolekcji Piotra z Miłostawia*, Kielce 2007.
- P. Browe, *Die Kommunionvorbereitung im Mittelalter*, „*Zeitschrift für katholische Theologie*” 1932, t. 56, s. 375-415.
- P. Browe, *Komunionriten früherer Zeiten*, „*Theologie und Glaube*” 1932, nr 24, s. 592-607.
- P. Browe, *Zum Kommunionempfang des Mittelalters*, „*Jahrbuch für Liturgiewissenschaft*” 1932, t. 13, s. 161-177.
- S. Bylina, *Licium – illicitum. Mikołaj z Jawora o pobożności masowej i zabobonach*, [w:] *Kultura elitarna a kultura masowa w Polsce późnego średniowiecza*, [red.] B. Geremek, Wrocław 1978, s. 137-152.
- S. Bylina, *Kazania w Polsce średniowiecznej*, „*Kieleckie Studia Historyczne*” 1992, t. 10, s. 13-35.
- S. Bylina, *Chryścianizacja wsi polskiej u schyłku średniowiecza*, Warszawa 2002.
- S. Bylina, *Wiara i pobożność zbiorowa*, [w:] *Kultura Polski...*, s. 403-450.
- S. Bylina, *Statuty synodalne jako instrument chryścianizacji wsi w późnym średniowieczu*, [w:] *Sacri Canones Servandi Sunt. Ius canonicum et status ecclesiae saeculis XIII-XV*, wyd. P. Krafl, Praha 2008, s. 271-284.
- J. Delumeau, *Grzech i strach. Poczucie winy w kulturze Zachodu XIII-XVIII w.*, Warszawa 1994.
- H. Dobiosz, *Miejsce liturgii sakramentu pokuty*, „*Studia teologiczno-historyczne Śląska Opolskiego*” 1979, nr 7, s. 163-177.
- J. Falenciak, *Studia nad prawem rzymsko-kanonicznym w Księdze henrykowskiej*, Wrocław 1966.
- J. Fijałek, *Życie i obyczaj kleru w Polsce średniowiecznej na tle ustawodawstwa synodalnego*, Kraków 2002.
- D. Forstner, *Świat symboliki chrześcijańskiej*, Warszawa 2001.
- T. Gałuszka, *Dominikanie i spory wokół prawa do słuchania spowiedzi. Recepcja bulli Jana XXII *Vas electionis* w diecezji wrocławskiej w pierwszej połowie XIV wieku*, „*Studia Źródłoznawcze*” 2014, t. 52, s. 3-22.
- B. Geremek, *Poczucie przestrzeni i świadomość geograficzna*, [w:] *Kultura Polski...*, s. 628-668.
- J. Hochleitner, *Błogosławiona Dorota z Mątowów Wielkich a średniowieczny kult eucharystyczny na Warmii*, [w:] *O przeszłości. Czasy – miejsca – ludzie. Księga jubileuszowa dedykowana prof. Jadwidze Muszyńskiej*, [red.] W. Kowalski, Kielce 2016, s. 135-146.
- M. Jakubek-Raczkowska, *„Tu ergo flecte genua tua”. Sztuka a praktyka religijna świeckich w diecezjach pruskich państwa zakonu krzyżackiego do połowy XV wieku*, Pelplin 2014.

- M. Koczerska, *Biskup w Polsce późnego średniowiecza na tle porównawczym*, [w:] *Kolory i struktury...*, s. 109-128.
- L. Kołakowski, *Świadomość religijna i więź kościelna*, Warszawa 1965.
- A. Krawiec, *Seksualność w średniowiecznej Polsce*, Poznań 2000.
- J. Le Goff, *Człowiek średniowiecza*, [w:] *Człowiek średniowiecza. W kręgu codzienności*, red. J. Le Goff, Warszawa 2000.
- J. Leclercq, *Predicare nel medioevo*, Milano 2001.
- F. Matecki, *Prawa i obowiązki witykusów w polskim ustawodawstwie synodalnym*, „Prawo Kanoniczne” 1960, t. 3, nr 1-2, s. 263-287.
- H. Manikowska, *Religijność miejska. Wstęp*, [w:] *Ecclesia et civitas. Kościół i życie religijne w mieście średniowiecznym*, [red.] H. Manikowska, H. Zaremska, Warszawa 2002, s. 11-34.
- A. G. Martimort, *Prières pour les malades et onction sacramentelle*, [w:] *L'Église en prière*, vol. III, *Les sacrements*, Paris 1984, s. 141-149.
- J. Matuszewski, *Gwarancje osobiste w Polsce przedrozbiorowej*, [w:] J. Matuszewski, *Pisma wybrane*, t. II, Łódź 2000, s. 259-272.
- Mazowsze w 2 połowie XVI w.*, pod red. W. Pałuckiego, cz. II, *Komentarz, indeksy*, Warszawa 1973.
- B. Nadolski, *Liturgika, t. III. Sakramenty, sakramentalia, błogosławieństwa*, Poznań 1992.
- B. Nadolski, *Liturgika, t. IV. Eucharystia*, Poznań 1992.
- J. A. Nowowiejski, *Wykład liturgii Kościoła katolickiego*, t. II, wyd. II, Płock 2010.
- L. Otis-Cour, *Rozkoš a láska. Dějiny partnerských vztahů ve středověku*, Praha 2000.
- K. Ožóg, *Małżeństwo w polskim ustawodawstwie synodalnym wieków średnich*, [w:] *Manželství v pozdním středověku: rituály a obyčaje*, red. P. Kras, M. Nodl, „Colloquia mediaevalia Pragensia” Praga 2014, s. 15-33.
- M. Rubin, *Corpus Christi. The Eucharist in late Medieval Culture*, Cambridge 1994.
- M. Righetti, *Manuale di storia liturgica*, t. III, Milano 1956.
- J. Sawicki, *Concilia Poloniae*, t. VI. *Synody diecezji płockiej i ich statuty*, Warszawa 1952.
- J.-C. Schmitt, *Gest w średniowiecznej Europie*, przeł. H. Zaremska, Warszawa 2006.
- P. Sczaniecki, *Służba Boża w dawnej Polsce*, Poznań 1962.
- I. Skierska, *Miasto w Kościele. Obowiązek mszalny w miastach średniowiecznej Polski*, [w:] *Ecclesia et civitas...*, s. 389-415.
- I. Skierska, *Obowiązek mszalny w średniowiecznej Polsce*, Warszawa 2003.
- I. Skierska, *Pleban w późnośredniowiecznej Polsce*, [w:] *Kolory i struktury średniowiecza*, red. W. Fałkowski, Warszawa 2004, s. 155-183.
- I. Skierska, *Źródła do badania praktyk religijnych w średniowiecznej Polsce*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 2005, nr 87, s. 173-195.
- I. Skierska, *Dzień święty w średniowiecznej Polsce. Nakazy i zakazy*, [w:] *Studia nad dawną Polską*, t. 1, Gniezno 2008, s. 145-153.
- I. Skierska, *Zarząd finansami parafii w późnośredniowiecznej Polsce*, „Ecclesia. Studia z dziejów Wielkopolski” 2013, nr 8, s. 7-12.
- J. Szymczak, *Pojedynki i harce, turnieje i gonitwy. Walka o życie, cześć, sławę i pieniądze w Polsce Piastów i Jagiellonów*, Warszawa 2008.
- J. Tyszkiewicz, *„Nowy ogień” na wiosnę*, [w:] *Cultus et cognitio. Studia z dziejów średniowiecznej kultury*, [red.] S. K. Kuczyński, Warszawa 1976, s. 591-597.
- B. Ulanowski, *Archiwum Komisji Prawniczej*, t. I, Kraków 1895.
- J. Wiesiołowski, *Środowisko społeczne wsi*, [w:] *Kultura Polski średniowiecznej XIV-XV w.*, red. B. Geremek, Warszawa 1997, s. 117-127.
- E. Wiśniowski, *Udział świeckich w zarządzie parafii w średniowiecznej Polsce*, „Roczniki Humanistyczne” 1970, t. 18, z. 2, s. 45-67.
- E. Wiśniowski, *Parafie w średniowiecznej Polsce: struktura i funkcje społeczne*, Lublin 2004.
- B. Wojciechowska, *Kanoniczno-moralne aspekty małżeństwa w świetle anonimowego traktatu „Summa Matrimonii”*, [w:] *O przeszłości. Czasy...*, s. 147-155.
- L. Zygner, *Duchowni i taberny w średniowiecznej Polsce*, [w:] *Dobrou chuť, velkoměsto: sborník příspěvků z 23. vědecké konference Archivu hlavního města Prahy*, „Documenta Pragensia” 2007, nr 25, s. 69-98.

THE RELIGIOUS AWARENESS ON LATE MEDIEVALE MAZOVIA ACCORDING TO THE EPISCOPAL'S BOOKS OF OF THE DIOCESE OF PŁOCK

Summary

The article is a suggestion of a possible direction of research on the question of medieval religiosity postulated in the literature. The medieval Acta episcopalia preserved almost entirely in the Diocesan Archives

in Płock give a very interesting picture of the church life in Mazovia in the area of the diocese of Płock. Bishop's court dealt with cases which for some reason were disturbing the conscience of the faithful and at the same time were a testimony of their religious sensitivity and awareness. The bishop had to settle incidents of dishonesty and unreliability of the presbyters, their immoral behaviour, but also marital problems, often associated with the intimate sphere of human feelings. Paradoxically, the negative image of the clergy of that time is also a positive testimony of community's approach to the issue of faith and religion. It is also extremely important that the bishop's court, it seems, treated in a similar way testimonies of people of noble origin, townsmen or peasants. Similarly, bishop's court paid due attention to the relations or complaints brought by women from various states, and in the eyes of church officials they had the same value as those made by men. All this makes the book of episcopal activities an extremely important historical source, bringing a lot of interesting information also in the field of social culture.

O STRUKTURZE NARODOWOŚCIOWEJ UCZNIÓW GIMNAZJÓW PAŃSTWOWYCH W PŁOCKU W LATACH 1905-1914 (Z DZIEJÓW „MAŁACHOWIANKI”)

Abstrakt

Strajk szkolny rozpoczęty w 1905 r., a następnie bojkot szkoły rosyjskiej spowodował, że większość uczniów Polaków odeszła z gimnazjów państwowych męskiego i żeńskiego w Płocku do utworzonych polskich szkół. Klasy zapełniła młodzież rosyjska oraz żydowska. Przed 1914 r. zwiększała się stopniowo liczba Polaków w szkołach państwowych.

Słowa kluczowe: Płock, Małachowianka, strajk szkolny, bojkot szkolny, 1905 r.

Dzieje strajku szkolnego w płockich szkołach mają już swoją literaturę i poczynionych ustaleń nie ma potrzeby już powtarzać¹. Podobnie rzecz ma się z dziejami powstałego w 1906 r. Gimnazjum Polskiego, czyli „Jagiellonką”². Wiemy również co nieco na temat polskiego gimnazjum żeńskiego, tzw. szkoły udziałowej żeńskiej³.

Pamiętajmy jednak, że w latach 1905-1907, tj. w okresie, gdy powstały prywatne szkoły polskie, nie zniknęły te, do których uczęszczała młodzież przed strajkiem szkolnym. Ze zrozumiałych względów dzieje szkół polskich, jako zdobywcy walki

o swobody narodowe, stały się obiektem zainteresowania historyków. Co jednak stało się z gimnazjami państwowymi, a więc gimnazjum męskim⁴ i gimnazjum żeńskim? Kim byli ich uczniowie? Na ten temat dysponujemy jedynie krótkimi wzmiankami znajdującymi się w artykułach rocznicowych z okazji dwudziestopięcioletnia strajku szkolnego⁵ (a więc pochodzące z okresu międzywojennego) oraz w tekście Małgorzaty Żuławnik dotyczącym strajku szkolnego w gimnazjum żeńskim.

Podjęwanemu przez nas okresowi tj. latom 1905-1914 poświęcony jest ciekawy artykuł Anny Klocek⁶. Jednak autorka skupia się na przedstawieniu kwestii różnic w programie i planie zajęć pomiędzy gimnazjum polskim a państwowym, ukazując „polski” charakter programu „Jagiellonki”.

Autorka rozdziału monografii „Małachowiaki” pisze o interesującym nas okresie: *Gimnazjum Gubernialne istniało nadal i część uczestników strajku po pewnym czasie wróciła doń, chociaż poziom nauczania znacznie się obniżył ze względu na odejście najbardziej wartościowych uczniów. Z tych przyczyn Gimnazjum Gubernialne w l. 1906-1914 schodzi na drugi plan w oczach płocczan*⁷.

Postaramy się więc, na ile pozwolą nam dostępne źródła, nieco rozszerzyć dotychczasowe informacje. Będziemy w stanie określić liczbę uczniów i uczennic obu szkół oraz ich strukturę

¹ R. Lutyński, *25 lat temu...*, „Mazowsze Płockie i Kujawy”, nr 6-8, czerwiec-sierpień 1930, s. 37-39; A. Maciesza, *Strajk szkolny a życie społeczne Płocka*, tamże s. 40-42; A. Kobyłeczki, *Moje wspomnienie z pamiętnego 1905 r.*, tamże, s. 42; W. W-c, *Strajk szkolny w Płockim Gimnazjum Żeńskim*, tamże, s. 43-44; E. T. Altberg, *Akta strajku w Gimnazjum Żeńskim*, tamże, s. 44-45; K. B. M. [K. Bolesta-Modliński], *Strajk szkolny 1905 r. w Płocku w świetle dokumentów moskiewskich władz szkolnych*, tamże s. 46-47; M. Chudzyński, *Dzieje miasta w latach 1865-1918*, [w:] *Dzieje Płocka*, red. A. Gieysztor, Płock 1978, s. 35-358; B. Konarska-Pabiniak, *Szkolnictwo płockie w okresie niewoli narodowej (1793-1918)*, w: *Dzieje Płocka*, t. II, red. M. Krajewski, Płock 2006, s. 28-230; M. Szulkin, *Strajk szkolny 1905 r.*, „Notatki Płockie” 1956, nr 2, s. 9-12; M. Żuławnik, *Strajk szkolny w gimnazjum żeńskim w Płocku*, „Notatki Płockie” 2009, nr 3, s. 30-35.

² A. Maciesza, *Gimnazjum im. Wł. Jagiełły w Płocku 1906-1931*, Płock 1931; S. Kostanecki, *Walka o szkołę polską i szkoła im. Wł. Jagiełły w Płocku 1905/06-1965/66*, „Notatki Płockie” 1966, nr 4, s. 13-16; M. Mroczkowski, *Pierwsza Polska Szkoła Średnia w Płocku w latach 1905-1945*, [w:] *100 lat Jagiellonki. Z dziejów polskiej szkoły średniej w Płocku 1906-2006*, red. A. M. Stogowska, Płock 2006.

³ I. Lasocki, *Luźna więzanka wspomnień z działań własnych i ludzi duchowo mi bliskich w dziedzinie szkolnictwa polskiego, głównie płockiego*, Płock 1931; J. Kowalska, *Z pierwszych lat żeńskiej szkoły polskiej w Płocku*, [w:] *Walka o szkołę polską. W 25-lecie strajku szkolnego*, red. S. Drzewiecki, Warszawa 1930.

⁴ Późniejszą „Małachowianką”.

⁵ Patrz przyp. 1.

⁶ A. Klocek, *Gimnazjum rządowe rosyjskie a Gimnazjum Polskie w Płocku*, „Notatki Płockie” 1986, nr 1, s. 37 – 42.

⁷ I. Nyckowska, *Dzieje szkoły w latach 1863-1939*, [w:] *Małachowianka. Dzieje najstarszej z istniejących polskich szkół – obecego Liceum Ogólnokształcącego im. Marszałka Stanisława Małachowskiego w Płocku*, red. W. Koński, Płock 1995, s. 153.

narodowościową. Spróbujemy wyjaśnić również dlaczego była właśnie taka, a nie inna. Wiedząc już o proteście młodzieży i opuszczeniu przez nią murów szkoły państwowej, o prywatnych „polskich” szkołach, odpowiemy na pytanie, kto w tej sytuacji korzystał ze szkolnictwa państwowego. Temat ten w skali ogólnokrajowej podjął w latach współczesnych dla opisywanych wydarzeń Włodzimierz Wakar⁸, wybitny statystyk i demograf, ówczesnie pracownik wielce zasłużonego Biura Pracy Społecznej. Zobaczymy czy jego ustalenia odnośnie do szkolnictwa Królestwa Polskiego znajdowały potwierdzenie w przypadku płockich szkół średnich.

1. Dane

Aleksander Maciesza rozpoczynając swoją monografię „Jagiellonki” wspomina, iż w rezultacie podjęcia strajku szkolnego w lutym 1905 r., gimnazjum państwowe opuściło 375 uczniów, a „pozostało zaledwie 150 uczniów, głównie Rosjan i Żydów”⁹. Kolejny rok szkolny, tj. 1905/1906, rozpoczynało 216 uczniów, w tym 75 prawosławnych, 60 katolików, 32 ewangelików oraz 49 Żydów¹⁰.

Poza tymi liczbami nie dysponujemy danymi pozwalającymi określić dokładnie skład narodowościowy uczniów pozostałych w męskim gimnazjum państwowym. Jednak dostępne są materiały pozwalające choć ogólnie zorientować się jacy uczniowie kontynuowali naukę w szkole państwowej. Są to spisy wydanych świadectw maturalnych z lat 1903-1914¹¹. Dzięki nim, na podstawie nazwisk maturzystów, możemy dziś spróbować określić pochodzenie uczniów kontynuujących naukę w gimnazjum państwowym i próbować zjawisko to wyjaśnić. Uzyskane dane ujmijemy tabelarycznie, przy czym zaznaczmy, iż liczbę uczniów przynależących do danej narodowości określiliśmy na podstawie brzmienia imienia i nazwiska, nie są to więc wyliczenia stuprocentowo ścisłe.

Niemniej jednak analiza danych dla kolejnych dwunastu lat, nawet dotyczących tylko osób, które uzyskały świadectwo dojrzałości (ros. аттестат зрелости), daje pewien obraz struktury narodowościowej uczniów gimnazjum państwowego w Płocku w omawianym okresie. Dane, o których mowa, przedstawiają tabele nr 1 i 2.

⁸ W. Wakar, *Oświata publiczna w Królestwie Polskim 1905-1915*, Warszawa 1915; tegoż, *Szkolnictwo w Królestwie Polskim*, „Tygodnik Polski” nr 45, 6 XI 1913, s. 712-715.

⁹ A. Maciesza, *Gimnazjum...*, s. 2.

¹⁰ „Echa Płockie i Włocławskie” nr 71, 6 IX (24 VIII) 1905 s. 2.

¹¹ Archiwum Państwowe w Płocku (dalej: APP), Gimnazjum Męskie w Płocku, t. 76, k. 3-3v, 27, 36, 38, 41-41v, 43-43v, 67.

Tabela 1. Struktura narodowościowa maturzystów gimnazjum męskiego w latach 1903-1914

Data	Liczba Polaków	Liczba Rosjan	Liczba Żydów	Liczba Niemców	Razem
1903	10	3	1	1	15
1904	14	4	2	0	20
1905	0	5	1	0	6
1906	1	3	1	0	5
1907	0	3	5	0	8
1908	0	6	4	1	11
1909	0	2	8	0	10
1910	1	1	7	2	11
1911	5	6	3	2	16
1912	4	2	8	3	17
1913	5	4	4	2	15
1914	8	7	0	2	17

Źródło: Opracowanie własne

Tabela 2. Struktura narodowościowa maturzystów gimnazjum męskiego w latach 1903-1914

Data	Katolicy	Prawosławni	Żydzi	Ewangelicy
1903	67%	20%	6,5%	6,5%
1904	70%	20%	10%	0
1905	0	83%	17%	0
1906	20%	60%	20%	0
1907	0	37,5%	62,5%	0
1908	0	54,5%	36,4%	9,1%
1909	0	20%	80%	0
1910	9,1%	9,1%	63,6%	18,2%
1911	31,2%	37,5%	18,8%	12,5%
1912	23,5%	11,8%	47,1%	17,6%
1913	33,3%	26,7%	26,7%	13,3%
1914	47,1%	41,2%	0	11,7%

Źródło: Opracowanie własne

Jak widać liczba uczniów klasy maturalnej w 1905 r. spadła do niewiele ponad 1/4 z roku poprzedniego¹². Coraz większa liczba maturzystów pojawiała się stopniowo od 1907 roku. Spadek w latach 1905-1906 podyktowany był odejściem większości uczniów do szkoły polskiej. Liczby maturzystów w kolejnych latach potwierdzają również

¹² W latach 1900-1902 maturę zdawało: w 1900 – 22, w 1901 – 14, w 1902 – 19 osób (APP, Gimnazjum Męskie w Płocku, t. 76, k. 34).

СПИСОКЪ

ь, коимъ Пѣцкой мужской гимназией выданы въ 1910 г. аттестаты
видѣтельства зрѣлости. (Составленъ на основаніи распоряженія Г. По-
шителя Варшав. Учебнаго Округа отъ 26 Іюня 1908 г. за № 14605.)

№	ФАМИЛІЯ и ИМЯ.	Аттестатъ или сви- дѣтельство за №	Мѣсяць и число.
Аттестаты:			
1.	БРЕСЛЕРЪ Хаснелъ	556.	6 Іюня
2.	ВИНОГРОНЪ Якубъ	557.	"
3.	КЕРЕНСКІЙ Іоаннь	558.	"
4.	КЕССЕЛЬ Павелъ-Янь	559.	"
5.	МЕРЕНЛЕНДЕРЪ Исидоръ, онъ же Израиль-Борухъ	560.	"
6.	НАТАНЪ Абрамъ-Хаимъ	561.	"
7.	ОСТРОВЕРЪ Ляйбусъ	562.	"
8.	СТУПАЙ Якубъ-Аронъ	563.	"
9.	ЦИБУЛЬСКІЙ Борисъ	564.	"
10.	ШАДУРСКІЙ Евстафій	565.	"
11.	ШЕНВИЦЪ Вильгельмъ	566.	"
Свидѣтельства:			
	КУНИГЪ Стефанъ	567.	"
	ФРЕНДЛЕРЪ Изаакъ-Лейзеръ	568.	6 Іюня
ВЪ ЗНАНІИ ЛАТИНСКАГО ЯЗЫКА за 3 класс. гимназій.			
	ГРОЦКІЙ Зыгмунтъ	569.	6 Іюня

Директоръ гимназій *Иодиславъ П. Кизветтеръ.*

№ 654
П. Пѣцкъ 30 Іюня 1910 года.

Письмоводитель
Г. Пиримъ

Spis świadectw dojrzałości wydanych w płockim gimnazjum męskim w 1910 r.

Źródło: APP, Gimnazjum męskie w Płocku, t. 76, k. 36

opinię, że bojkot szkoły państwowej objął przede wszystkim młodzież starszą, młodsze roczniki w większej liczbie pozostały w szkole aż do klasy maturalnej. Świadczą o tym dowodnie dane ogłoszone przez „Echa Płockie i Włocławskie” na rozpoczęcie roku szkolnego 1905/1906. W klasach starszych tj. ósmej, siódmej i szóstej nie było katolików, w klasie piątej był jeden, w czwartej – 5, w trzeciej – 6, drugiej – 20, pierwszej – 19, w przygotowawczej – 8. Klasy od pierwszej do trzeciej były wypełnione w całości licząc po 40 uczniów, w klasie czwartej było 27 uczniów, w piątej – 16, szóstej – 14, siódmej – 9 i ósmej – 3¹³.

Wyraźnie zwraca uwagę zmieniający się skład narodowościowy uczniów. Jeśli w latach 1903-1904 ok. 2/3-3/4 uczniów to katolicy, o tyle z chwilą wybuchu strajku szkolnego, a następnie trwania bojkotu szkoły rosyjskiej, dominującą pozycję zajmują uczniowie z rodzin rosyjskich oraz żydowskich.

Rosjanie to głównie element napływowy, tworzący kadre urzędniczą caratu. Ich udział w społeczeństwie Królestwa Polskiego wynosił w 1897 r. 2,8% (w guberni płockiej w 1910 r. – 0,5-1%). Żydzi stanowili (biorąc pod uwagę kryterium religijne) w 1897 r. 14% mieszkańców Królestwa Polskiego,

¹³ „Echa Płockie i Włocławskie”, nr 71, 6 IX (24 VIII) 1905 s. 2.

zaś w latach 1909 – 1910 ich odsetek szacuje się na 13,5 – 14,6%. W guberni płockiej (skąd pochodziło z pewnością gros uczniów płockiej szkoły), odsetek ten był jeszcze niższy i wynosił w 1897 r. – 9,3%, zaś w 1909 – 1910 od 8,8 do 10,5%¹⁴.

Mimo takiego ich odsetka w społeczeństwie, udział w klasach maturalnych w latach 1905-1914 wahał się od prawie 10 do 60% dla Rosjan i od 17 do 80% dla Żydów¹⁵. Warto zaznaczyć powolny wzrost odsetka Polaków w ciągu kilku lat przed wybuchem I wojny światowej. Według danych podanych przez W. Wakara, w 1913 r. w płockim gimnazjum państwowym Polacy stanowić mieli 50,1% uczniów¹⁶. Dlaczego tak się stało, spróbujemy wyjaśnić w dalszej części artykułu.

Przejdźmy teraz do danych dotyczących gimnazjum żeńskiego w Płocku. O przebiegu strajku szkolnego informuje nas wspomniany już artykuł Małgorzaty Żuławnik. Uczennice, które odeszły z gimnazjum państwowego rozpoczęły naukę w polskich szkołach prywatnych Anny Thunówny i Marii Gutkowskiej. W 1907 r. na bazie tej pierwszej powstała szkoła udziałowa, istniejąca do 1918 r.

Jednak podobnie jak w przypadku szkoły męskiej, wciąż działało państwowe gimnazjum żeńskie. Co do pochodzenia uczennic tej szkoły posiadamy dokładniejsze dane niż w przypadku gimnazjum męskiego. Są to sprawozdania zawierające liczby uczennic szkoły za okres od 1905 do 1909 r., z rozbiorem na klasy oraz pochodzenie narodowościowe (patrz fotografię). Uzupełnimy je danymi z 1905 i 1913 r.¹⁷ Całość prezentują tabele nr 3 i 4.

Podobnie jak w przypadku szkoły męskiej, wyraźny jest spadek liczby uczennic będący wynikiem strajku i bojkotu szkolnego. Przy czym spadek ten dotyczy głównie uczennic katoliczek, których liczba spadła o 90%.

I znów, podobnie jak w przypadku szkoły męskiej, wzrasta liczba i odsetek uczennic Rosjank i Żydówek (tych ostatnich w większym wymiarze), a wskaźniki są nawet wyższe niż w przypadku Żydów – uczniów gimnazjum męskiego. Jak widzimy do 1909 r. liczba Żydówek systematycznie wzrasta (wiosną 1908 r. stanowiły prawie połowę wszystkich

¹⁴ W. Wakar, *Rozwój terytorialny narodowości polskiej*, cz. II, Warszawa 1917, s. 34, 80, 164, 165; B. Wasiutyński, *Ludność żydowska w Królestwie Polskim*, Warszawa 1911, s. 16, 25.

¹⁵ Zjawisko nadreprezentacji Żydów w szkołach państwowych zauważył już na początku 1907 r. syjonistyczny tygodnik „Życie Żydowskie”, nr 5, 1 II 1907, s. 68.

¹⁶ W. Wakar, *Oświata...*, s. 118.

¹⁷ APP, Gimnazjum żeńskie w Płocku, t. 6, k. 57, 65, 85-85v, 103-103v, 117-117v, 124-124v; E. T. Altberg, *dz. cyt.*, s. 45; W. Wakar, *Oświata...*, s. 123.

Tabela 3. Struktura narodowościowa uczennic gimnazjum żeńskiego w latach 1905-1913

Data	Katoliczki	Prawosławne	Żydówki	Ewangeliczki	Inne	Razem
15.01.1905	149	90	74	17	0	330
30.11.1905	15	73	69	15	1	173
16.02.1906	14	75	68	20	1	178
01.03.1907	10	92	84	26	2	214
01.04.1908	17	83	117	25	0	242
01.03.1909	30	98	137	31	2	298
01.09.1909	44	100	136	36	1	317
1913	100	113	97	36		346

Źródło: Opracowanie własne

Tabela 4. Struktura narodowościowa uczennic gimnazjum żeńskiego w latach 1905-1913

Data	Katoliczki	Prawosławne	Żydówki	Ewangeliczki	Inne
15.01.1905	45,2%	27,3%	22,4%	5,1%	0
30.11.1905	8,7%	42,1%	39,9%	8,7%	0,6%
16.02.1906	7,9%	42,1%	38,2%	11,2%	0,6%
01.03.1907	4,7%	43%	39,2%	12,2%	0,9%
01.04.1908	7,1%	34,3%	48,3%	10,3%	0
01.03.1909	10%	32,9%	46%	10,4%	0,7%
01.09.1909	13,9%	31,5%	43%	11,3%	0,3%
1913	28,9%	32,7%	28%	10,4%	

Źródło: Opracowanie własne

uczennic)¹⁸. Na kilka lat przed wybuchem I wojny światowej ten trend uległ jednak załamaniu bowiem dane z 1913 r. świadczą, że zarówno ich liczba, jak i udział znacznie spadły (sięgając stanu z okresu przed strajkiem szkolnym). Odsetek katoliczek, mimo znacznego wzrostu liczby, dopiero w 1913 r. osiągnął (a nawet lekko przekroczył) poziom Żydówek.

2. Interpretacja danych

W latach 1905-1914, tj. po wybuchu strajku szkolnego oraz rozpoczęciu bojkotu szkoły rosyjskiej, podstawową masę młodzieży szkolnej płockich średnich szkół państwowych stanowili uczniowie Rosjanie i Żydzi. Proces ten nie był wyjątkiem płockim, a stanowił cechę charakteryzującą całokształt szkolnictwa średniego w Królestwie Polskim w tym okresie. Młodzież polska gremialnie opuściła mury szkół państwowych przenosząc się do prywatnych szkół polskich.

Z oczywistych powodów w szkołach państwowych pozostali Rosjanie.

Jakie natomiast przyczyny spowodowały, że w szkołach państwowych tak licznie pojawiła się młodzież żydowska?

Po pierwsze, gros ludności żydowskiej zamieszkującej ziemie polskie nie identyfikowała się z dążeniami społeczeństwa polskiego. Co naturalne (choć nie pozostające w związku z patriotycznym uniesieniem polskiej większości), pragnęła uzyskania jak najlepszego wykształcenia dla swej młodzieży, zamierzając realizować ten cel w ramach instytucji państwa, w którym przyszło jej żyć, tj. Cesarstwa Rosyjskiego. Tylko część Żydów, przedstawicieli dość nielicznego środowiska tzw. asymilatorów, popierała bojkot i solidarnie postąpiła swe dzieci do polskich szkół¹⁹.

¹⁹ Wśród uczniów „Jagiellonki” Żydzi stanowili następujący odsetek: w roku szkolnym 1906/1907 – 3,8%, 1907/1908 – 4,3%, 1908/1909 – 3,3%, 1909/1910 – 2,5%, 1910/1911 – 6,7%, 1911/1912 – 2%, 1912/1913 – 2,5%, 1913/1914 – 3,6% (za: M. Mroczkowski, *dz. cyt.*, s. 29); w klasach maturalnych szkoły udziałowej żeńskiej w latach 1908-1915 prawie co roku (oprócz dwóch roczników) maturę uzyskiwała uczennica – Żydówka (za: I. Lasocki, *dz. cyt.*, s. 44-45, 81-82); bałamutne są zarówno informacje, jak i dane liczbowe przedstawione przez Sabinę Lewin, dotyczące udziału Żydów w strajku szkolnym w Płocku – S. Lewin, *Żydowska młodzież w strajku szkolnym 1905 r.*, Warszawa 1996, s. 66-68.

*Визначення
в числі учнів у класах на 1 березня
в гімназії Пльockкoї, записаний
в таблиці за 1 березня 1909 року*

<i>Клас</i>	<i>Російськ.</i>	<i>Українськ.</i>	<i>Польськ.</i>	<i>Єврейськ.</i>	<i>Грецьк.</i>	<i>Інше</i>	<i>Всього</i>
<i>Всього</i>	18	8	6	14	"	"	46
<i>I</i>	13	7	4	20	"	"	44
<i>II</i>	20	5	6	13	"	1	45
<i>III</i>	12	1	5	11	"	"	34
<i>IV</i>	12	4	3	21	"	"	40
<i>V</i>	13	2	3	2	1	"	40
<i>VI</i>	4	2	4	18	"	"	28
<i>VII</i>	7	"	"	13	"	"	20
	98	30	31	137	1	1	298

*Зачислені в класи
в числі учнів 1/3/1909*

Spis uczennic plockiego gimnazjum żeńskiego na dzień 1 marca 1909 r.

Źródło: APP, Gimnazjum żeńskie w Płocku, t. 6, k. 117v.

Po drugie, opuszczenie przez polską młodzież szkół państwowych postawiło przed władzami problem zapewnienia tych placówek uczniami. W związku z powyższym władze carskie uchyliły w pierwszych latach po 1905 r. istniejące wcześniej ograniczenia dla przyjmowanej do szkół młodzieży żydowskiej. Do tej chwili młodzi Żydzi mogli stanowić tylko 10% młodzieży męskiej przyjmowanej do szkół. W przypadku Żydówek ograniczenie procentowe nie występowało, jednak wymagano od nich wyższych stopni egzaminacyjnych przy przyjęciu²⁰. Cofnięcie

²⁰ W. Wakar, *Oświata...*, s. 111-112; A. Brückner, *Dzieje kultury polskiej*, tom IV, Kraków-Warszawa 1946, s. 498;

ograniczeń spowodowało wśród Żydów pęd do wyrównania skutków tych niesprawiedliwych dla nich ograniczeń²¹.

Kolejną charakterystyczną prawidłowością wynikającą z przedstawionych w tabelach danych jest wyraźnie postępujący wzrost liczby katolików w szkołach państwowych, widoczny zarówno w przypadku maturzystów szkoły męskiej, jak i wśród uczennic gimnazjum żeńskiego. Do starszych klas przechodziła młodzież z młodszych, w których jak wiemy nie wszyscy poparli bojkot, ponadto napływali młodzi, co związane było z dokonaniem pewnych reform w szkolnictwie państwowym (zezwoleńie na mówienie w klasie po polsku, podniesienie poziomu nauki języka polskiego, cofnięcie rygorów egzaminacyjnych, pewne unowocześnienie form pracy na zajęciach), ale i wezwaniem części polskich kręgów politycznych do zakończenia bojkotu (tzw. realisci, narodowa dekoracja, SDKPiL, PPS Lewica).

Reasumując wypada zauważyć, że przypadek plockich szkół średnich był potwierdzeniem tendencji ogólnokrajowej: od gwałtownego spadku liczby i odsetka młodzieży polskiej po wybuchu strajku i ogłoszeniu bojkotu szkoły rosyjskiej, poprzez równie nagły wzrost udziału i liczby uczniów narodowości rosyjskiej i żydowskiej, do powolnego odbudowywania stanu młodzieży polskiej w szkołach państwowych, przy czym nigdy nie osiągnęła już ona poziomu sprzed 1905 r.

na temat ograniczeń dla Żydów: W. Wakar, *Oświata...*, s. 95, 99, 112; tegoż, *Szkolnictwo...*, s. 714; A. Polonsky, *Dzieje Żydów w Polsce i Rosji*, Warszawa 2014, s. 151.

²¹ Zresztą wkrótce po upadku rewolucji rząd przystąpił do przywracania stosunków przedrewolucyjnych, m.in. w dziedzinie szkolnictwa dążąc do reaktywowania ograniczeń dla Żydów – „Słowo”, nr 158, 11 VI 1908, s. 2; „Nowa Gazeta”, nr 265, 11 VI 1908, s. 3; „Kurier Polski”, nr 333, 2 XII 1909 s. 2, tamże, nr 343, 12 XII 1909 s. 3, tamże, nr 6, 6 I 1911 s. 2; „Rozwój”, nr 167, 21 IX 1909 s. 3, tamże, nr 183, 9 X 1909, s. 2-3; W. Wakar, *Szkolnictwo...*, s. 714; J. Kirsztrot, *Prawa Żydów w Królestwie Polskim. Zarys historyczny*, Warszawa 1917, s. 207.

Bibliografia

- E. T. Altberg, *Akta strajku w Gimnazjum Żeńskim*, „Mazowsze Płockie i Kujawy”, nr 6-8, czerwiec – sierpień 1930.
- K. B. M. [Konstanty Bolesta – Modliński], *Strajk szkolny 1905 r. w Płocku w świetle dokumentów moskiewskich władz szkolnych*, „Mazowsze Płockie i Kujawy”, nr 6-8, czerwiec – sierpień 1930.
- A. Brückner, *Dzieje kultury polskiej*, tom IV, Kraków – Warszawa 1946.
- M. Chudzyński, *Dzieje miasta w latach 1865-1918*, [w:] *Dzieje Płocka*, [red.] A. Gieysztor, Płock 1978.
- J. Kirsztrot, *Prawa Żydów w Królestwie Polskim. Zarys historyczny*, Warszawa 1917.
- A. Klocek, *Gimnazjum rządowe rosyjskie a Gimnazjum Polskie w Płocku*, „Notatki Płockie” 1986, nr 1.
- A. Kobytecki, *Moje wspomnienie z pamiętnego 1905 r.*, „Mazowsze Płockie i Kujawy”, nr 6-8, czerwiec–sierpień 1930.
- B. Konarska-Pabiniak, *Szkolnictwo plockie w okresie niewoli narodowej (1793-1918)*, [w:] *Dzieje Płocka*, t. II, red. M. Krajewski, Płock 2006.

- S. Kostanecki, *Walka o szkołę polską i szkoła im. Wł. Jagiełły w Płocku 1905/06-1965/66*, „Notatki Płockie” 1966, nr 4.
- J. Kowalska, *Z pierwszych lat żeńskiej szkoły polskiej w Płocku*, [w:] *Walka o szkołę polską. W 25-lecie strajku szkolnego*, [red.] S. Drzewiecki, Warszawa 1930.
- I. Lasocki, *Luźna wiązanka wspomnień z działań własnych i ludzi duchowo mi bliskich w dziedzinie szkolnictwa polskiego, głównie płockiego*, Płock 1931.
- S. Lewin, *Żydowska młodzież w strajku szkolnym 1905 r.*, Warszawa 1996.
- R. Lutyński, *25 lat temu...*, „Mazowsze Płockie i Kujawy”, nr 6-8, czerwiec – sierpień 1930.
- A. Maciesza, *Gimnazjum im. Wł. Jagiełły w Płocku 1906-1931*, Płock 1931.
- A. Maciesza, *Strajk szkolny a życie społeczne Płocka*, „Mazowsze Płockie i Kujawy”, nr 6-8, czerwiec – sierpień 1930.
- M. Mroczkowski, *Pierwsza Polska Szkoła Średnia w Płocku w latach 1905-1945*, [w:] *100 lat Jagiellonki. Z dziejów polskiej szkoły średniej w Płocku 1906-2006*, [red.] A. M. Stogowska, Płock 2006.
- I. Nyckowska, *Dzieje szkoły w latach 1863-1939*, [w:] *Małachowianka. Dzieje najstarszej z istniejących polskich szkół – obecnego Liceum Ogólnokształcącego im. Marszałka Stanisława Małachowskiego w Płocku*, [red.] W. Koński, Płock 1995.
- A. Polonsky, *Dzieje Żydów w Polsce i Rosji*, Warszawa 2014.
- M. Szulkin, *Strajk szkolny 1905 r.*, „Notatki Płockie” 1956, nr 2.
- W. Wakar, *Szkolnictwo w Królestwie Polskim*, Tygodnik Polski” nr 45, 6 XI 1913.
- W. Wakar, *Oświata publiczna w Królestwie Polskim 1905-1915*, Warszawa 1915.
- W. Wakar, *Rozwój terytorialny narodowości polskiej*, cz. II, Warszawa 1917.
- B. Wasiutyński, *Ludność żydowska w Królestwie Polskim*, Warszawa 1911.
- W-c W., *Strajk szkolny w Płockiem Gimnazjum Żeńskim*, „Mazowsze Płockie i Kujawy”, nr 6-8, czerwiec – sierpień 1930.
- M. Żuławnik, *Strajk szkolny w gimnazjum żeńskim w Płocku*, „Notatki Płockie” 2009, nr 3.

ABOUT THE NATIONAL STRUCTURE OF STUDENTS IN STATE LOWER SECONDARY SCHOOLS
IN PŁOCK IN 1905-1914
(FROM THE HISTORY OF „MAŁACHOWIANKA”)

Summary

The school strike in the beginning of 1905, next the boycott of the Russian school was the reason for most of the Polish students to left male and female lower secondary schools in Płock and to moved to opened Polish schools. The classrooms started to fill up with Russian and Jewish youth. Before 1914 the number of Poles in state schools was gradually increasing.

UTWORZENIE I PIERWSZE LATA DZIAŁALNOŚCI KASY POŻYCZKOWO-OSZCZĘDNOŚCIOWEJ W STAROŻREBACH W LATACH 1918-1924

Abstrakt

Artykuł poświęcony jest okolicznościom społecznym, gospodarczym i politycznym, w jakich doszło do powołania w czerwcu 1918 r., na pięć miesięcy przed ogłoszeniem niepodległości Polski, Kasy Pożyczkowo-Oszczędnościowej w Starożrebach w powiecie płockim. Instytucja ta, jedna z najstarszych na północno-zachodnim Mazowszu, do dziś w sposób nieprzerwany prowadzi działalność bankową. Jej rola dla miejscowego środowiska była i jest ogromna.

Słowa kluczowe: gmina Starożreby, pierwsza wojna światowa, niepodległość, spółdzielczość bankowa, Bolesław Zdziarski

1. Gmina Starożreby przed odzyskaniem niepodległości

Starożreby były na przełomie XIX i XX stulecia dużą wioską, posiadającą szkołę początkową, zajazd, stację pocztową, karczmę, dwa sklepy, wiatrak, murowany kościół i majątek ziemski. Łącznie gospodarowano tutaj na blisko 2200 morgach gruntu, co daje ok. 1100 ha. Połowa tego arealów należała do dworu. Wprawdzie gmina nazywała się Starożreby, ale siedziba władz, mieściła się w Zdziarzu Wielkim¹. Na podkreślenie zasługuje szybki rozwój gospodarczy, a przez to także demograficzny gminy. Według danych gubernialnych z 1905 r. liczyła łącznie 6657 mieszkańców, miała 30 wiosek, znacznie przewyższając sąsiednią gminę Góra, w której w 24 osadach zamieszkiwało około 3500 ludzi. Tak wysoka populacja na terenie zbliżonym do obszaru obecnej gminy musiała mieć swoje reperkusje społeczno-gospodarcze, a przez to także polityczne. Teren ten był wybitnie rolniczy. Następstwem zachodzących procesów było rozwarstwienie społeczne, migracja ludności i wyodrębnienie się klasy zamożnego chłopstwa. W ten sposób tworzył się podatny grunt dla wielopłaszczyznowych przemian, które wkrótce miały nadejść. Nastąpił też, mimo popularnego wówczas hasła solidaryzmu społecznego, wyraźny podział wsi na dwór, czyli gospodarstwa wielkoobszarowe oraz wieś włościańską, złożoną z gospodarstw chłopskich.

Gmina Starożreby na początku XX wieku stanowiła doskonały obraz ówczesnych zjawisk i przemian.

¹ *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, (red.) F. Sulimierski, W. Walewski, B. Chlebowski, t. XI, Warszawa 1890, s. 267.

Pobudzali je ludzi o szerszych horyzontach myślowych, związani ze wsią: postępowi ziemianie, nauczyciele, urzędnicy gminni, w tym sędziowie pokoju, część duchowieństwa, a nawet emisariusze przybywający z miast. Jedną z najbardziej zasłużonych postaci tego okresu na Mazowszu Płockim był Bolesław Zdziarski (1863-1931), ziemianin, filantrop, działacz niepodległościowy, związany rodzinnie z majątkiem Zdziar Wielki².

Pod względem agrokultury i powierzchni upraw w okolicach Starożreb, podobnie jak w całym powiecie, przodowały gospodarstwa obszarncze, liczące od stu do czterystu hektarów. W gminie Starożreby, która miała inne granice niż obecna jednostka administracyjna, w początkach ubiegłego stulecia znajdowało się 17 majątków ziemskich, a w sąsiedniej gminie Łubki, dziś w większości w granicach gminy Bulkowo, było 11 majątków. Największe dobra (ponad 400 ha) znajdowały się tutaj w rękach hrabiego Karola Stadnickiego w Starożrebach i Zygmunta Ciechowskiego w Pilichowie³. Struktura administracyjna powiatu płockiego i guberni płockiej ukształtowana została po akcie uwłaszczeniowym i reformie z 1867 r. przeprowadzonej przez cara Aleksandra II⁴. Powiat płocki,

² M. Bojanowski, *Śp. Bolesław Zdziarski*, „Dziennik Płocki” 1931, nr 128; A. J. Papierowski, J. Stefański, *Płocczanie znani i nieznani*, Płock 2002, s. 666-667 (z literaturą); A. J. Papierowski, *Geneza i rozwój spółdzielczości w Płocku w latach 1869-1904*, „Rocznik Towarzystwa Naukowego Płockiego” 1983, t. IV s. 29-52; A. J. Papierowski, J. Stefański, *Płock od A do Z w tysiącletnich dziejach*, Płock 2010, s. 559-560.

³ *Kalendarz Informator Mazowsza Płockiego i Ziemi Sąsiednich na rok 1939*, (red.) I. J. Kurski, s. 80-82.

⁴ M. M. Grzybowski, W. Banasiak, *Starożreby. Z dziejów parafii i gminy*, Płock 2000, s. 85-86; Witold Banasiak poświęcił historii Banku Spółdzielczego w Starożrebach odrębny

odbiegający terytorialnie od jego współczesnego kształtu, składał się wtedy z następujących gmin: Bielino, Brwilno, Drobin, Góra, Kleniewo, Lelice, Łubki, Mąkolin, Majki, Ramutowo, Rogozino, Rembowo, Staroźreby, Świącice, Zągoty oraz miasta Wyszogród. Gmina Staroźreby wraz z sąsiednią gminą Łubki, stanowiła obszar przyszłej działalności kasy pożyczkowo-oszczędnościowej w Staroźrebach.

Wybuch pierwszej wojny światowej oraz zajęcie terenów dawnego Królestwa Polskiego przez armię niemiecką i austriacką nastąpiło po krwawych walkach i przegranej Rosji w sierpniu 1915 r. Niemcy powołali Generalne Gubernatorstwo z siedzibą władz w Warszawie. Był to okres ogromnej aktywności obywatelskiej, patriotycznej, a także militarnej społeczeństwa polskiego, o którego względy zabiegali wszyscy zaborcy. W efekcie czas ten stanowił kolejny duży krok postawiony na drodze ku niepodległości. W 1916 r. wyemitowano nową walutę w miejsce dotychczas używanych marek pruskich i rubli – markę polską z wizerunkiem orła w koronie, co miało nawiązywać do okresu Królestwa Kongresowego. Wydarzenia europejskie z końca pierwszej wojny światowej, w tym obalenie caratu, przyspieszyły tworzenie różnorodnych struktur odradzającego się państwa polskiego. Dużą rolę w dziele tym odegrali w okolicach Staroźreb lokalni działacze, obok Bolesława Zdziarskiego, Władysława i Leon Rutkowskiego z Turowa, Stefana Popkowskiego⁵, dziedzic z Góry, rolnik Henryk Strzeszewski z Płonny czy sędziowie pokoju Ignacy Kręciejewski i przystany do Staroźreb z Warszawy, Witold Małcużyński⁶. Na fali przemian coraz śmielej i publicznie dyskutowano nie tylko o odradzającej się ojczyźnie i niepodległym państwie, ale również o jego ustroju polityczno-społecznym i gospodarczym.

Staroźreby i okolice były areną działań wojennych toczonych tutaj przez wiele miesięcy na przełomie 1914 i 1915 r. między zaborczymi armiami rosyjską i niemiecką. Zniszczenia materialne, których nikt na bieżąco nie oszacowywał, były ogromne zarówno w samych Staroźrebach, jak przede wszystkim w Górze, gdzie doszło do otwartego starcia wrogich oddziałów. W Staroźrebach spłonęło 29 osad chłopskich wraz z zabudowaniami

podrozdział, cytując fragmenty pierwszego protokołu. Jeszcze wcześniej, bo w latach 90. XX wieku ukazało się kilka artykułów prasowych na łamach „Kurier Mazowieckiego” i „Tygodnika Płockiego” nawiązujących do czasów utworzenia staroźrebskiej Kasy Oszczędnościowo-Pożyczkowej.

⁵ J. A. Papierowski, J. Stefański, *Płocczanie znani i nieznan. Słownik biograficzny*, t. II, Płock 2007, s. 496.

⁶ Tamże, s. 111-118; T. Świecki, F. Wybult, *Mazowsze płockie w czasach wojny światowej i powstania państwa polskiego*, Płock 1932, s. 21-22.

gospodarczymi. W Opatówcu zniszczono osiem zagród, ucierpiały dwory i wsie w Zdziarzu, Bromierzu, Bromierzyku, Preciszewie, Sędku, Słomkowie i wielu innych miejscowościach. Ich odbudowa wymagała wielkiej pracy i poważnych środków finansowych⁷. Równie ogromne zniszczenia pociągnęły za sobą wydarzenia sierpnia 1920 r., kiedy podczas wojny polsko-bolszewickiej zagony III Korpusu Konnego Gaj-Chana Bżyszkiana pustoszyły bezwzględnie Mazowsze Płockie⁸. Szczegółowo działania zbrojne w okolicach Płocka i bohaterskiej obrony samego miasta podczas kampanii sierpniowej 1920 r. zbadał i opisał Grzegorz Gołębiowski i Janusz Szczepański w licznych artykułach naukowych i kilku pracach zwartych⁹.

2. Z dziejów spółdzielczości bankowej na ziemiach polskich

Za pierwowzór spółdzielni oszczędnościowo-pożyczkowej na terenie Korony Królestwa Polskiego przyjąć należy pojawiające się tu i ówdzie tzw. banki pobożne, w tym założony w 1585 r. – przez księdza Piotra Skargę oraz kasy brackie dotyczące głównie środowisk górniczych, narażonych szczególnie na utratę życia i zdrowia. Banki pobożne to przedspółdzielcza forma organizowania pożyczek, zwykle doraźnych dla niezamożnej ludności miejskiej i wiejskiej¹⁰. Pożyczający na bardzo wysoki procent lichwiarze, doprowadzali zwykle pożyczkobiorców do bankructwa, toteż z czasem wprowadzono surowe przepisy, mające na celu likwidację lichwy. To posunięcie złagodziło, ale nie wykorzeniło procederu. Wraz z postępowaniem cywilizacyjnym i gospodarczym następował rozwój instytucji drobnego kredytu, zwykle o zasięgu lokalnym, niekiedy powoływanych doraźnie¹¹.

Najwcześniej i najlepiej pierwsze nowoczesnie zorganizowane instytucje bankowe na ziemiach etnicznie polskich powstały i rozwijały się na terenie Wielkopolski oraz Pomorza. Pierwsza kasa

⁷ Tamże, s. 48 i 82-84.

⁸ T. Piekarski, *Ziemiaństwo Mazowsza Płockiego w latach 1918-1933*, Poznań 2013, s. 133.

⁹ G. Gołębiowski, *Płock 1920*, Warszawa 2018; G. Gołębiowski, *Obrona Płocka w 1920 roku*, „Płocki Rocznik Historyczno-Archiwalny” 1995, t. I; G. Gołębiowski, *Podpułkownik Janusz Mościcki, oficer WP (1920-1922) i LWP (1945-1948)*, „Notatki Płockie” 2007, nr 3; J. Szczepański, *Mazowsze w ogniu wojny 1920 roku*, „Rocznik Mazowiecki” 2000, t. XII; J. Szczepański, *Wojna 1920 roku na Mazowszu*, [w:] *Mazowsze w dwudziestolecie międzywojennym*, Warszawa 1998.

¹⁰ *Spółdzielczość bankowa*, (red.) K. Stanisławski, Bydgoszcz 1998, t. II, s. 8-9.

¹¹ Z. Krysiak, *75 lat Banku Spółdzielczego w Gostyninie. 1928-2003*, Gostynin 2003, s. 116-118.

oszczędnościowa z polskim kapitałem założycielskim utworzona została w 1838 r. w Poznaniu. W 1845 r. podobne kasy powstały w Bydgoszczy i w Miłostawiu niedaleko Wrześni. Cztery lata później w Poznaniu powołano do życia Towarzystwo Oszczędności i Wzajemnej Pomocy. W tym samym roku utworzono Kasę Oszczędności w Środzie Wielkopolskiej, a w 1852 r. Kasę Wzajemnej Pomocy dla Przemysłowców¹². Przykład płynący z Wielkopolski rozprzestrzenił się, przybierając coraz bardziej złożone formy organizacyjne i obejmując w postaci kooperatyw spółdzielczych kolejne płaszczyzny życia ekonomicznego oraz coraz szersze kręgi społeczne. Na Mazowsze sąsiadujące z Pomorzem działał przede wszystkim przykład Towarzystwa Pożyczkowego w Brodnicy, które założone zostało w 1862 r. W latach 1870-1871 powstały pierwsze na Mazowszu kasy pożyczkowe w Płocku i Warszawie, a następnie w Pułtusku, Lublinie, Radomiu i Łomży¹³. Za jednego z najbardziej czynnych i zasłużonych działaczy spółdzielczych w początkach XX wieku uznawany jest Ludwik Dzierżanowski (1867-1955)¹⁴. Już pod koniec XIX wieku wiele instytucji pożyczkowo-oszczędnościowych sukcesywnie przekształcało się w jednostki wyższego rzędu – banki spółdzielcze. Ich formy organizacyjne, a zwłaszcza podstawy prawne, musiały uwzględniać systemy ustawodawcze państw zaborczych, ale zintegrowane były wokół celu nadrzędnego – przeciwstawieniem się wszechwładnej lichwie, w której przodowali Żydzi i utrzymaniu polskiego stanu posiadania oraz rozwoju społeczno-gospodarczego. W 1897 roku wspomniany już Bolesław Zdziarski był inicjatorem powołania w Płocku Towarzystwa Wzajemnego Kredytu. Pomysł trafił na podatny grunt. Już w roku następnym zorganizowano identyczne placówki w wielu miastach guberni płockiej, w tym: Dobrzyniu nad Wisłą, Rypinie, Sierpcu oraz gminach sąsiadujących ze Starożrebami Bodzanowie i Drobinie¹⁵.

Czołowi działacze polskiego ruchu spółdzielczego, zwłaszcza bankowości, korzystali ze sprawdzonych wzorców, głównie niemieckich, w tym przede wszystkim metod zastosowanych przez Fryderyka Raiffeisena (1818-1881). Oczywiście, adaptowali je do warunków polskich. W 1938 r. teoretyk ruchu spółdzielczego Stanisław August Thugutt (1873-1941) pisał: *Dzisiaj organizacje Raiffeisena stanęły u nas pod nazwą kas Stefczyka, zasłużonego*

*przewodnika i pioniera ruchu są najbardziej bodaj w całym świecie rozpowszechnionym rodzajem spółdzielni, zwłaszcza że pierwotne kasy pożyczkowo-oszczędnościowe dały początek wielu innym odmianom spółdzielni wiejskich. Od samego początku uważał Raiffeisen swoje kasy za coś więcej niż instytucje zbierające i rozdające pieniądze. Chciał on budzić życie wsi i podnosić je na wyższy poziom, także opiekować się jej potrzebami, myślał bowiem, że nie dość jest ludziom mówić o potrzebie ulepszenia swojego gospodarstwa, ale trzeba im równocześnie dać możliwość przeprowadzić te piękne plany w życiu*¹⁶.

3. Zebranie założycielskie Kasy Pszczędnościowo-Pożyczkowej w Starożrebach

Już w lutym 1918 r. obradowała w Lublinie I Konferencja Przewodników Polskiej Korporacji, której jedynym celem była dyskusja nad rolą spółdzielczości i jej organizacją w niepodległej Polsce. W konferencji lubelskiej czołową rolę odegrali przedstawiciele spółdzielczości bankowej – ksiądz, późniejszy biskup katowicki, Stanisław Adamski (1875-1967) oraz inicjator całego przedsięwzięcia dr Stefan Stefczyk (1861-1924). Uczestnicy obrad jednomyślnie wypowiedzieli się o konieczności zjednoczenia ruchu spółdzielczego i powołania w tym celu, jak to określono, *ogólnego Centralnego Banku Spółdzielczego dla wszystkich rodzajów kooperatyw*. Chodziło nie tylko o koordynację działań, lecz głównie o ugruntowanie należnego miejsca szeroko rozumianej spółdzielczości w nowym państwie. Spółdzielczość bankowa miała odegrać w dziele tym wybitną rolę przez sam fakt działalności w środowisku wiejskim małego zurbanizowanego kraju. Echa konferencji lubelskiej dotarły także do Płocka.

Na ponad pięć miesięcy przed proklamowaniem nieodległego państwa polskiego, w dniu 2 czerwca 1918 r., wczesnym popołudniem, po niedzielnej mszy św. w lokalu należącym do Sądu Pokoju w Starożrebach zebrało się trzydzieści osób, mieszkańców Starożreb oraz pobliskich miejscowości. Celem spotkania było utworzenie kasy pożyczkowo-oszczędnościowej, przedsięwzięcia bardzo śmiałego w dość zacofanej i konserwatywnej okolicy. Oczywiście, zebranie poprzedzone zostało wcześniejszymi konsultacjami z co światlejszymi obywatelami, głównie zamożniejszymi gospodarzami i przedstawicielami postępowych środowisk ziemiańskich. Szczęśliwym

¹² A. Piechowski, *Łączyć miedziaki*, [w:] *150 lat banków spółdzielczych w Polsce. Z dziejów bankowości spółdzielczej*, Bydgoszcz 2011.

¹³ A. J. Papierowski, *Geneza... dz. cyt.*

¹⁴ Tamże, s. 29.

¹⁵ Tamże, s. 50.

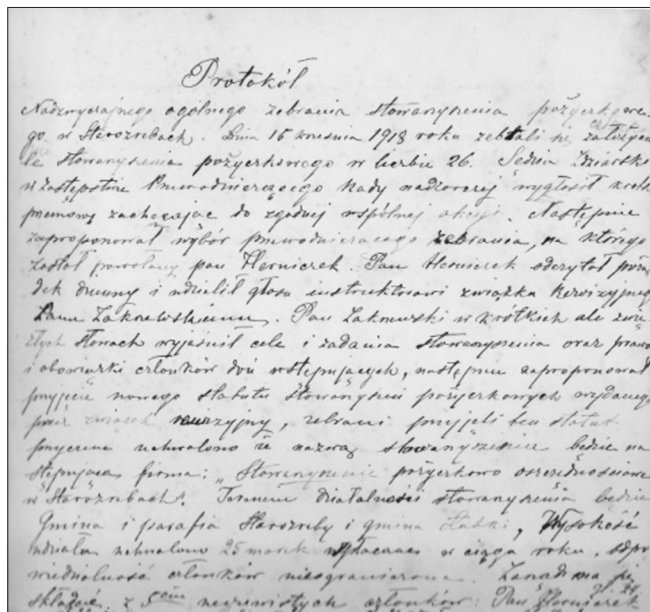
¹⁶ S. Thugutt, *Wiejskie kasy oszczędnościowo-pożyczkowe Raiffeisena*, [w:] *Wykłady o spółdzielczości*, Warszawa 1938, s. 5-11.

trafem zachował się, mimo zniszczeń drugiej wojny światowej, cenny dokument, jakim jest księga protokołów starożrebskiego banku w międzywojniu 1918-1939. Księga to zeszyt dużego formatu nabyty w znanym Składzie Papieru Krajowego i Zagranicznego, należącego do Stanisława Winiarskiego i mieszczącego się przy Nowym Świecie 53 w Warszawie¹⁷. Dokument, pisany nienaganną polszczyzną, dziś nieco staroświecką, piórem i czarnym atramentem, ze względu na jego wartość źródłową stanowi cenny przyczynek nie tylko do historii samego banku, ale życia społeczno-politycznego miejscowości oraz ówczesnych realiów gospodarczych. Pamiętać należy, że w dwudziestoleciu międzywojennym Polska dźwigała się z niebytu i przechodziła dwa poważne kryzysy. Pierwszy to niespotykana nigdy w dziejach naszego kraju galopada inflacyjna w latach 1920-1923 oraz światowy kryzys gospodarczy z przełomu lat 20. i 30.

Ze względu na szczególny charakter pierwszego protokołu zebrania organizacyjnego należy zacytować dokument ten w całości (pisownia oryginalna). *Protokół zebrania organizacyjnego kasy pożyczkowo-oszczędnościowej w Starożrebach, d. 2 czerwca 1918 r. Na zebraniu było obecnych 30 osób, które podpisały listę uczestników zebrania. Na przewodniczącego zebrania wybrano p. Ożarówskiego Tadeusza z Bromierza, który rozpoczął zebranie odczytaniem Statutu spółek kredytowych. Zebranie postanowiło wkłady członkowskie ustanowić w wysokości 25 marek, zaś wysokość pożyczek tymże członkom 2 t. (tysiące) marek. Co zaś do % od wkładów, to takowe ustanowić następująco: od wkładów na żądanie 3% rocznie, od półrocznych 5% i na czas dłuższy nad rok 6%. Co zaś do % od pożyczek, to określenie takowego pozostawiono zarządowi i radzie, zastrzegając tylko, że takowe nie mogą być pobierane w wyższej normie jak tylko, aby nad własne koszta przewyższały o dwa procent. Oprócz tego zebranie postanowiło pobierać od wszystkich członków o 1/2 wyżej nad zwykłą normę na kapitał rezerwy osobisty każdego członka. Rezerwa ta będzie zwrotna dopiero przy wystąpieniu członka. Waluta obecnie uznawaną w markach, ale w razie wprowadzania innej waluty w kraju, takową przyjąć, jaką rząd w Polsce przyzna¹⁸. Ogólne*

¹⁷ Księga przechowywana w archiwum Banku Spółdzielczego w Starożrebach. Zawiera ręcznie pisane protokoły walnych zgromadzeń członków z lat 1918-1939 (ostatnie z międzywojnia 2 kwietnia 1939 roku) oraz protokoły z 4 listopada 1945 roku, 29 lutego 1948 roku oraz 24 kwietnia 1949 roku. Oddzielnym dokumentem jest lista obecności z posiedzenia 2 kwietnia 1939 roku zawierająca 123 podpisy.

¹⁸ Protokół zebrania organizacyjnego kasy pożyczkowo-oszczędnościowej w Starożrebach z dnia 2 czerwca 1918 roku,

Fragment protokołu z posiedzenia założycielskiego Kasy Oszczędnościowo-Pożyczkowej w Starożrebach z dnia 2 czerwca 1918 r. Archiwum Banku Spółdzielczego w Starożrebach

zebranie upoważniło Zarząd i radę nadzorczą do przystąpienia do związku kas drobnego kredytu w Królestwie Polskim. Kasa mieścić się będzie tymczasowo w lokalu Sądu pokoju w Starożrebach. Czynności kasowe członkowie tejże kasy będą sprawować bezpłatnie, oprócz prowadzącego ksiązkę, któremu zarząd w razie potrzeby może wyznaczyć z funduszu kasy 5–10 marek wynagrodzenia. Następnie przystąpiono do wyborów członków zarządu kasy¹⁹.

Zebraniu założycielskiemu starożrebskiej kasy oszczędnościowo-pożyczkowej przewodniczył Tadeusz Ożarówski ze znanej rodziny ziemiańskiej z Bromierza²⁰. Pierwszym prezesem został Bolesław Zdziarski. Funkcję wiceprezesa powierzono ziemianinowi Stanisławowi Kozłowskiemu, gospodarującemu w Zdziarze Gąsawskim. Większość obecnych na zebraniu członków założycieli związana była ze Starożrebami. Wśród nich przeważali miejscowi gospodarze. Protokół założycielski podpisali: F. Felicki, Eugeniusz Widelski, Bolesław Zdziarski (syn), M. Chorzewski, Stefan Kędziarski, B. Przedpeński, H. Przedpeński, A. Zwierzchlewski, Władysław Karpiński, Julian Grabowski, D. Gosceński, K. Witkowski, Stefan Mianowski, Natan Dziubiński i W. Karwowski.

Księga protokołów, s. 1.

¹⁹ Protokół zebrania organizacyjnego kasy pożyczkowo-oszczędnościowej w Starożrebach z dnia 2 czerwca 1918 roku, Księga protokołów, s. 2.

²⁰ A. J. Papierowski, J. Stefański, *Płocczanie znani i nieznanzi. Słownik biograficzny*, t. II, Płock 2007, s. 461; Okazały grobowiec rodziny Ożarówskich z Bromierza zachował się przy głównej alei cmentarza parafialnego w Starożrebach, kilkanaście metrów od furtki terenu przykościelnego, po lewej stronie.

Bolesław Zdziarski, rys. E. Szelągowski

Źródło: J. A. Papierowski, J. Stefański, *Płock od A do Z*, Płock 2010, s. 560

4. Działalność Stowarzyszenia Oszczędnościowo-Pożyczkowego w Starożrebach w latach 1918-1924

Niespełna dwa miesiące później 28 lipca 1918 r. zarząd kasy, wykonując postanowienia członków założycieli, zwrócił się z kolejnym pismem do Związku Rewizyjnego Polskich Stowarzyszeń Rolniczych w Warszawie z prośbą o przyspieszenie odpowiedzi na pismo wysłane 19 czerwca tegoż roku. Właściwie był to monit, w którym zarząd starożrebskiej kasy pisze do centrali: *Na żądanie Szanownego Związku co do zmiany naszej Kasy w myśl żądania Związku, gotowi jesteśmy to zrobić, jak również dokonać zmiany wskazanej przez zarząd Związku bylebyśmy uzyskali od panów jak najszybszą decyzję.* W liście do Związku Rewizyjnego działacze ze Starożreb zawiadamiają również, iż z chwilą otrzymania pozytywnej odpowiedzi z Warszawy do kasy przystąpi też miejscowe kółko rolnicze²¹. Odpowiedź musiała być pozytywna, skoro

²¹ Pismo do Związku Rewizyjnego Polskich Stowarzyszeń Rolniczych w Warszawie z 28 lipca 1918 r., Księga protokołów, s. 2.

na dzień 15 września 1918 r. zwołano Nadzwyczajne Ogólne Zebranie Członków. Ponieważ kasa miała przeistoczyć się w Stowarzyszenie, należało przyjąć odpowiednie dokumenty i wybrać nowe władze. Na zebranie organizacyjne przybył z Warszawy instruktor krajowego Związku Rewizyjnego. Nowe starożrebskie Stowarzyszenie przystąpiło wkrótce do Kasy Centralnej Stowarzyszeń Pożyczkowych, co było niezbędnym warunkiem rozwoju raczkującej dopiero instytucji finansowej. Posiedzenie odbyło się jak zwykle w niedzielę. Powtórnie odwołujemy się do wpisu zachowanego w księdze protokołów: *Dnia 15 września 1918 r. zebrali się założyciele Stowarzyszenia pożyczkowego w liczbie 26. Sędzia Zdziarski w zastępstwie przewodniczącego rady nadzorczej wygłosił krótką przemowę, zachęcając do zgodnej, wspólnej akcji. Następnie zaproponował wybór przewodniczącego zebrania, na którego został powołany pan Herniczak. Pan Herniczak odczytał porządek dzienny i udzielił głosu instruktorowi Związku Rewizyjnego panu Zakrzewskiemu. Pan Zakrzewski w krótkich, ale zwięzłych słowach wyjaśnił cele i zadania Stowarzyszenia oraz prawo i obowiązki członków doń wstępujących, następnie zaproponował przyjęcie nowego statutu stowarzyszeń pożyczkowych wydanego przez Związek Rewizyjny, zebrani przyjęli ten statut, przy czym uchwalono, że nazwą stowarzyszenia będzie następująca firma „Stowarzyszenie Pożyczkowo-Oszczędnościowe w Starożrebach”. Terenem działalności Stowarzyszenia będzie gmina i parafia Starożreby i gmina Łubki. Wysokość udziału uchwalono 25 marek wpłacane w ciągu roku. Odpowiedzialność członków nieograniczona. Zarząd ma się składać z pięciu rzeczywistych członków: pan Herniczak, pan Kobielski, pan Górski, pan Kędzierski, pan Kuzia. Przyczem wybór przewodniczącego Związku pozostawiono Zarządowi. Do rady nadzorczej wybrani zostali: Ksiądz proboszcz Walter, Pan Ciarkoński, Pan Chorzewski. Na zastępcę p. Goszczyński²².*

Oznaczono jako dzień urzędowania niedzielę. W sprawie kasy polecono zarządowi wynaleźć kasę używaną, a w razie jej braku zakupić możliwie najtaniej. Procent od wkładów za wymówieniem uchwalono na 5 punktów, a bez wymówienia 2 punkty. Terminy wymawiania dla wkładów ustalono od 500 Mk (marek) – tydzień, od 1000 Mk – dwa tygodnie, od 3000 Mk – trzy tygodnie, a powyżej tej sumy – miesiąc. Najmniejszy wkład uchwalono 0,25 fen. (fenigów), największy 25000 Mk. Upoważniono zarząd do udzielania kredytów w wysokości 500 Mk, a Radę Nadzorczą 1500 Mk. Uchwalono, iż poręczyciele od-

²² Protokół z walnego zebrania stowarzyszenia pożyczkowego w Starożrebach z 15 września 1918 r. Księga protokołów, s. 6.

powiadają solidarnie za zobowiązania. Poręczy-
cieli powinno być dwóch. *Uchwalono przystąpić do
Związku rewizyjnego i Kasy centralnej p. stow. po-
życzkowych. Poczem zebranie zakończono i protokół
po przeczytaniu podpisano. Przewodniczący zebrania
I. Herniczak, sekretarz E. Kolasińska*²³. Listę obecno-
ści podpisało własnoręcznie 28 uczestników zebra-
nia. Jako pierwszy podpis złożył Bolesław Zdziarski,
a ostatni Władysław Karpiński.

Znaczne powiększenie obszaru działania wpłynę-
ło bezpośrednio na rozwój młodzieżowej instytucji,
przede wszystkim na jej sytuację finansową, a zatem
na wiarygodność i atrakcyjność kredytową. Dla miej-
scowej ludności najważniejszą sprawą była odbudo-
wa gospodarcza po zniszczeniach i stratach wojen-
nych. Niezwykle ciężko było pogodzić entuzjazm
z odzyskania niepodległości z narastającym kryzy-
sem gospodarczym. Pełzająca początkowo inflacja
w ciągu kilku lat przerodziła się w hiperinflację.
Emitowane banknoty przekraczały kolejne progi:
5, 10, 50 tysięcy marek, by zatrzymać się na dziesiąt-
kach milionów. Dochodziło do masowych bankructw
i równie powszechnych spekulacji. Instytucjami, które
szczególnie wtedy ucierpiały, były banki oraz kasy
i stowarzyszenia kredytowo-oszczędnościowe, głów-
nie nowo powstałe.

Pierwsze Walne Zebranie Członków Stowarzysze-
nia Pożyczkowego w Staroźrebach zwołano 3 marca
1919 r. *o godzinie 3 po południu. Obrady zagał
przewodniczący Rady Nadzorczej ks. Edmund Wal-
ter*²⁴. Zebraniu przewodniczył Eugeniusz Kolasiński,
natomiast Janowi Sękowskiemu powierzono funkcję
sekretarza. Po sprawdzeniu listy obecności odczytane
zostały dwa protokoły. Pierwszy z poprzedniego wal-
nego zebrania oraz drugi Komisji Rewizyjnej z War-
szawy. Do wiadomości zgromadzonych podano rów-
nież sprawozdanie zarządu, rady nadzorczej oraz
bilans działalności finansowej. Pierwszy rok istnie-
nia Stowarzyszenia, a właściwie ostatnie półrocze
1918 r., było poświęcone głównie pracy organizacyj-
nej. Protokół nie zawierał głosów z dyskusji, aczkol-
wiek przewidywał wolne wnioski. Zgodnie ze statutem
wybory do zarządu i rady nadzorczej odbyły się
w sposób jawny. W głosowaniu na 60 osób bio-
rących w nim udział 35 opowiedziało się za konty-
nuacją pracy dotychczasowego zarządu i rady
nadzorczej, natomiast 30 było przeciw. Do rady nad-
zorczej obok ks. Waltera wybrano Jana Kowalaka
i Ludomira Ostrowskiego. Zastępcami członków rady

nadzorczej zostali: Eugeniusz Kolasiński, Stefan Kę-
dzierski, Józef Goszczyński. Protokół sporządził Jan
Sękowski, podpisał Eugeniusz Kolasiński²⁵.

Kolejne walne zebranie Stowarzyszenia odbyło się
2 maja 1920 r. w domu parafialnym, gdzie miało
swoją tymczasową siedzibę. Przewodniczył Eugeniusz
Kolasiński, na sekretarza wybrano Stanisławę Zimo-
nowną. Protokół przyjęto z jednym zastrzeżeniem:
*co do osoby p. Kowalaka, który dziś dopiero na
członka Stowarzyszenia zapisany został.* Sprawoz-
danie finansowe odczytał Henryk Malinowski, pod-
kreślając, że osiągnięto zysk w wysokości 426 marek
polskich i 23 fenigi. Zebrani podziękowali zarządowi
za, jak napisano, *intensywną pracę.* Następnie zgod-
nie ze statutem, który przewidywał rotację w zarzą-
dzie, w protokole pojawił się dość ciekawy zapis:
*Ponieważ w statucie przewidziane jest, że jeden z Za-
rządu ustępuje co rok, zajęto się więc osobą p. Ro-
mana Kędzierskiego jako ustępującego z Zarządu
Członków Rady. Z powodów jednak pomyslnych dla
Towarzystwa został jednogłośnie na dawnym stano-
wisku pozostawiony.* Bardziej krytycznie zebranie
ustosunkowało się do osoby Ludomira Ostrowskiego,
kwestionując jego obecność w radzie nadzorczej.
Ogólne Zebranie Członków Towarzystwa Pożyczek
jak zaznaczono: *Stwierdziło brak gorliwości ze strony
pana Ostrowskiego jako członka Rady i nadużycie
swego stanowiska w sprawie osobistej, a wobec prze-
widywanego ustąpienia jednego z członków Rady
postanowiono zastąpić pana Ostrowskiego wyborem
pana Kowalaka*²⁶.

Potwierdzeniem niekorzystnych zjawisk gospodar-
czych targanego kryzysami politycznymi kraju był
protokół z walnego zebrania Stowarzyszenia Pożyc-
kowego w Staroźrebach z dnia 12 czerwca 1921 r.
Przybyło na nie jedynie 20 członków. Wprawdzie Sto-
warzyszenie w roku sprawozdawczym osiągnęło
1067 marek i 95 fenigów zysku, ale jednocześnie
podwyższono udziały do 100 marek. Zarząd mógł
udzielać pożyczek do sumy 5000 marek, a rada
nadzorcza nawet do 10 tysięcy, co oznaczało, że
w ciągu roku inflacja wzrosła o kilkaset procent.
Stopę procentową od wkładów podniesiono do
10 punktów w skali rocznej i do 5 punktów za wkłady
na każde żądanie. Pożyczek staroźrebskie stowarzy-
szenie udzielało wówczas na 15 procent. Zysk
czysty z 1920 r. proponowano przekazać w całości
na rzecz rachmistrza Henryka Malinowskiego jako

²³ Protokół z nadzwyczajnego ogólnego zebrania stowa-
rzyszenia pożyczkowego w Staroźrebach z dnia 15 września
1918 roku, Księga protokołów, s. 5-6.

²⁴ M. M. Grzybowski, *Duchowieństwo diecezji płockiej.*
Wiek XX, t. I, cz. 2, s. 392-393.

²⁵ Protokół z walnego zebrania stowarzyszenia pożyczko-
wego w Staroźrebach z 9 marca 1919 r., Księga protokołów,
s. 7-8.

²⁶ Protokół z walnego zebrania stowarzyszenia pożyczko-
wego w Staroźrebach z 2 maja 1920 r., Księga protokołów,
s. 9-10.

wynagrodzenie za pracę. Miejsce po ustępującym skarbniku Ignacym HERNICZAKU zajął Roman Kędzierski, natomiast nowym członkiem zarządu został Andrzej FISTEK. Pod protokołem podpisały się cztery osoby, w tym po raz pierwszy Jan Miąsek²⁷.

Sytuacja walutowa odradzającego się państwa nie była łatwa. Jej reperkusje docierały także na odległą prowincję, jaką wówczas były Staroźreby. Dowodzą tego kolejne protokoły zwyczajnych Walnych Zgromadzeń Członków Stowarzyszenia z lat 1922-1924. Są one cennym źródłem obrazującym nastroje ludności wiejskiej, która wtedy stanowiła zdecydowaną większość polskiego społeczeństwa. W dniu 18 czerwca 1922 r. na zebraniu z ogólnej liczby 101 członków Stowarzyszenia przybyły tylko 24 osoby. Spotkanie rozpoczęło się w samo południe, jak zwykle w niedzielę i w sali domu parafialnego. Obradom przewodniczył Edward Kolasiński, na sekretarza wybrano Henryka Malinowskiego. Poza obligatoryjnymi punktami porządku dziennego przewidziano zmiany personalne, w tym ustąpienie rachmistrza oraz przede wszystkim poświęcono się kwestiom formalnym: uchwaleniem zmian w statucie, wyjednaniami dodatkowych sum w centrali na kredyty oraz podniesieniem kwot udziałowych. W sprawach kadrowych zatrzymano na kolejny rok w zarządzie Stowarzyszenia Albina Kuzię, na miejsce ustępującego członka rady nadzorczej ks. Edmunda Waltera, który opuścił Staroźreby, przechodząc do Małkini w diecezji łomżyńskiej, powołano jednomyślnie Stanisława Góreckiego. Nowym rachmistrem został Jan Sękowski. Po tych zmianach władze starożrebskiego Stowarzyszenia przedstawiały się następująco: zarząd – Andrzej FISTEK, Roman Kędzierski, Albin Kuzia i Jan Sękowski, natomiast radę nadzorczą tworzyli: Stanisław Górecki, Stefan Kędzierski i Jan Kowalak. Upoważniono zarząd do wyjednania kredytu w Centralnej Kasie Spółek Rolniczych do wysokości 2 mln marek. Jednocześnie podniesiono pojedynczy udział do wysokości 1000 marek. Zarząd mógł udzielać pożyczek do kwoty 50 tysięcy marek, a rada do 100 tysięcy. Rozpoczęła się ze wszystkimi jej negatywnymi skutkami galopada inflacyjna. Ponadto zebranie przyjęło zmiany w statucie według nadanego wzoru przez Związek Rewizyjny z Warszawy oraz upoważniono zarząd do podjęcia odpowiednich czynności legalizacyjnych w sądzie w Płocku²⁸.

²⁷ Protokół z walnego zebrania stowarzyszenia pożyczkowego w Staroźrebach z 12 czerwca 1921 r., Księga protokołów, s. 11.

²⁸ Protokół zwyczajnego walnego zgromadzenia członków stowarzyszenia pożyczkowego z Staroźrebach z dnia 18 czerwca 1922 r., s. 12.

Ksiądz kanonik Józef Jakubowski

Źródło: Kroniki parafii pw. św. Onufrego w Staroźrebach

Kolejne zwyczajne walne zgromadzenie członków odbyło się niespełna dziewięć miesięcy później, 15 kwietnia 1923 r. Listę obecności podpisało 29 osób z ogólnej liczby 101 członków Stowarzyszenia. Podpisywano się w następującej kolejności: Roman Kędzierski, Julian Grabowski, Stefan Kędzierski, Józef Kobielski, Mikołaj Lewandowski, Jan Zawłocki, Jan Młotkowski, Stanisław Górecki, Konstanty Duch, Henryk Malinowski, Eugeniusz Kolasiński, Władysław Iwański, Jan Jarczyński, Stanisław Grabowski, Wawrzyniec Nalberczak, Józef Siedlecki, Bolesław Alaszkiewicz, Wawrzyniec Kasiński, Józef Alaszkiewicz, Jan Giedlich, Jan Woliński, Jan Kowalak, Jakub Skrzypczak, Stanisław Kwieciński²⁹, Aleksander Karwowski, ks. Józef Jakubowski, Józef Fusiński, Jan Zawodniak i przedstawiciel Straży Ogniowej, którego nazwiska nie podano na liście. Przyspieszenie organizacji zebrania związane było prawdopodobnie z przybyciem do Starożreb nowego proboszcza ks. Józefa Jakubowskiego, którego wybrano, obok Antoniego Zawodniaka, na asesora zgromadzenia. Zebranie zagał Eugeniusz Kolasiński z Opatówca, który następnie zgodnie z wolą obecnych przewodniczył obradom. Po wyczerpaniu zwykłego porządku

²⁹ M. M. Grzybowski, W. Banasiak, *Staroźreby. Z dziejów parafii i gminy*, Płock 2000, s. 138; „Dziennik Płocki” 1926, nr 156.

dziennego, w tym wystuchaniu sprawozdania finansowego za rok poprzedni zamknięty zyskiem czystym 60 marek polskich, wykład na temat nowego miernika w operacjach kas spółdzielczych wygłosił przybyły z Warszawy prelegent, doktor Wadowski. Założenia projektu budżetu na rok 1923 przedstawił Eugeniusz Kolasiński. Zebrani przegłosowali też nowy statut Stowarzyszenia zgodny z ustawą o spółdzielniach przyjętą 29 października 1920 r. Przed głosowaniem w tej kwestii referat poświęcony ustawie i nowemu statutowi przedstawił drugi z lustratorów stołecznych obywatel Mioduszewski.

Siedmiostronicowy protokół, przygotowany przez Henryka Malinowskiego, jest najobszerniejszy ze wszystkich walnych zgromadzeń banku w Starożrebach w okresie międzywojennym³⁰. Na kwietniowym zebraniu wielkie zainteresowanie i nadzieję jednocześnie wzbudził wykład doktora Wadowskiego. Prelegent w jasny, komunikatywny sposób uzasadnił znaczenie i podstawę stałej waluty w finansach państwa. Padło wówczas określenie „złoty polski” oraz sugestia, że prace nad wprowadzeniem gruntownej reformy monetarnej są już zaawansowane. Prelegent radził jednakże, by Kasa w Starożrebach nie spieszyła się z wprowadzeniem do swych operacji miernika złotego, ponieważ: *Ta sprawa nie jest zbyt prosta i musi być poprzednio wypróbowana w operacjach tylko tych kas, które mają dłuższą już rutynę z prowadzeniem. Po tej pierwszej próbie, po opracowaniu dokładnej i szczegółowej instrukcji stopniowo będzie można i inne kasy wprowadzić na tę drogę.* Henryk Malinowski odnosząc się do wystąpienia doktora Wadowskiego powiedział: *Pozostaje nam jedynie droga prowadzenia operacji w markach polskich, a dla ożywienia Kasy prosić o kredyt w Kasie Centralnej.* Na tym samym posiedzeniu przyjęto nowy statut, opracowany i zaproponowany Stowarzyszeniu Pożyczkowemu w Starożrebach przez Związek Rewizyjny Polskich Spółdzielni Rolniczych w Warszawie, ale z uwzględnieniem następujących warunków:

- Nowa nazwa Stowarzyszenia będzie brzmiała jako pierwszy punkt statutu „Kasa Spółdzielcza w Starożrebach z odpowiedzialnością nieograniczoną.
- Członkowie spółdzielni przyjmują za jej zobowiązania odpowiedzialność nieograniczoną.
- Spółdzielnia ma mieć swoją siedzibę w Starożrebach.
- Członkami Spółdzielni mogą być wyłącznie osoby pełnoletnie, zamieszkałe w obrębie gmin Starożreby

³⁰ Protokół z walnego zebrania stowarzyszenia pożyczkowego w Starożrebach z 15 kwietnia 1923 r., Księga protokołów, s. 14-20.

i Łubki oraz wsi: Przechiszewo, Mieczyno i Nowe Starożreby z gminy Kleniewo.

- Rada nadzorcza składać się będzie z sześciu członków (art. 17 statutu Kasy).
- Udział członkowski wynosić będzie 16 tys. marek polskich, a po wprowadzeniu złotego 2 złote polskie. Suma udziałów dawnego członka winna wynosić 10 procent udzielną pożyczki.
- Wpisowe od nowo wstępujących członków kasy wynosić będzie 1600 marek polskich, a po wprowadzeniu złotego obliczeniowego 20 groszy.
- Walne zgromadzenie upoważnia zarząd do czynienia w statucie zmian i uzupełnień jakie podczas rejestrowania dokumentu okażą się konieczne.

Na tymże zebraniu wybrano także, zgodnie z obowiązującym już statutem, nowy zarząd Kasy. W drodze tajnego głosowania członkami zarządu zostali: ks. Józef Jakubowski – proboszcz parafii Starożreby³¹, Stanisław Kwieciński – właściciel apteki w Starożrebach i Roman Kędziński – gospodarz ze Starożreb. Do rady nadzorczej, również w drodze tajnego głosowania, powołano: rolników ze Starożreb – Konstantego Ducha, Stanisława Góreckiego, s. Jana i Jana Kowalaka oraz Aleksandra Karwowskiego – dzierżawcę dóbr Starożreby, Eugeniusza Kolasińskiego (1881-1924) – dyrektora Ogniska Kultury Rolniczej w Opatówcu³² i Henryka Malinowskiego – nauczyciela ze Starożreb. Na tymże zgromadzeniu określono także wysokość maksymalną kredytu dla członków Kasy: 500 tysięcy marek polskich lub po wprowadzeniu złotego obliczeniowego 200 złotych polskich. Upoważniono zarząd do przyjmowania i zaciągania pożyczek w instytucjach pieniężnych w granicach odpowiedzialności spółdzielni z zastrzeżeniem, iż zaciągnięte pożyczki nie powinny przekraczać sumy 30 milionów marek polskich, zaś przypadku kredytów w nowej walucie 10 tysięcy złotych polskich. Ustalono miesięczne stopy procentowe: 2,5 procent od wkładów i 5 procent od pożyczek. Władzę nadzorczą wobec galopującej inflacji, wyposażono w podejmowanie na bieżąco decyzji o wysokości stóp procentowych w zależności od bieżącej sytuacji. Zgromadzenie przyjęło też uchwałę o formalnym przystąpieniu do Centralnej Kasy Spółek Rolniczych w Warszawie z udziałem własnym 25 tysięcy marek polskich. Jednocześnie upoważniono radę nadzorczą do podniesienia tego udziału, jeśli zaistnieje taka konieczność. O rozwoju organizacyjnym kasy Spółdzielni

³¹ M. M. Grzybowski, *Duchowieństwo diecezji płockiej. Wiek XX*, t. I, cz. 1, s. 228-230; Relacja z wizyty pasterskiej bp. Leona Wetmańskiego w parafii Starożreby w maju 1929 r., „Miesięcznik Pasterski Płocki”.

³² A. J. Papierowski, J. Stefański, *Płocczanie znani i nieznan. Słownik biograficzny*, t. I, Płock 2002, s. 276 (z literaturą).

w Starożrebach świadczy fakt, że jednomyślnie przyjęto regulamin pracy zarządu i rady nadzorczej.

5. Ksiądz Józef Jakubowski ratuje kasę przed likwidacją

W 1924 rok Kasa Spółdzielcza weszła w nie najlepszej kondycji finansowej. Na walne zwyczajne zgromadzenie, zwołane 24 lutego, przybyło zaledwie 12 osób z ogólnej liczby 40 członków. Sytuacja ta miała bezpośredni związek ze wszechogarniającą państwo polskie hiperinflacją. Z perspektywy prawie stu lat najciekawszym punktem porządku dziennego zgromadzenia było wystąpienie prezesa zarządu. Ksiądz Jakubowski podkreślił trudności, na jakie starożrebska Kasa natrafiła w ostatnim kwartale 1923 r. zarówno z powodu dewaluacji marki, jak również masowego wycofywania wkładów i braku nowych. Zaznaczył, że *aczkolwiek Kasa z wymienionych wyżej powodów nie rozwinęła swej działalności tak jak powinna była, to jednak przyszła z pomocą 40 członkom przez udzielnie im pożyczek*. Prezes swoje wystąpienie zakończył stanowczym stwierdzeniem: *Kasy likwidować nie należy, wręcz przeciwnie zasilać ją wkładami i utrzymywać przy życiu do normalnych czasów*³³. Do tej kryzysowej sytuacji wrócił po trzech latach, kiedy oświadczył publicznie na łamach prasy, że kasa starożrebska przetrwała dzięki takim ludziom jak: Eugeniusz Kolasiński z Opatówca, Roman Kędziński i Stanisław Kwieciński ze Starożreb. Prezes Jakubowski szczególnie pokreślił zasługi Kwiecińskiego: *Przez trzy lata tej instytucji, jako skarbnik wykazał tyle energii, dobrej woli i troski o rozwój tak pożytecznej, a niedocenianej przez wielu instytucji, że lwią część pracy brał na swoje barki, nie zrażając się ani kłopotami, ani przykrościami, jakich niejednokrotnie przy tej bezinteresownej pracy nie szczędzili ludzie złej woli jemu i całemu zarządowi kasy*³⁴.

O galopującej inflacji, jaka wtedy rujnowała gospodarkę polską, najlepiej świadczy sprawozdanie skarbnika kasy Henryka Malinowskiego. Wysokość udziałów na koniec 1923 r. zamykała się kwotą 738 805 marek polskich, wkłady wynosiły 16 tysięcy marek, a fundusz zasobowy zaledwie 380 marek. Kasa wypracowała zysk niewiele przekraczający 4 miliony marek, ale nie była to kwota mająca jakiegokolwiek znaczenie ekonomiczne, skoro na tym samym zebraniu przyjęto jednogłośnie uchwałę o kredycie dla członków na poziomie 100 milionów marek polskich. Suma ta mogła być jeszcze

³³ Protokół ze zwyczajnego walnego zgromadzenia kasy spółdzielczej w Starożrebach z 20 lutego 1924 r., Księga protokołów, s. 21-23.

³⁴ „Dziennik Płocki” 1926, nr 156.

Stara plebania w Starożrebach, pierwsza siedziba Kasy Pożyczkowo-Oszczędnościowej, stan z lat 70. XX wieku

Źródło: W. Banasiak, M. Grzybowski, *Starożreby. Z dziejów parafii i gminy*, Płock 2000

podniesiona przez radę nadzorczą, jak to określono, w *miarę potrzeby*. Postanowiono, że nowy udział członkowski wynosić będzie 3,6 miliona marek, a wpisowe 360 tysięcy. Stopa procentowa z dniem 1 marca 1924 r. w Kasie Spółdzielczej w Starożrebach wynosić miała z dniem 1 marca 1924 r. 8 procent miesięcznie od wkładów i 10 procent od pożyczek. W trudnym, wprost gorącym 1923 r., rada nadzorcza zbierała się na posiedzeniach czterokrotnie, z których wszystkie – powiedział w referacie sprawozdawczym Konstancy Duch – poświęcone były ustalaniu stóp procentowych oraz kwestiom zaciągania przez Kasę pożyczek w centralnej Kasie Spółek Rolniczych w Warszawie. Na szczęście niszcząca gospodarkę polską i powodująca zubożenie społeczeństwa inflacja miała być skutecznie zatrzymana przez wchodzącą 1 kwietnia tegoż roku reformę monetarną premiera Grabskiego.

Wprowadzenie nowej polskiej waluty spowodowało zwołanie 29 czerwca 1924 r. Nadzwyczajnego Walnego Zebrania Członków Kasy Spółdzielczej w Starożrebach. Tym razem frekwencja była już wyższa. Do domu parafialnego, gdzie obradowano, przybyło 27 członków Kasy. Porządek dzienny ograniczał się do kwestii związanych z nową sytuacją na rynku monetarnym. Wprawdzie Aleksander Karwowski, prezes rady nadzorczej, prowadzący negocjacje w Warszawie w sprawach kredytowych nie miał dobrych informacji, gdyż na kredyt z centrali spółdzielcy ze Starożreb mogli liczyć dopiero jesienią, już po zbiorach, rada nie będzie już stawać w wysiłkach o skrócenie tego terminu. Podczas zebrania postanowiono, że Kasa w Starożrebach od 1 lipca 1924 r. prowadzić będzie wszystkie operacje finansowe tylko w złotych polskich. Uchwalono, że wysokość pożyczki kwartalnej nie może przekraczać 60 złotych, jeśli Kasa nie będzie dysponowała

odpowiednimi środkami, i do 100 złotych, gdy sytuacja na to pozwoli³⁵.

6. Podsumowanie

Pierwszy etap działalności starożrebskiej Kasy Spółdzielczej obejmuje okres blisko sześciu lat jej funkcjonowania w bardzo trudnych warunkach politycznych, gospodarczych i na początku lat 20. także finansowo-monetarnych. Pierwsi działacze spółdzielni stanęli na wysokości zadania, wykazali się, jak całe miejscowe społeczeństwo, dużą odwagą w podejmowaniu decyzji i ofiarnością w działaniu. Inicjatywy podobne do starożrebskiej spotykały się z przychylnością nowo wybranych w 1918 r. władz samorządowych powiatu płockiego. Szczególną troską otaczał je Ignacy Kazimierz Dziewanowski (1879-1942), właściciel majątku Grodkowo pod Wyszogrodem, prawnik i społecznik, pierwszy starosta płocki pochodzący z wyboru. Jego zasługi jako

³⁵ Protokół ze zwyczajnego walnego zgromadzenia kasy spółdzielczej w Starożrebach z 29 czerwca 1924 r., Księga protokołów, s. 23-24.

organizatora samorządu oraz orędownika rozwoju gospodarczego są niepodważalne³⁶. Jak wspomniano ziemia starożrebska była mocno zniszczona podczas pierwszej wojny światowej, zaś straty pogłębił najazd bolszewicki w sierpniu 1920 r.³⁷ Miejscowa ludność przetrwała dzięki ofiarności społecznej oraz najbardziej aktywnym mieszkańcom. Gdy zdobyta niepodległość została zagrożona, wielu członków Kasy zadeklarowało nabycie Pożyczki Obrony Polski. Ludzie ci dali przykład oddania sprawie społecznej, co jest wyższą formą patriotyzmu czasów pokoju, gdy trzeba budować, scalać, motywować, pomagać, obdarzać się wzajemnych szacunkiem i zaufaniem. Gdyby nie ich determinacja na czele z niekwestionowanymi liderami Bolesławem Zdziarskim i ks. Józefem Jakubowskim zapewne Bank Spółdzielczy w Starożrebach nie obchodziłby w czerwcu 2018 r. stulecia powstania i działalności.

³⁶ A. J. Papierowski, J. Stefański, *Płocczan znani... dz. cyt.*, s. 142.

³⁷ S. Popkowski, *Z inwazji bolszewickiej. Bitwa pod Górą*, „Kurier Płocki” 1920, nr 223 i 224; B. Zdziarski, *Pamiętnik Ziemi Płockiej*, Płock (bez roku wydania), s. 7-10.

Bibliografia

- M. Bojanowski, *Śp. Bolesław Zdziarski*, „Dziennik Płocki” 1931, nr 128.
- J. Dobrowolski, S. Orzoł, *Bank Spółdzielczy w Starożrebach*, „Kurier Mazowiecki” 1996, nr 14.
- J. Dobrowolski, *Otwarcie Oddziału BS Starożreby w Bulkowie*, „Kurier Mazowiecki” 1996, nr 15.
- J. Dobrowolski, S. Orzoł, *Na prostej. Bank Spółdzielczy w Starożrebach*, „Kurier Mazowiecki” 1997, nr 16.
- J. Dobrowolski, S. Orzoł, *Dobry klimat podstawą sukcesu. Bank Spółdzielczy w Starożrebach*, „Tygodnik Płocki” 1999, nr 14.
- G. Gołębiowski, *Obrona Płocka w 1920 roku*, „Płocki Rocznik Historyczno-Archiwalny” 1995, t. I.
- G. Gołębiowski, *Podpułkownik Janusz Mościcki, oficer WP (1920-1922) i LWP (1945-1948)*, „Notatki Płockie” 2007, nr 3.
- G. Gołębiowski, *Płock 1920*, Warszawa 2018.
- M. M. Grzybowski, *Duchowieństwo diecezji płockiej. Wiek XX*, t. I, cz. 1, Płock 2008.
- M. M. Grzybowski, *Duchowieństwo diecezji płockiej. Wiek XX*, t. I, cz. 2, Płock 2008.
- M. M. Grzybowski, W. Banasiak, *Starożreby. Z dziejów parafii i gminy*, Płock 2000.
- Kalendarz Informator Mazowsza Płockiego i Ziemi Sąsiednich na rok 1939*, [red.] I. J. Kurski.
- Z. Krysiak, *75 lat Banku Spółdzielczego w Gostyninie. 1928-2003*, Gostynin 2003.
- A. J. Papierowski, *Geneza i rozwój spółdzielczości w Płocku w latach 1869-1904*, „Rocznik Towarzystwa Naukowego Płockiego” 1983, t. IV.
- A. J. Papierowski, J. Stefański, *Płocczanie znani i nieznan*, t. I, Płock 2002.
- A. J. Papierowski, J. Stefański, *Płocczanie znani i nieznan. Słownik biograficzny*, t. II, Płock 2007.
- A. J. Papierowski, J. Stefański, *Płock od A do Z w tysiącletnich dziejach*, Płock 2010.
- A. Piechowski, *Łączyć miedziaki*, [w:] *150 lat banków spółdzielczych w Polsce. Z dziejów bankowości spółdzielczej*, Bydgoszcz 2011.
- T. Piekarski, *Ziemiaństwo Mazowsza Płockiego w latach 1918-1933*, Poznań 2013.
- S. Popkowski, *Z inwazji bolszewickiej. Bitwa pod Górą*, „Kurier Płocki” 1920, nr 223 i 224.
- Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, [red.] F. Sulimierski, W. Walewski, B. Chlebowski, t. XI, Warszawa 1890.
- Spółdzielczość bankowa*, [red.] K. Stanisławski, Bydgoszcz 1998, t. II.
- J. Szczepański, *Wojna 1920 roku na Mazowszu*, [w:] *Mazowsze w dwudziestolecie międzywojennym*, Warszawa 1998.
- J. Szczepański, *Mazowsze w ogniu wojny 1920 roku*, „Rocznik Mazowiecki” 2000, t. XII.

- T. Świecki, F. Wybult, *Mazowsze płockie w czasach wojny światowej i powstania państwa polskiego*, Płock 1932.
- S. Thugutt, *Wiejskie kasy oszczędnościowo-pożyczkowe Raiffeisena*, [w:] *Wykłady o spółdzielczości*, Warszawa 1938.
- Wizyta pasterska bp. Leona Wetmańskiego w parafii Staroźreby w maju 1929 r.*, „Miesięcznik Pasterski Płocki” 1929, czerwiec.
- B. Zdziarski, *Pamiętnik Ziemi Płockiej*, Płoc, b.r.w.

THE FOUNDATION AND THE FIRST YEARS OF ACTIVITY OF THE SAVINGS AND LOANS ASSOCIATION IN STAROŹREBY IN THE YEARS 1918-1924

Summary

The article is dedicated to the conditions of establishment and first years of the Savings and Loans Association in Staroźreby, Płock district. The association was established by a group of local folk, landlords and social workers in June of 1918, 5 months prior to Poland gaining independence 123 years after the partition of the country. This institution in Staroźreby, one of the oldest in the Płock district, is an example of social resiliency and civic attitude in the hard times of reconstruction of the framework of Polish sovereignty.

ZARYS PODZIAŁU TERYTORYALNO-FUNKCJONALNEGO PŁOCKA DO ROKU 1989

Abstrakt

Podział terytorialno-funkcjonalny Płocka w okresie od końca X w. do 1989 r. można rozpatrywać w wielu aspektach, m.in. według jednostek własnościowych, kategorii użytkowania gruntów oraz struktur organizacyjno-terenowych, w tym parafii rzymsko-katolickich, obrębów geodezyjnych, obszarów spółdzielni mieszkaniowych oraz dzielnic miejskich i przemysłowych.

Słowa kluczowe: parafie rzymsko-katolickie, obręby geodezyjne, spółdzielnie mieszkaniowe, dzielnice miejskie, dzielnice przemysłowe

Wprowadzenie

Płock, w okresie swojej prawie tysiącletniej historii do 1989 r. rozwijał się kolejno: od grodowego zespołu osadniczego, z połączenia osad i rynków biskupiego oraz książęcego – do średniowiecznego rozwiniętego miasta, otoczonego murami warownymi, z dużymi zewnętrznymi przedmieściami przy bramach miejskich. Po okresie zastoju i upadku w okresie od początku lat 80. XVI w. do końca XVII w. (w wyniku zniszczeń wojennych oraz wielokrotnych pożarów i epidemii) w XIX w. nastąpił umiarkowany rozwój gospodarczy. Kontynuacją rozbudowy miasta w okresie II Rzeczypospolitej Polskiej (1918-1939) była intensywna budowa powiązań komunikacyjnych z pozostałymi dzielnicami kraju. Po stosunkowo niedużych zniszczeniach w latach II wojny światowej, Płock w okresie Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (1945-1989) rozwinął się w przemysłowe, średniej wielkości miasto.

Płock w okresie wczesnego średniowiecza pełnił dwukrotnie funkcję stołeczną. Pierwszy raz w latach 1039-1047 – za czasów księcia Mieciaława (byłego miecznika króla Mieszka II Lambert), który zbuntował się władzy księcia Kazimierza I Odnowiciela i utworzył z Mazowsza samodzielny byt polityczny oraz drugi w latach 1079-1138, za panowania Władysława I Hermana i Bolesława III Krzywoustego, gdy był rzeczywistą stolicą kraju. W okresie od 1138 r. do 1495 r., Płock funkcjonował jako historyczna stolica Mazowsza i był siedzibą książąt mazowieckich i płockich. Po śmierci księcia Janusza II, w latach 1495-1793 r., tj. do II rozbioru Polski Płock był stolicą starostwa płockiego (powiatu) i województwa płockiego oraz z uwagi na położenie na gruntach należących do króla – został miastem

królewskim. Od 1659 r., po podpisaniu w Lublinie porozumienia pomiędzy stanami Korony Królestwa Polskiego i Wielkiego Księstwa Litewskiego (Unia Lubelska) należał do miast królewskich Korony – Rzeczypospolitej Obojga Narodów.

Granice Płocka, określane przez kolejnych książąt i króla Kazimierza I Wielkiego w 1361 r., stworzyły rozproszony przestrzenny układ urbanistyczny wczesnośredniowiecznego miasta, obejmującego rozległe tereny rolnicze: od rzeki Brzeźnicy (Parowa), poprzez wsie kościelne Kostrogaj i Trzepowo – do granic wsi Podolszyce i Ośnica. Plan Płocka i okolicznych wsi z 1925 r. wraz z naniesionymi granicami miasta z XIV w. wykazuje, że obszar prawobrzeżnego Płocka przez wieki niewiele się zwiększył, jak również że na terenach nadanych miastu lub fundacjom kościelnym – ówczesna znaczna część tzw. „przedmieszczań” zajmowała się rolnictwem (fot. 1).

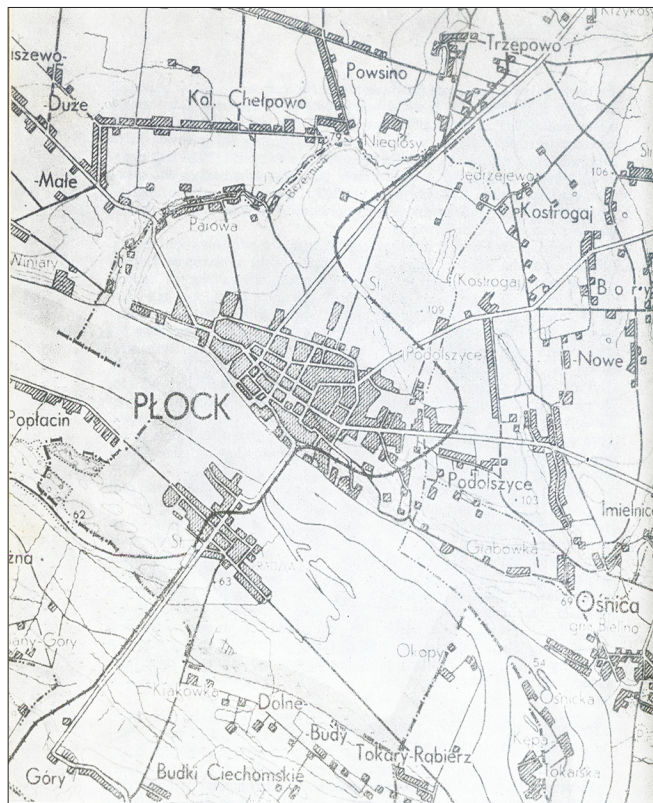
Organizacja służb miejskich Płocka wynikająca z pisemnych aktów prawnych, rozpoczęła się w 1237 r. w okresie panowania księcia Konrada I Mazowieckiego, kiedy osada otrzymała przywilej lokacyjny udzielony przez biskupa płockiego Piotra I Półkozica. W 1435 r. książę Władysław I nadał miastu pełne prawo chełmińskie, które było potwierdzone w 1462 r. i 1514 r. Utworzono wówczas samorząd, w którym rada miejska była organem administracyjnym, a ława z wójtą wykonywała władzę sądowniczą. Od początku XVI w. samorząd miejski był sprawowany przez burmistrza i radę złożoną z ośmiu rajców. O rozwoju gospodarczym Płocka w czasie panowania Jagiellonów świadczą dokumenty, z których wynika, że już w końcu XV w. miasto zrzeszało dziesięć cechów rzemieślniczych: krawców, kowali, kuśnierzy, piekarzy, prasotowów,

piwowarów, rzeźników, szewców, tkaczy i garncarzy. Istniały też bractwa kupieckie i strzeleckie oraz bractwo literackie¹. W XVI w. do końca lat 70., tj. w początkowym okresie I Rzeczypospolitej Polskiej, trwał rozkwit ekonomiczny Płocka, który wytworzył silny lokalny rynek gospodarczy obejmujący miasto i jego okolice, w tym wsie: Brzeźnica, Proboszczewice, Kostrogaj, Powsino, Chełpowo, Trzepowo, Biała, Draganie, Bochenczewo, Chomętowo, Ramutowo, Mirosław i Bielino².

W latach zaboru pruskiego i rosyjskiego oraz w okresie Księstwa Warszawskiego miasto również pełniło funkcje wojewódzkie. W XIX w. obserwuje się stopniowy rozwój techniczny, cywilizacyjny, gospodarczy, ludnościowy i obszarowy. Powstało tzw. „miasto kongresowe” w granicach obecnych aleji: Kilińskiego, Jachowicza i Kobylińskiego oraz rzeki Wisły³.

W XX w. w okresie II RP Płock powiększył swój obszar głównie w wyniku przyłączenia w 1923 r. wsi Radziwie, położonej po lewej stronie rzeki Wisły. Od tego roku Płock składa się z trzech części: miasta prawobrzeżnego, miasta lewobrzeżnego i rzeki Wisły z terenem zalewowym. W dwudziestolecie międzywojennym Płock był miastem powiatowym w województwie warszawskim. Po II wojnie światowej, w czasach PRL, od 1945 r. do 1975 r., Płock funkcjonował jako miasto powiatowe w województwie warszawskim, natomiast w latach 1975-1989 był miastem wojewódzkim. W okresie PRL granice Płocka prawobrzeżnego poszerzono trzykrotnie: w 1953 r. przyłączono wsie: Kostrogaj, Ośnicę i część gromady Boryszewo Nowe; w końcu 1961 r. w wyniku wchłonięcia wsi: Biała Nowa, Biała Parcele, Chełpowo, Draganie Nowe, Powsino, Trzepowo Stare, Winiary, Maszewo i Maszewo Małe oraz w 1982 r., gdy przyłączono wsie: Podolszyce, Imielnicę i Borowiczki⁴.

Należy zgodzić się z prof. Anną Marią Stogowską, że pomimo ogromnych strat w zbiorze płockich archiwów, wynikających z kolejnych wojen, a szczególnie w trakcie II wojny światowej: *Dzięki cennej*

Fot. 1. Plan Płocka i okolicznych wsi z 1925 r.

Źródło: T. Żebrowski, *Stolica książąt mazowieckich i płockich w latach 1138-1495*, [w:] *Dzieje Płocka*, (red.) A. Gieysztor, Płock 1978, s. 62.

inicjatywie Towarzystwa Naukowego Płockiego miasto Płock należy do nielicznej grupy miast polskich z zebranymi i opublikowanymi źródłami okresu staropolskiego (...) Zakres terytorialny zbioru dokumentów obejmuje granice wielkiego Płocka z Radziwem, Podolszycami, Trzepowem, Kostrogajem, Białą, Chełpowem, Maszewem i Winiarami⁵.

Rodzaje podziału terytorialnego Płocka

Rodzaje terytorialnego podziału Płocka oraz gromadzone dane statystyczne zmieniały się w okresie prawie tysiącletniej historii miasta. Podziały wynikały z przestrzennego rozwoju Płocka, praw własności, ze sposobu użytkowania gruntów oraz z okresowych zapotrzebowań struktur organizacyjno-terenowych w poszczególnych okresach rozwoju miasta i określonych uwarunkowań politycznych.

We wstępnej fazie rozwoju Płocka istotnym jest podział miasta wynikający z jego rozwoju przestrzennego. Z zespołu osadniczego można wyodrębnić części terenowe: gród (na Wzgórze Zamkowym) i podgrodzie (obecny rejon Placu Narutowicza) otoczone wałami ziemnymi, przekształcone w okresie późniejszym w rezydencję książęcą

¹ T. Żebrowski, *Stolica książąt mazowieckich i płockich w latach 1138-1495*, [w:] *Dzieje Płocka*, t. 1, *Historia miasta do 1793 r.*, Płock 2000, s. 81.

² S. M. Szacherska, *Płock za Jagiellonów (1495-1580)*, [w:] *Dzieje Płocka*, wyd. II, Płock 1978, s. 116.

³ [https://pl.wikipedia.org/wiki/Królestwo_Polskie_\(kongresowe\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Królestwo_Polskie_(kongresowe)) [dostęp: 01.07.2018]; po upadku Napoleona w wyniku ustaleń Kongresu Wiedeńskiego z 9 VI 1815 r. utworzono Królestwo Polskie (Królestwo Kongresowe) połączone unią personalną z Imperium Rosyjskim, potocznie nazywane „Kongresówką”. W związku z powyższym obszar Płocka ustalony w XIX w. popularnie traktowany jest jako „miasto kongresowe”.

⁴ W. Serafimowicz, *Zarys planowania przestrzennego w Płocku*, „Notatki Płockie” 2018, nr 1/254, s. 8-9.

⁵ A. M. Stogowska, *Źródła do Dziejów Płocka* [w:] *Dzieje Płocka*, t. 1, *Historia miasta do 1793 r.*, Płock 2000, s. 10.

(Wzgórze Zamkowe) oraz w aglomerację przedlokacyjną składającą się z ww. podgrodzia, osady książęcej położonej wzdłuż obecnej ulicy Kościuszki (pomiędzy Wzgórzami Zamkowym i Dominikańskim) i osady wokół kościoła św. Michała (pomiędzy ulicami Piekarską i Małachowskiego)⁶. W następnym etapie rozwoju Płocka występują: obszar zabudowy otoczony murem obronnym i fosą oraz przedmieścia przy bramach miejskich (poza murem warownym): „Grodzkie” zwane również jako „Wyszogrodzkie”, „Dobrzyńskie” i „Bielskie” wraz z położoną u stóp skarpy wiślanej osadą rybacko-portowo-targową „Stara Przystań” (Rybaki).

Należy zaznaczyć, że wczesnośredniowieczny Płock był ściśle związany z rozproszonymi osadami służebnymi (dla potrzeb dworu książęcego i biskupiego): Winiary, Świniary, Kuchary, Drwały, Tokary, Łagowniki, Cieśle, Kobierniki, Szewce, Konary, Woźniki i Sanniki⁷. W osadach tych produkowano m.in. żywność, wino, piwo, naczynia drewniane, wiadra, beczki, kobierce, obuwie, wozy, sanie oraz zajmowano się hodowlą zwierząt, rybołówstwem, wyrębem lasów i robotami stolarskimi.

Podział osady wynikający z praw własności w okresie średniowiecza zamykał się w kilku formach własności: książęcej, kościelnej, szlachty i mieszczan. Rozległa własność książęca sukcesywnie się zmniejszała w wyniku szczodrych nadań dla kościoła rzymsko-katolickiego i osób zastużonych. Użytkowanie gruntów miejskich sprowadzało się do zabudowy mieszkalnej, rzemieślniczej, handlowej, komunikacyjnej i obronnej. Podziały miasta ze względu na charakter struktur organizacyjno-terenowych we wczesnej fazie tworzenia się aglomeracji miejskiej związane były głównie z budownictwem sakralnym kościoła rzymsko-katolickiego.

Na początku XX w. wraz z rozwojem Płocka powstawały załączki dzielnic miejskich. W okresie PRL-u

dla celów statystycznych utworzono dzielnice mieszkaniowe i przemysłowe. Powołano również spółdzielnie mieszkaniowe, które zajęły się realizacją spółdzielczych osiedli mieszkaniowych, w tym również budową pojedynczych budynków wielorodzinnych, ich konserwacją i eksploatacją. Niektóre spółdzielnie mieszkaniowe zajęły się również obsługą życia kulturalno-oświatowego osiedli mieszkaniowych.

„Parafie” kościołów chrześcijańskich i innych wyznań do roku 1989

Historycznie Płock wraz z rozbudową zasobów mieszkalnych i budową kolejnych kaplic i kościołów rzymsko-katolickich oraz innych wyznań podlegał nieformalnemu podziałowi terytorialnemu grupując wiernych zamieszkujących rejon najbliższej świątyni.

Kościół rzymsko-katolicki

W 1075 r. w Płocku powstało biskupstwo, ówczesny przedlokacyjny zespół osadniczy został stolicą diecezji płockiej (mazowieckiej), co ogromnie zwiększyło jego znaczenie oraz całego Mazowsza⁸. Księża profesorowie Romuald Rudziński i Tadeusz Żebrowski, autorzy rozdziału *Dekanat Płocki (Z dziejów parafii)* zamieszczonego w dziele *Diecezja Płocka (1978 r.)*, tak piszą o ówczesnej płockiej parafii oraz o świątyniach na Wzgórzu Świętym (późniejsze jego nazwy: od XII w. Wzgórze Zamkowe, obecnie – Wzgórze Tumskie): *Jeszcze przed powstaniem biskupstwa w Płocku, w X w. powstał na grodzie płockim klasztor benedyktynów, będący prawdopodobnie filią placówki w Łęczycy. Później (w początkach XI w.) powstał kamienny kościół św. Wojciecha, którego resztki odkryto podczas wykopalisk, naprzeciw głównego wejścia do katedry. W XI w. benedyktyni z Mogilna wybudowali na miejscu dzisiejszej katedry murowaną kaplicę św. Wawrzyńca. Z chwilą powstania diecezji rezydujący w Płocku Władysław Herman przystąpił do budowy katedry, w której w 1100 r. pasowano na rycerza Bolesława Krzywoustego oraz pochowano Władysława Hermana i jego żonę. Katedrę tę zniszczyli Pomorzanie w 1126 r. Wkrótce potem biskup Aleksander z Malonne przystąpił do budowy romańskiej katedry, którą konsekrowano w 1144 r. [...] Na terenie obecnej parafii istniały dawniej jeszcze – poza katedrą – miejsca kultu: [...] gotycki kościół zbudowano w XVI w. i połączono go z klasztorem Benedyktynów, którzy do końca XVIII w. zajmowali gmachy mieszczące obecnie Muzeum Mazowieckie (teraz Muzeum Diecezjalne – przyp. autora). Do 1864 r.*

⁶ M. Trzeciecki, *Początki Płocka [w:] Płock wczesnośredniowieczny*, A. Gołembnik [red.], Warszawa 2011; przyjmowane w wielu publikacjach usadowienie podgrodzia na Wzgórzu Tumskim nie zostało potwierdzone w świetle późniejszych badań archeologicznych. Początek Płocka określa się obecnie na koniec X w., czyli „metryka miasta” jest o ok. 100 lat mniejsza niż sądzono do niedawna. Według Macieja Trzecieckiego: *należy stwierdzić, że brak jest podstaw do przyjmowania tezy o ceremonialnej czy „kultowej” funkcji Wzgórza Tumskiego w okresie przed budową grodu. W świetle badań prowadzonych w latach 90. i przeprowadzonej ponownie analizy dokumentacji i materiałów z badań wcześniejszych, brak jest podstaw do przyjmowania postulowanej przez Włodzimierza Szafrąńskiego „przedgrodowej” genezy osadnictwa na Wzgórzu Tumskim. Najstarsze ślady aktywności ludzkiej wiążą się tu ściśle z budową grodu, s. 70.*

⁷ W. Szafrąński, L. Zygmier, *Płock w dobie narodzin państwa Piastów [w:] Dzieje Płocka*, t. 1, *Historia miasta do 1793 r.*, Płock 2000, s. 31

⁸ T. Żebrowski, *Zarys dziejów diecezji płockiej*, Płock 1976.

znajdowało się w nich seminarium duchowne. W XVI w. nad Wisłą powstała drewniana kaplica św. Krzyża, pozostająca pod zarządem dominikanów, która przetrwała do połowy XVII w. W 1513 r. pod zamkiem płockim znajdowała się kaplica św. Piotra. Przeniesiono ją pod koniec XVI w. w okolice pałacu biskupiego. Uległa zniszczeniu w XVII w. [...]

Pierwsza parafia płocka powstała przy kolegiacie św. Michała (XI w.), ale biskup Klemens przeniósł ją w XIV w. do nowego kościoła św. Bartłomieja, zbudowanego w 1355 r. Na terenie obecnej parafii św. Bartłomieja istniało dawniej kilka innych obiektów sakralnych. Kościół Św. Ducha zbudowano w XIV w., pod koniec XVI w. powstał przy nim szpital. [...] Nie zachowały się dawne kaplice: św. Idziego (drewniana, zbudowana w XI w. prawdopodobnie z fundacji Władysława Hermana, rozebrano ją w XVIII w.); świętych św. Filipa i Jakuba (drewniana, zbudowana w XIII w. nad brzegiem Wisły, za dawną Bramą Dobrzyńską, uległa zniszczeniu w XVIII w.); świętych św. Leonarda i Katarzyny (zbudowano ok. 1466 r., istniał przy niej szpital dla duchowieństwa, rozebrano ją w 1777 r.) oraz św. Walerego (przy kościele Św. Trójcy, obok kościoła Dominikańskiego, istniała w XVI w.)⁹.

Według ks. prof. Wojciecha Góralskiego: W ostatnim dwudziestolecu XVI w. aglomeracja płocka zaledwie w części mieściła się w obrębie murów warownych i wzgórza zamkowego z katedrą, osobno umocnionego. Cała zabudowa liczyła do 600 domów mieszkalnych, z czego mniej niż połowę obejmowało dawne miasto książęce z dzielnicą żydowską i miastem biskupim. Poza wspomnianymi murami znajdowały się rozległe przedmieścia [...]. Do aglomeracji płockiej należały ponadto: nowa przystań, wieś Rybitwy, młyny – pływaki na Wiśle i młyny nasiębierne na stawach pływające na północ od osady Brzeźnicy. [...] Obok katedry znajdował się murowany dom mansjonarzy katedralnych oraz drewniane domy wikariuszy. [...] W rozbudowanym od strony południowo-wschodniej przedmieściu (wyszogrodzkim) znajdowały się dwa klasztory: dominikanów i norbertanek, następnie kościół i szpital św. Leonarda i św. Katarzyny oraz dwie kaplice, [...]. Niedaleko katedry, od strony Wisły w kierunku Przedmieścia Dobrzyńskiego znajdował się kościół Św. Trójcy wraz klasztorem dominikanów. W 1570 r. klasztor został zlikwidowany, a to ze względu na brak środków utrzymania go oraz usuwania się skarpy wiślanej.

⁹ R. Rudziński, T. Żebrowski, *Dekanat Płocki (Z dziejów parafii)* [w:] *Diecezja Płocka. Struktura personalno-administracyjna (stan na dzień 1 X 1977 r.)*, Płock 1978.

Ruch budowlany w XVI w. objął klasztor norbertanek i funkcjonujący przy nim kościół św. Marii Magdaleny, powiększony w latach 1534-1570 (oba obiekty murowane – przyp. autora). [...] Około 1600 r. biskup Wojciech Baranowski rozpoczął budowę pałacu biskupiego. [...] Do pałacu biskupiego prowadziła – od strony zamku – murowana brama, nad którą znajdowała się kaplica św. Piotra i Pawła¹⁰.

Z danych źródłowych w Płocku było: w 1440 r. – 12 domów kanonicznych; w 1603 r. – 14 kościołów i kaplic; w 1800 r. – 11 kościołów; w 1860 r. – 5 kościołów, 2 klasztory i 5 kaplic. W XIX w. wzniesiono kilka kaplic rzymsko-katolickich, funkcjonowały one w: Pałacu Biskupim, Seminarium Duchownym, szpitalu Św. Trójcy, szpitalu Św. Aleksego, Gimnazjum Płockim i Zakładzie Dobroczynnym Anioła Stróża (Stary Rynek nr 14, 16 i 18).

Ksiądz prof. Michał M. Grzybowski pisał: Pod koniec XVIII w., w ostatnich latach I Rzeczypospolitej i z początkiem wielkiej narodowej niewoli, życie duchowe Płocka poniosło poważne straty: przestały w mieście funkcjonować kościoły: św. Leonarda, św. Katarzyny i Św. Ducha oraz klasztory: jezuitów, benedyktynów, dominikanów i norbertanek. Z tego powodu katolicy płocki, którym przyszło ponad wiek żyć w niewoli, mogli w tym czasie korzystać zaledwie z trzech świątyń. Obok katedry, funkcjonowała bowiem jeszcze fara (kościół pw. św. Bartłomieja – przyp. autora) oraz kościół reformatów po 1865 r., zwany poreformackim (kościół pw. św. Jana Chrzciciela – przyp. autora)¹¹.

I wojna światowa (1914-1918) w znacznej części przebiegała na polskich ziemiach i spowodowała duże zniszczenia, zaś polscy rekruci walczyli w armiach trzech zaborców: niemieckiej, rosyjskiej i austriackiej, przy czym często z konieczności występowali przeciwko sobie. Pozytywnym elementem tego światowego konfliktu było odzyskanie przez Polskę niepodległości (po 123 latach niewoli) i przeszkolenie bojowe polskich żołnierzy, co m.in. umożliwiło pokonanie bolszewików w 1920 r. W Płocku w tej ważnej wojnie dla kraju i Europy poza wojskiem ważną rolę odegrała ludność cywilna, w tym młodzież.

Przedwojenny Płock miał tylko trzy parafie. Była to parafia św. Bartłomieja, św. Stanisława Kostki, zwana jako „Stanisławówka”, w której pracowali

¹⁰ W. Góralski, *Miasto w dobie kryzysu ekonomicznego i zniszczeń wojennych (1581-1717)* [w:] *Dzieje Płocka*, t. 1, *Historia miasta do 1793 r.*, Płock 2000, s. 170-173.

¹¹ M. M. Grzybowski, *Płocki kościół katolicki w okresie niewoli narodowej (1793-1918)* [w:] *Dzieje Płocka*, t. 2, *Historia miasta w latach 1793-1945*, Płock 2006, s. 317.

księży *Salezjanie, duchowi synowie św. Jana Bolko oraz parafia św. Benedykta w Płocku-Radziwie. Oprócz tego wierni mogli korzystać z różnych posług religijnych w bazylice katedralnej oraz w kościele poreformackim św. Jana Chrzciciela przy Seminarium Duchownym. Ponadto na terenie miasta było kilka kaplic należących do zgromadzeń zakonnych, a także w szkołach, szpitalach i w więzieniu*¹².

Najstarsza obecna płocka parafia św. Bartłomieja (adres: ul. Kazimierza Wielkiego 1) została ufundowana przez króla Kazimierza Wielkiego. W 1356 r. biskup Klemens dokonał konsekracji gotyckiego kościoła św. Bartłomieja. Po przebudowie kolegiaty na świątynię w stylu renesansowym z elementami barokowymi w 1772 r. dokonano jej rekonsekracji. W 1856 r. z likwidowanego kościoła św. Wojciecha przeniesiono marmurowy ołtarz główny. Parafia obsługuje terytorium osiedla Starego Miasta bez części wschodniej. Na terenie parafii znajdują się: Dom Sióstr Matki Bożej Miłosierdzia i Sanktuarium Miłosierdzia Bożego oraz kaplica neogotycka na cmentarzu utworzonym w 1876 r. przy ul. Kobylińskiego, którą ufundował w 1901 r. Stanisław Górnicki. Obecnie kaplica funkcjonuje pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa.

Historia parafii przy kościele św. Benedykta w Radziwiu (adres: ul. Dobrzyńska 2) zaczyna się w XIV w., natomiast początki kościoła sięgają XI w., gdy palatyn Sieciech przekazał pod opiekę benedyktynów własną kaplicę. Kolejna drewniana świątynia została zniszczona przez Szwedów w XVII w., następny kościół jednonawowy w XIX w. został rozebrany. Budowa nowego murowanego neogotyckiego kościoła została zakończona w 1898 r. W 1902 r. arcybiskup warszawski Wincenty Teofil Popiel dokonał jego konsekracji. Po spaleniu kościoła przez wycofujących się hitlerowców w styczniu 1945 r. – został on odbudowany w sierpniu 1945 r. Do parafii radziwskiej w 1606 r. należały: wioski biskupie Dzierżazna i Poptacin, Radziwie kapitulne, Brwilno Norbertańskie i Wyspa Biskupia (na rzece Wiśle – na wprost katedry). W latach 1818-1925 parafia Radziwie funkcjonowała w ramach archidiecezji warszawskiej. Choć Radziwie formalnie weszło w skład Płocka w 1923 r., to w rzeczywistości zaczęło funkcjonować jako dzielnica Płocka w 1925 r. i wówczas parafia radziwska weszła w struktury diecezji płockiej. Parafia w okresie PRL zajmowała terytorium dzielnicy Radziwie oraz wsie: Dzierżaznia, Poptacin, Sendeń Duży, Sendeń Mały oraz częściowo Łąck.

¹² M. M. Grzybowski, *Kościół katolicki w Płocku w latach okupacji* [w:] *Dzieje Płocka*, t. 2, *Historia miasta w latach 1793-1945*, Płock 2006, s. 859.

Parafia św. Stanisława Kostki (adres: Al. Jachowicza 4) została utworzona przez biskupa Antoniego Juliana Nowowiejskiego w 1929 r. na bazie kaplicy przekazanej księżom salezjanom w obiekcie z przebudowanej drewnianej stajni wojskowej z XIX w. Historia tej świątyni sięga 1913 r., gdy ks. Ignacy Lasocki na zakupionym przez siebie w 1907 r. folwarku pobenedyktyńskim zaadoptował stajnię na kaplicę oraz utworzył zakład opieki dla dzieci. W 1975 r. władze kościelne uzyskały zgodę na wybudowanie dwupoziomowej świątyni w kształcie korony królewskiej, symbolizującej okres, gdy Płock był stolicą kraju. Poświęcenie kościoła dolnego dokonał w 1983 r. biskup Zygmunt Krasiński, natomiast górnego kościoła w 1988 r. – biskup Zygmunt Kamiński. Kościół ten w latach „komunizmu” był kolebką płockiej „Solidarności”. W 2000 r. odsłonięto pomnik Ofiar Protestów Robotniczych z popiersiem ks. Jerzego Popiełuszki.

Polski kościół rzymsko-katolicki w okresie II wojny światowej (1939-1945) znalazł się w trudnej sytuacji. Wojna ta spowodowała ogromne straty wśród płockiej ludności cywilnej, prawie kompletnej zagładzie ulegli płockcy Żydzi, szczególnie ucierpiały środowiska kadry kierowniczej miasta oraz duchowieństwo rzymsko-katolickie. Uwięzienie i zamęczenie w 1941 r. biskupów Antoniego Juliana Nowowiejskiego i Leona Wetmańskiego było świadectwem stopnia eksterminacji płockich duchownych. W tym okresie funkcjonowała w mieście tylko jedna świątynia – kościół pw. św. Bartłomieja (fara), w którym proboszczem był chory na gruźlicę ks. Zygmunt Mościński. Po jego śmierci w marcu 1940 r. *nowym proboszczem został ks. prałat Stanisław Figielski. Do chwili aresztowania pomagał mu ks. prof. Jan Szydłowski, a całą okupację ks. Seweryn Wyczałkowski. [...] Ks. Figielski sprawował rządy w diecezji jako Wikariusz Generalny, a po męczeńskiej śmierci arcybiskupa Nowowiejskiego, Stolica Apostolska dekretem z 6 III 1942 r. mianowała go Administratorem Apostolskim diecezji płockiej*¹³.

W 1945 r. w wyniku decyzji podjętych na konferencji jałtańskiej z 4-15 II 1945 r. przez trzech przywódców koalicji antyhitlerowskiej (USA, ZSRR i Wielkiej Brytanii) powstało państwo polskie podległe ZSRR, który narzucił nowym władzom krajowym ustrój polityczny i gospodarczy. Duże zmiany polskich granic spowodowały masową repatriację ludności z dawnych terenów wschodnich na odzyskane tereny zachodnie. W okresie PRL kościół rzymsko-katolicki był represjonowany, tym niemniej kościoły były wypełnione wiernymi, a hierarchia kościelna pomimo utrudnień budowała nowe kościoły

¹³ M. M. Grzybowski, s. 860.

i kaplice. W Płocku w tym okresie, gdy rozpoczęto budowę nowej Fabryki Maszyn Żniwnych i kombinatu rafineryjno-petrochemicznego oraz gwałtownie wzrastała liczba mieszkańców, zaistniała konieczność przejęcia dużych terenów na północy i wschodzie. W efekcie tego parafie katolickie w Trzepowie i Imielnicy znalazły się w obrębie miasta. Równocześnie w nowych dzielnicach budowano kościoły i powoływano nowe parafie.

Od 1961 r. w wyniku przesunięcia granic Płocka w kierunku północnym wieś Trzepowo Stare znalazła w granicach miasta, w tym również parafia i kościół pw. św. Aleksego (ul. Krzywa 15). Parafia w Trzepowie jest kontynuacją parafii św. Marcina, o której wspominają dokumenty kościelne z 1322 r. Parafia ta pochodzi z fundacji kapituły płockiej. Erygował ją w 1410 r. biskup Jakub z Korzwi. W związku z wcieleniem gruntów tej osady w 1361 r. do Płocka, parafię przeniesiono na początku XV w. do kościoła św. Aleksego w Trzepowie (kościół św. Marcina w XVI w. popadł w ruinę). Parafia obsługuje poza Trzepowem Starym wioski: Brochcin, Brochocinek, Bronowo-Sady, Kostrogaj, Tchorz i Nowe Trzepowo.

Wskutek poszerzenia obszaru Płocka w kierunku wschodnim w 1982 r. sąsiadujące wsie Imielnica i Borowiczki, w tym parafia pw. św. Jakuba (ul. Wyszogrodzka 166) znalazły się w obrębie Płocka. Początki tej parafii sięgają XII w., kiedy z fundacji biskupów płockich powstał w Imielnicy kościół pw. św. Jakuba Starszego. W związku z wybudowaniem cukrowni w bliskich Borowiczkach i rozbudową sąsiednich wiosek ks. Władysław Skierkowski wznosił w Imielnicy nową świątynię pw. Serca Jezusowego. Aktu konsekracji nowego kościoła dokonał w 1935 r. biskup Leon Wetmański.

W powojennym Płocku powstały kolejno nowe parafie:

- W 1965 r. parafia pw. św. Zygmunta (ul. Tumaska 1) przy istniejącej bazylice katedralnej pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny. Historia tej świątyni nawiązuje do kamiennej romańskiej katedry wzniesionej w 1144 r. przez biskupa Aleksandra z Malonne. Po pożarze i rozebraniu tego obiektu w latach 1531-1563 na starych fundamentach wybudowana została nowa katedra w stylu renesansowym z fundacji biskupów Alesandra Krzyckiego i Andrzeja Noskowskiego. Kolejna przebudowa zgodna z założeniami klasycyzmu została przeprowadzona w latach 1784-1787 z fundacji biskupa Michała Jerzego Poniatowskiego. W latach 1900-1903 architekt Stefan Szyller w wyniku gruntownego remontu dokonał przebudowy odtworzenia

wyglądu świątyni renesansowej i wznosił muzeum diecezjalne. Rekonsekracji katedry dokonał w końcu 1903 r. biskup Jerzy Szembek. Przed bazyliką w 1994 r. postawiono pomnik Ojca Świętego Jana Pawła II;

- w 1973 r. parafia pw. św. Jana Chrzciciela (ul. Nowowiejskiego 2) przy istniejącym seminaryjnym poreformackim kościele z 1789 r., który wybudowali zakonnicy Reformacji (wcześniej wzniesli w 1755 r. drewniany kościół oraz w 1783 murowany piętrowy klasztor). Biskup Bogdan Marian Wincenty Sikorski erygował parafię wydzielając jej teren z parafii św. Bartłomieja. Przed kościołem św. Jana Chrzciciela w 1991 r. został postawiony pomnik błogostawionego arcybiskupa Antoniego Juliana Nowowiejskiego. W 1997 r. przed Domem Pod Trąbami wzniesiono pomnik błogostawionego biskupa Leona Wetmańskiego. Obaj płoccy biskupi zginęli w Działdowie w 1941 r. jako męczennicy;
 - w 1975 r. parafia pw. błogostawionego Maksymiliana Kolbe (ul. Kościuszki 16) – przy istniejącym kościele św. Dominika, pierwszy kościół na Wzgórzu Dominikańskim z fundacji Konrada Mazowieckiego był konsekrowany w 1234 r. przez biskupa Guntera. W związku z powołaniem tej parafii zmniejszono obszar parafii św. Stanisława Kostki;
 - w 1981 r. parafia pw. św. Jadwigi Królowej (ul. Kossobudzkiego 10) – przy nowej świątyni wzniesionej dla potrzeb posług religijnych mieszkańców spółdzielczych osiedli mieszkaniowych, wybudowanych w północnej części miasta (dzielnica mieszkaniowa Dobrzyńska oraz osiedla Tyśiąclecia i Łusiewicza). Przed świątynią został postawiony pomnik św. Jadwigi Królowej, który poświęcił w 2013 r. biskup Roman Marcinkowski;
 - w 1982 r. parafia pw. św. Józefa (ul. Górna 1) – przy nowej świątyni pw. Miłosierdzia Bożego w związku z rozbudową dzielnicy mieszkaniowej Wyszogrodzka. Budowę docelowego kościoła zakończono w 2000 r.;
 - w 1988 r. parafia pw. św. Wojciecha (ul. św. Wojciecha 2) – przy nowej świątyni dla mieszkańców spółdzielczych osiedli mieszkaniowych budowanych w Podolszyczach, które w 1982 r. włączono do Płocka. W 2008 r. zakończono budowę docelowego kościoła, który w tymże roku został poświęcony przez biskupa płockiego Piotra Libere w obecności bp. Romana Marcinkowskiego.
- Z Płockiem związane są dwie parafie, których siedziby znajdują się poza granicami miasta. Pierwszą jest parafia pw. św. Andrzeja Apostoła

w Brwilno Górnym w gminie Biała, zajmująca terytorium północnej części osiedla Winiary oraz poza Brwilnem Górnym wioski: Biskupice, Ludwikowo, Maszewo Duże i Maszewo nad Wisłą. Pierwszy kościół w Brwilnie powstał z fundacji Powatów ok. 1220 r. Obecna drewniana świątynia została wzniesiona w 1740 r., jej konsekracji dokonał w 1787 r. biskup płocki Wojciech Gadomski.

Drugą parafią jest parafia pw. św. Marcina w Słupnie przy ul. Kościelnej 1, która obejmuje terytorium wschodniej części osiedla Imielnica oraz wioski: Bielino, Borowice, Cekanowo, Liszyno, Szeligi i Wykowo. Najwcześniejsze informacje o kościele św. Marcina i parafii są z 1185 r. Kościół ten wraz z wioską Słupno stanowił uposażenie Zakonu Norbertanek w Płocku. Obecny drewniany kościół pw. Świętych Aniołów Stróżów powstał w 1753 r. (z fundacji proboszcza klasztoru norbertanek Mateusza Krzeмиńskiego).

W 1973 r. na cmentarzu komunalnym przy ul. Bielskiej powstała kaplica cmentarna.

Synagogi oraz kościoły ewangelickie, prawosławne i mariawickie do roku 1945

W I RP przechodzenie chłopów pańszczyźnianych do osad miejskich było utrudnione, stąd stosunkowo duży procent ludności w miastach stanowili Żydzi, którzy wskutek prześladowań na Zachodzie Europy masowo przybywali do Polski. W XVI w. Płocku Żydzi utworzyli zwarte osiedle na Starym Mieście (są wzmianki o dwóch synagogach z 1522 r. i 1580 r.). W XIX w., gdy rozrosła się infrastruktura gminy żydowskiej, ok. 1810 r. powstała przy obecnej ul. Kwiatka 7 tzw. mała synagoga, natomiast w 1866 r. – wielka synagoga na miejscu wcześniejszej świątyni pomiędzy ulicami Synagogałną i Tylną (w pobliżu ul. Bielskiej). Niemcy w okresie II wojny światowej na terenach polskich zgładzili prawie całą ludność pochodzenia żydowskiego (ok. 3 mln ludzi). Na ogólną liczbę 34 tys. mieszkańców Płocka w 1939 r. Żydów było ok. 9 tys., co stanowiło ok. 26,5% (zginęło ok. 8 tys.). Zniszczona w czasie likwidacji getta duża synagoga została po wojnie w 1951 r. rozebrana, natomiast – mała synagoga w wyniku remontu i modernizacji stanowi obecnie Muzeum Żydów Mazowieckich.

W następstwie II rozbioru Polski w 1793 r. Płock znalazł się pod panowaniem Prusaków, którzy niezwłocznie przystąpili do szybkiej germanizacji miasta. W wyniku licznego napływu pruskich urzędników i ludności pochodzenia niemieckiego władze pruskie w 1805 r. usunęły dominikanów z klasztoru a kościół pw. św. Dominika przekazały gminie protestanckiej. Świątynia ta pełniła funkcję zboru

ewangelickiego do 1945 r., po wojnie została przekazana katolikom. Obecnie na terenie cmentarza ewangelickiego przy ul. Kazimierza Wielkiego 39 funkcjonuje kościół ewangelicko-augsburski.

Po upadku Napoleona i likwidacji Księstwa Warszawskiego w 1915 r. na Kongresie Wiedeńskim utworzono Królestwo Polskie podległe Cesarstwu Rosyjskiemu, które w początkowym okresie prowadziło w stosunku do ludności polskiej politykę względnej tolerancji, jednakże z czasem przystąpiło do silnej rusyfikacji. W okresie 100-letniej podległości Rosji nastąpiło przekształcenie Królestwa Polskiego (popularnie Królestwa Kongresowego) w zniewolony „Kraj Nadwiślański”, w którym znacznie ograniczono swobody obywatelskie. W wyniku napływu rosyjskich urzędników i dużej liczby wojska carskiego w 1867 r. wybudowana została na terenie Placu Floriańskiego (obecnie Placu Obrońców Warszawy) cerkiew prawosławna pw. Przemienienia Pańskiego, która po I wojnie światowej po adaptacji funkcjonowała jako kościół garnizonowy, w 1929 r. została rozebrana. Ponadto przy koszarach wojskowych wybudowano (przed 1839 r.) dwie drewniane cerkwie pułkowe, do których oprócz żołnierzy uczęszczała rosyjska i rusińska ludność cywilna. Obecnie na terenie kompleksu cmentarnego przy ul. Norbertańskiej (cmentarze: prawosławny, mariawitów, rzymsko-katolicki i garnizonowy) znajduje się prawosławna cerkiewka z 1870 r. pw. św. Michała, natomiast oficjalna urzędowa Kaplica Kościoła Prawosławnego Przemienienia Pańskiego świadczy religijne posługi przy ul. Kościuszki 16 (na terenie dawnego klasztoru Dominikanów).

W 1906 r. utworzony został w Płocku przez Feliksę Marię Kozłowską Starokatolicki Kościół Mariawitów. W latach 1911-1914 przy ul. Kazimierza Wielkiego 27 wzniesiono trójnawową Katedrę Starokatolickiego Kościoła Mariawitów z klasztorem. W Płocku urzędują ogólnokrajowe władze Kościoła Starokatolickiego Mariawitów i mariawickiej diecezji warszawsko-płockiej.

Obręby geodezyjne

Obręb geodezyjny jako jednostka powierzchniowa podziału kraju służy celom ewidencji gruntów i budynków (kataster nieruchomości)¹⁴. W końcu 1989 r. (na koniec PRL-u) w Płocku było wyodrębnionych 13 obrębów geodezyjnych o wielkościach

¹⁴ Zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Rozwoju Regionalnego i Budownictwa z dnia 29 III 2001 r. w sprawie gruntów i budynków ustalono, że jednostka ewidencyjna dzieli się na obręby geodezyjne.

zblizonych do osiedli miejskich¹⁵, względnie ich części lub wielokrotności: (1) Podolszyce Borowiczki, (2) Trzepowo, (3) Maszewo, (4) Łukasiewicz, (5) Kostrogaj Przemysłowy, (6) Kostrogaj Rolniczy, (7) Działki, (8) Śródmieście, (9) Wyszogrodzka, (10) Podolszyce, (11) Wisła, (12) Radziwie, (13) Kombinat.

Obręby geodezyjne:

- Obręb Podolszyce Borowiczki – stanowi wschodnią część Płocka prawobrzeżnego. Ten największy obręb jest oddzielony od pozostałej części miasta od zachodu ulicami: Mazowieckiego i południową częścią Granicznej. W skład obrębu wchodzi obecnie osiedla miejskie: Podolszyce Północ (z wyłączeniem terenu między ulicami Mazowieckiego i Graniczną), Podolszyce Południe, Zielony Jar, Borowiczki i Imielnica. Nazwa nawiązuje do nazw terenów rolnych wiosek: Podolszyce i Borowiczki.
- Obręb Trzepowo – stanowi północną część osiedla Trzepowo, tj. obszar dawnej wsi Trzepowo (od granicy Kompleksu Rafineryjno-Petrochemicznego PKN Orlen na zachodzie do ul. Bielskiej i granic miasta na północy i wschodzie, granicą południową jest rzeka Brzeźnica).
- Obręb Maszewo – stanowi zachodnią część Płocka prawobrzeżnego. Obszar obrębu zbliżony jest do osiedla Winiary (z wyłączeniem obszaru na północ od ul. Długiej). Południowo-wschodnią granicą jest Brzeźnica a południowo-zachodnią – granica miasta. Nazwa od wsi Maszewo, która częściowo znajduje się w tym obrębie.
- Obręb Łukasiewicz – w skład obrębu wchodzi osiedla: Łukasiewicz (bez Kostrogaju Przemysłowego), Tysiąclecia, Miodowa i Skarpa A (tj. część osiedla Skarpa na północ od ul. Dobrzyńskiej). Nazwa nawiązuje do głównej ulicy przechodzącej przez środek nowych północnych spółdzielczych osiedli budowanych w latach 60. i 70. (dla zatrudnionych w MZRiP i budowniczych).
- Obręb Kostrogaj Przemysłowy – stanowi północno-wschodnią część osiedla Łukasiewicz, tj. część osiedla niezamieszkałego, zawierającego tereny przemysłowe i handlowe oraz obszar pomiędzy ulicami Bielską i Przemysłową). Nazwa nawiązuje do wsi Kostrogaj, na terenie której w latach 50. po przyłączeniu do Płocka powstała dzielnica przemysłowa.

¹⁵ Osiedle miejskie jako jednostka prawna części miasta została w prowadzona w 1991 r. i jest obecnie w powszechnie stosowana w Płocku, stąd dla celów porównawczych wygodne jest jej użytkowanie.

- Obręb Kostrogaj Rolniczy – stanowi południową część obecnego osiedla Trzepowo (od ul. Bielskiej na zachodzie oraz linii kolejowej i ul. Otolińskiej na południu, jak również do granic miasta na wschodzie). Nazwa nawiązuje do terenów rolnych mieszkańców wsi Kostrogaj.
- Obręb Działki – stanowi obszar dwóch osiedli Kochanowskiego i Dworcowa. Nazwa nawiązuje do okresu sprzed zabudowy, gdy działacz społeczny i niepodległościowy Bolesław Zdziarski (1863-1931) rozparcelował własną ziemię na place miejskie, w wyniku czego powstała dzielnica „Działki”, nazywana również „Zdziarką”.
- Obręb Śródmieście – stanowi obszar pomiędzy Wisłą i Brzeźnicą a ul. Dobrzyńską i alejami: Kobylińskiego, Jachowicza i Kilińskiego. W skład obrębu wchodzi osiedla: Kolegialna, Stare Miasto i Skarpa B, tj. obszar osiedla Skarpa – na południe od ul. Dobrzyńskiej. Nazwa nawiązująca do okresu, gdy obecne osiedla miejskie: Stare Miasto i Kolegialna stanowiły dzielnicę Śródmieście.
- Obręb Wyszogrodzka – zawiera obszar pomiędzy linią kolejową a ul. Otolińską i al. Kilińskiego, obejmuje zachodnie obszary osiedli: Wyszogrodzka i Międzytorze. Nazwa związana jest z dawnym traktem do Wyszogrodu i Czerwińska oraz obecną ulicą Wyszogrodzką.
- Obręb Podolszyce – obejmuje tereny Płocka na wschód od linii kolejowej (obecne wschodnie części osiedli Wyszogrodzka i Międzytorze oraz zachodnią niewielką część Os. Podolszyce Północ), od północy dochodzi do ul. Otolińskiej, natomiast na wschodzie graniczy z obrębem nr 1 (wzdłuż ulic Mazowieckiego i Granicznej). Nazwa nieadekwatna do obecnej lokalizacji os. Podolszyce, dotyczy ziem rolnych zachodnich terenów sąsiadujących z dawną wsią Podolszyce.
- Obręb Wisła – dotyczy obszaru rzeki Wisły w obrębie granic Płocka wraz z terenami zalewowymi.
- Obręb Radziwie – jest tożsamy z obszarem osiedla miejskiego Radziwie (lewobrzeżna dzielnica Płocka w PRL). Nazwa wywodzi się od osady o tej samej nazwie, funkcjonującej od średniowiecza.
- Obręb Kombinat – obejmuje obecny teren wielkoprzemysłowy Kompleksu Rafineryjno-Petrochemicznego PKN Orlen oraz zachodnią część osiedla Trzepowo i północną część osiedla Winiary (na północ od ul. Długiej). Nazwa pochodzi z czasów, gdy Mazowieckie Zakłady Rafineryjne i Petrochemiczne popularnie nazwano kombinatem rafineryjno-petrochemicznym, a obszar

MZRiP powiększony o strefę ochronną stanowił dzielnicę przemysłową¹⁶.

Obszary miasta zarządzane przez spółdzielnie mieszkaniowe

Spółdzielcze osiedla mieszkaniowe zaczęły powstawać stopniowo począwszy od 1958 r., gdy na fali ówczesnych przemian politycznych utworzono pierwsze dwie spółdzielnie mieszkaniowe (Robotniczą Spółdzielnię Mieszkaniową przy Fabryce Maszyn Żniwnych i Płocką Spółdzielnię Mieszkaniową). Spółdzielnie te w 1965 r. podjęły decyzję o połączeniu się i przyjęły nazwę Płocka Spółdzielnia Mieszkaniowa. W 1972 r. PSM przyjęła nowy statut i nazwę: Płocka Spółdzielnia Mieszkaniowa Lokatorsko-Własnościowa (PSML-W). W 1973 r. z zasobów PSML-W wyodrębniono trzy osiedla spółdzielcze: Tysiąclecia, Łukasiewicza i Kochanowskiego. W 1980 r. przekazano grupę członków oczekujących na mieszkania i część zasobów (Międzytorze i Wyszogrodzka) dla tworzącej się nowej jednostki – Mazowieckiej Spółdzielni Mieszkaniowej (MSM). W 1982 r. utworzono czwarte osiedle spółdzielcze – Dworcowa. W 1972 r. zakończono na osiedlu Tysiąclecia budowę Spółdzielczego Domu Kultury (ul. Krzywoustego 3), który w roku następnym rozpoczął działalność kulturalną i oświatową na rzecz członków PSML-W oraz innych mieszkańców Płocka. W 1978 r. oddano do użytku na osiedlu Kochanowskiego obecną siedzibę PSML-W (ul. Westerplatte 6a). W 1974 r. został otwarty Klub na Osiedlu Łukasiewicza (ul. Łukasiewicza 28), w 1978 r. rozpoczął działalność Klub Osiedla Kochanowskiego (Al. Jachowicza 33/4). Zadaniem działalności klubów jest integracja środowisk spółdzielczych oraz współpraca z samorządem terytorialnym (szczególnie z funkcjonującym w najbliższym rejonie).

Kolejną pod względem wielkości Mazowiecka Spółdzielnia Mieszkaniowa (MSM) – ul. Gierzyńskiego 17 została powołana w 1979 r. MSM przejęła od PSML-W ok. 3600 członków i rozpoczęła budowę osiedla Międzytorze. W ramach dalszej rozbudowy spółdzielnia poza Międzytorzem zarządza zasobami spółdzielczymi w Podolszycach Północ i na osiedlu Wyszogrodzka. W 1981 r. powstała Międzyzakładowa Spółdzielnia Mieszkaniowa Chemik. MSM Chemik działa na terenie osiedli: Kolegialna i Podolszyce Południe. Siedziba Zarządu Spółdzielni – ul. 3 Maja 12.

¹⁶ A. Pomianowska-Molak, *Płock. Podział na obręby geodezyjne, Mapy tematyczne – Rozwój Płocka* (<http://rozwojmia-sta.plock.eu/wp-content/uploads/2016/10/OBREBY-A1.pl>), [dostęp: 01.07.2018 r.].

W kolejnych latach utworzono niżej wymienione spółdzielnie mieszkaniowe, które posiadają substancje mieszkalne na różnych osiedlach:

- w 1982 r. – Młodzieżową Spółdzielnię Mieszkaniową, z siedzibą przy ul. Mickiewicza 12a (osiedla: Kochanowskiego i Kolegialna);
- w 1983 r. – Spółdzielnię Mieszkaniowo-Lokatorską Komunalnik, adres: ul. Okrzei 2 (osiedla: Stare Miasto i Skarpa);
- w 1987 r. – Własnościową Spółdzielnię Mieszkaniową Budowlani z siedzibą przy ul. Armii Krajowej 16 (spółdzielnia jest głównym realizatorem budownictwa mieszkaniowego na osiedlu Zielony Jar)¹⁷.

Podział miasta na dzielnice przemysłowe i mieszkaniowe

Początku podziału Płocka na „minidzielnice” można doszukać się we wczesnym średniowieczu, gdy przekształcono gród w rezydencję księżęcą władców Władysława Hermana i Bolesława Krzywoustego (niestety szybko zniszczonych przez kolejnych najeźdźców). Następnie w rejonie dawnego placu kanonicznego (później Rynku Kanonicznego, obecnie placu Narutowicza) powstała dzielnica zamieszkała przez duchownych, zbudowano około 12 kanonii. Kolejną dzielnicę religijno-narodowościową utworzyła ludność żydowska w północno-wschodniej części Starego Miasta.

Na przełomie XIX i XX w. pomimo dużego światowego postępu cywilizacyjnego, w Płocku z uwagi na brak powiązań komunikacyjnych z resztą kraju, próby uprzemysłowienia miasta nie dawały widocznych efektów, a mieszkańcy nadal głównie zajmowali się rzemiosłem i handlem. Tym niemniej powstały pierwsze małe fabryki związane z mechanizacją rolnictwa, które umożliwiły powołanie w przyszłości nowoczesnych zakładów przemysłowych branży rolniczej. Zakłady te początkowo działały na terenie pomiędzy ul. Tumską i Królewiecką i stanowiły mini-strefę przemysłową. W okresie dwudziestolecia międzywojennego doprowadzono linię kolejową do Radziwia, wybudowano dworzec PKP Radziwie, powstały w tej dzielnicy dwie stocznie rzeczne oraz port, następnie wzniesiono największy w kraju stalowy most drogowo-kolejowy przez Wisłę, co w powiązaniu z wybudowaną elektrownią spowodowało powstanie radziwskiej strefy przemysłowej. W latach 60. XX w. przy porcie rzeczny wybudowano elewator zbożowy z silosami, który na początku lat 70. rozbudowano.

¹⁷ E. Serafimowicz, W. Serafimowicz, B. Trębala, *Spółdzielnie Mieszkaniowe*, [w:] *Z dziejów budownictwa w Płocku*, Płock 2008, s. 179-182 i 222-227.

Terytorium Płocka w II RP sprowadzało się do tzw. miasta kongresowego, ograniczonego alejami: Kilińskiego, Jachowicza i Kobylińskiego, powiększonego w wyniku sukcesywnej zabudowy wzdłuż ulic: Wyszogrodzkiej, Dobrzyńskiej i w kierunku dworca kolejowego PKP Płock oraz w Radziwiu – wokół kościoła św. Benedykta.

W okresie PRL, w drugiej połowie lat. 40 i w latach 50., poza Starym Miastem (w obrębie dawnych murów warownych) i Śródmieściem (miasto kongresowe) funkcjonowały nazwy obszarów zabudowywanych: Wyszogrodzka, Dobrzyńska i Dworcowa (Działki). Od 1953 r. po rozszerzeniu miasta w kierunku północno-wschodnim rozpoczęto budowę dzielnicy przemysłowej Kostrogaj Przemysłowy. W początkowych latach 60. XX w., w związku z rozpoczęciem budowy Mazowieckich Zakładów Rafineryjnych i Petrochemicznych i przesunięciem północnych granic miasta – ogromny plac budowy MZRiP nazywano Kombinatem (lub dzielnicą Biała). Z czasem obszar miasta przekształcono w sześć dzielnic mieszkaniowych i dwie dzielnice przemysłowe (Załącznik Nr 2), a następnie w dziewięć dzielnic mieszkaniowych i dwie dzielnice przemysłowe (Załącznik Nr 3).

W końcu lat 60. dla potrzeb statystycznych dokonano podziału miasta na 8 dzielnic: *Śródmieście* (200 ha), w tym: a) *Stare Miasto* (20 ha), b) *podgrodzie Rybaki* (25 ha); *Wyszogrodzka* (530 ha); *Dworcowa* (550 ha), *Przemysłowa – Kostrogaj* (310 ha); *Petrochemiczna* (1730 ha); *Dobrzyńska* (190 ha), *Winiary* (285 ha) i *Radziwie* (820 ha). Razem – bez *Wisły*: (4 615 ha). Powierzchnia: a) miasta prawobrzeżnego – 3795 ha; b) miasta lewobrzeżnego – 908 ha; c) rz. *Wisły* (łącznie z terenami zalewowymi) – 579 ha. Ogółem: 5194 ha¹⁸.

W 1970 r. dokonano kolejnego podziału miasta (dla celów statystycznych) na 11 dzielnic. Dane z 1972 r.: *Śródmieście* (200 ha), *Dworcowa* (129), *Kostrogaj* (366 ha), *Kostrogaj Przemysłowy* (174), *Dobrzyńska* (317 ha), *Maszewo z Winiarami* (656 ha), *Petrochemiczna* (727), *Trzepowo* (643 ha), *Wyszogrodzka* (182 ha), *Podolszyce* (370 ha) i *Radziwie* (908 ha). Razem (bez *Wisły*): 4672 ha. Powierzchnia: a) miasta prawobrzeżnego – 3764 ha; b) miasta lewobrzeżnego – 908 ha; c) rz. *Wisły* (łącznie z terenami zalewowymi) – 522 ha. Ogółem: 5194 ha¹⁹.

Kolejne dane statystyczne prezentowane przez Jakuba Chojnackiego w oparciu o materiały Miejskiej Pracowni Geodezyjnej oraz inne dane geograficzne o mieście (według stanu na dzień 31 grudnia

1976 r.): 1) *Śródmieście* – w granicach: most przez *Wisłę*, al. *Kilińskiego*, al. *Jachowicza*, al. *Kobylińskiego*, ul. *Topolowa* i rzeka *Wisła*; w tym *Stare Miasto* (20 ha) w granicach dawnego miejskiego muru obronnego z XIV w. (*Wzgórze Zamkowe*, „*Dom pod Trąbami*”, ul. *Tumska*, ul. *Kwiatka*, ul. *Okrzei* i promenada na skarpie wiślanej) – razem *Śródmieście* – 192 ha; 2) *Dworcowa* – 120 ha; 3) *Kostrogaj* – 371 ha; 4) *Kostrogaj Przemysłowy* – 181 ha; 5) *Dobrzyńska* – 338 ha; 6) *Maszewo* (z *Winiarami*) – 658 ha; 7) *Petrochemiczna* – 727 ha; 8) *Trzepowo* – 637 ha; 9) *Wyszogrodzka* – 183 ha; 10) *Podolszyce* – 364 ha; 11) *Radziwie* – 908 ha. Ogółem (bez *Wisły*): 4679 ha.

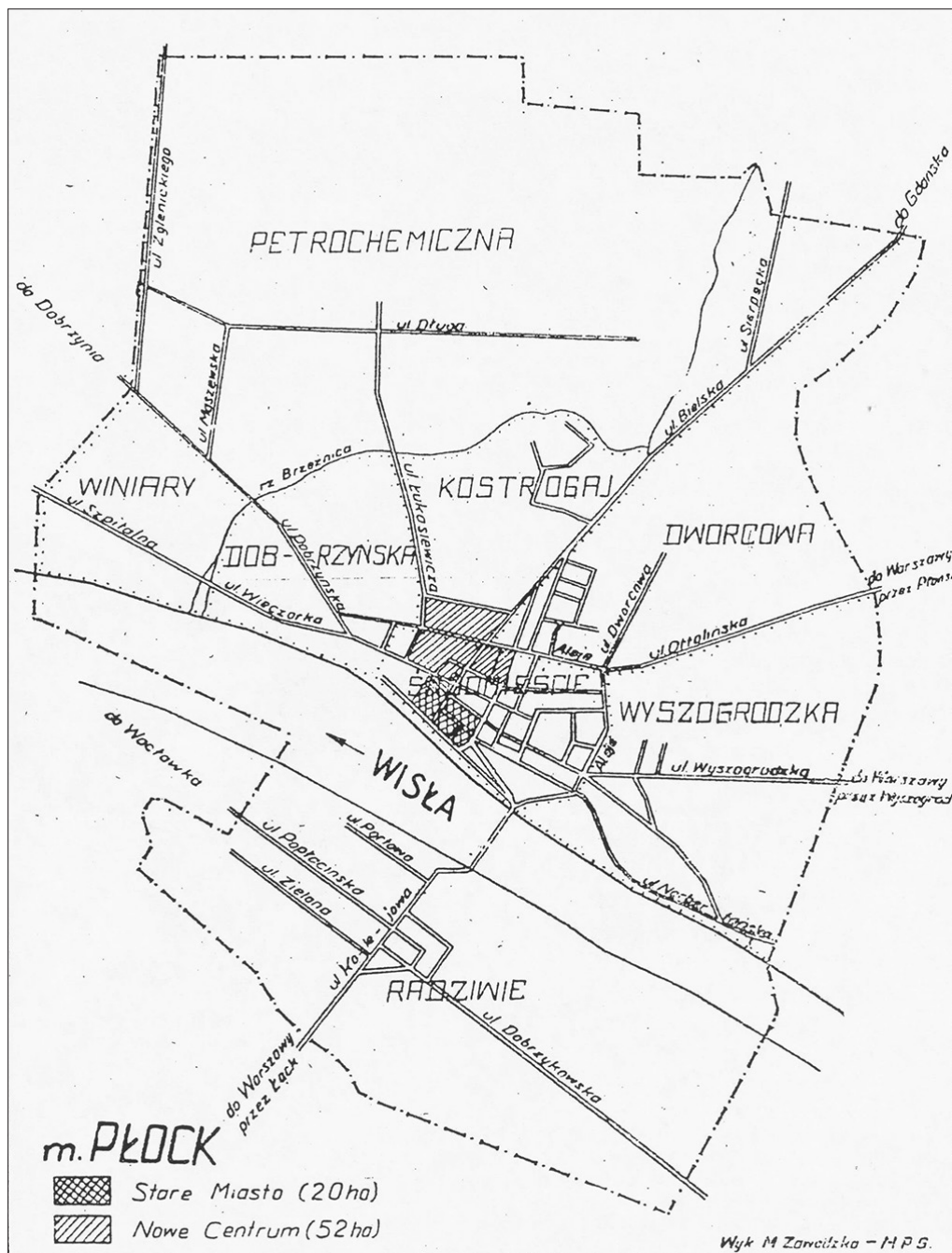
Długość granic miasta z gminami: *Stara Biała* – 13,6 km, *Radzanowo* – 5,2 km, *Borowiczki* – 3,2 km, *Gąbin* – 2,1 km, *Łąck* – 5,9 km, *Duninów* – 6,3 km. Razem – 36,3 km. Długość *Wisły* (w granicach administracyjnych miasta): a) lewy brzeg – 5,1 km; b) prawy brzeg – 7,6 km. Razem: 12,7 km. Położenie geograficzne (średnie): a) szerokość geograficzna – 52 stop. 32'; b) długość geograficzna – 19 stop. 40'; c) położenie nad poziomem morza – 105 m; d) położenie *Wzgórza Zamkowego* (*Tumskiego*) nad średnim poziomem rzeki *Wisły* – 45 m. Należy nadmienić, że zabudowa w granicach dawnych murów obronnych (obejmująca *Wzgórze Zamkowe* i *Stare Miasto*), zawierająca najstarsze płockie zabytki, została wyodrębniona w ramach dzielnicy *Śródmieście*²⁰.

Po II wojnie światowej, w okresie PRL, Płock rozwijał się gospodarczo stosunkowo dynamicznie na tle innych miast podobnej wielkości. W wyniku małych zniszczeń wojennych, po pierwszych latach stagnacji nastąpił w latach 50. okres budowania przemysłu, powstały zakłady: mięsne, przetwórstwa owocowo-warzywnego, jajczarsko-drobiarskie, przemysłu terenowego itp. W dzielnicy *Kostrogaj Przemysłowy* ulokowano wiele zakładów produkcyjnych i magazynów, w tym m.in. Zakłady *Stolarki Budowlanej*. W południowej części dzielnicy *Kostrogaj*, w rejonie dworca PKP i obecnych ulic *Targowej* i *Otolińskiej*, wybudowano w kolejnych etapach dużą nowoczesną *Fabrykę Maszyn Żniwnych*²¹.

W latach 60. po przyłączeniu dużych terenów na północ od *śródmieścia*, na terenie wsi *Biała* i okolicznych wiosek, rozpoczęto budowę nowej wielkoprzemysłowej dzielnicy, w której ulokowano

²⁰ J. Chojnacki, *Ze statystyki miasta* [w:] *Dzieje Płocka*, wyd. II, Płock 1978, powierzchnia Płocka w rozbiu na dzielnice mieszkaniowe według stanu na dzień 31 grudnia 1976 r., s. 78.

²¹ E. Serafimowicz, W. Serafimowicz, B. Trębała, *Budowa Fabryki Maszyn Żniwnych w Płocku*, [w:] *Z dziejów budownictwa w Płocku*, Płock 2008, s. 99-100 i 141-144.

Fot. 2. Płock z podziałem na dzielnice w 1968 r.
 Źródło: J. Chojnacki, *Płock 1969 w liczbach*, Płock 1969, s. 42

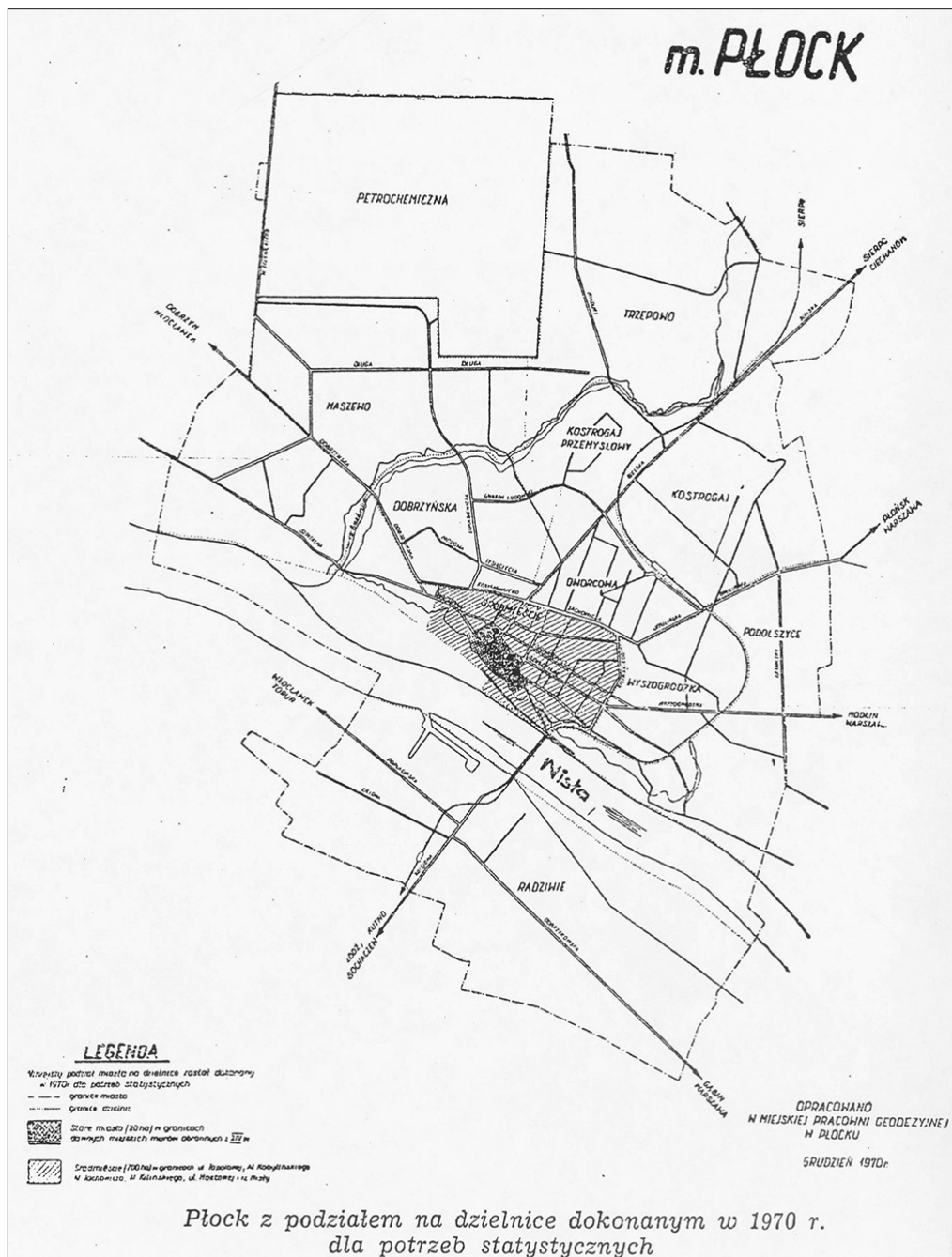
ogromny kombinat rafineryjno-petrochemiczny pod nazwą Mazowieckie Zakłady Rafineryjne i Petrochemiczne, tj. kilkadziesiąt fabryk chemicznych²².

Wisła z terenem zalewowym

W latach 70. i 80., w granicach Płocka występowały poza dziewięcioma dzielnicami mieszkaniowymi obszary niezaludnione, tj. dwie dzielnice

przemysłowe (Kostrogaj Przemysłowy i Petrochemiczna) oraz rzeka Wisła z terenem zalewowym (522 ha). Prawobrzeżna część rzeki, od tysiąca lat była związana z Płockiem. W przeszłości rzeka ta stanowiła ważny trakt komunikacyjny i handlowy. W miarę rozbudowy Płocka zwiększała się linia brzegowa Wisły związanej z miastem. Obszar zalewowy Wisły w obrębie Płocka zmieniał się nie tylko w wyniku kolejnego poszerzania granic miasta, lecz także wskutek okresowych powodzi, które czasami tworzyły w kilkukilometrowej pradolinie rzeki nowe koryta (okresowo Radziwie znajdowało się na wyspie). W związku z wybudowaniem w 1970 r.

²² E. Serafimowicz, W. Serafimowicz, B. Trębala, *Budowa Mazowieckich Zakładów Rafineryjnych i Petrochemicznych w Płocku*, [w:] *Z dziejów budownictwa w Płocku*, Płock 2008, s. 113-121 i 171-173.

Płock z podziałem na dzielnice dokonany w 1970 r. dla potrzeb statystycznych

Fot. 3. Płock z podziałem na dzielnice dokonany w 1970 r.
Źródło: J. Chojnacki, *Płock 1973 w liczbach*, Płock 1973, s. 70

we Włocławku elektrowni wodnej, stopnia wodnego i zapory na Wiśle i utworzeniem się Jeziora Włocławskiego poziom wody w Płocku podniósł się o ok. 3 m.

W obszarze Płocka prawobrzeżnego do Wisły wpadają trzy rzeki: Brzeźnica, Rosica i Słupianka. Rzeki te oraz inne cieki (bez nazwy) utworzyły w wysokim tarasie Wysoczyzny Płockiej malownicze skarpy i wąwozy o bujnej zieleni. Na terenie miasta przy stromych krawędziach wysokich brzegów Wisły powstały głębokie jary jak: Cholerka, Kazimierza Wielkiego czy Abisynia. W blisko

czterdziestometrowej skarpie wiślanej na terenie zabytkowego Płocka wyróżnia się trzy wzgórza (a w zasadzie trzy cyple w skrajnym wysoczyzny): Tumskie (Zamkowe), Dominikańskie (Górki) i Sieciecha (obecnie znajduje się na nim hotel „Starzyński”)²³. Wisła po II wojnie światowej spełnia głównie funkcje rekreacyjne i wypoczynkowe oraz służy do transportu taboru rzecznej, wyprodukowanego w płockiej stoczni rzecznej.

²³ L. Wysokiński, A. Gołębniak, *Budowa geologiczna rejonu skarpy płockiej, jej geomorfologia i topografia [w:] Płock średniowieczny*, Warszawa 2011, s. 39-54.

Bibliografia

- K. Badowski, J. B. Nycek, *Architektura Płocka*, Płock 2011
- F. Dorobek, Z. Sokołowski, M. Sołtysiak, *Radziwie*, Płock 1965
- J. Chojnacki, *Spółceństwo miejskie w procesie uprzemysłowienia*, Warszawa 1982
- J. Chojnacki [red.], *Dziesięć wieków Płocka*, Płock 1966
- A. Gieysztor [red.], *Dzieje Płocka*, Płock 1973, 1978
- A. Gołębniak [red.], *Historia Płocka w ziemi zapisana*, Płock 2000
- A. Goembnik, *Płock wczesnośredniowieczny*, Warszawa 2011
- M. Kallas [red.], *Dzieje Płocka*, t. 1, *Historia miasta do 1793 r.*, Płock 2000
- A. Klocek, *Płocka Rafineria i Petrochemia w latach 1959-2000*, Płock 2010
- W. Koński, *Płocka Petrochemia 1960-1985*, Płock 1986
- T. Kordala, *Płock w zaraniu dziejów*, Płock 1995
- T. Kordala, *Z dziejów badań archeologicznych na Mazowszu Płockim*, Płock 2000
- E. Korsak [red.], *400 milionów ton ropy w Płocku*, Płock 2005
- M. Krajewski [red.], *Dzieje Płocka*, t. 2, *Historia miasta w latach 1793-1945*, Płock 2006
- W. Lis [red.], *Diecezja Płocka. Struktura personalno-administracyjna (stan na dzień 1 X 1977 r.)*, Płock 1979
- A. J. Nowowiejski, *Monografia historyczna. Płock*, Płock 1917, 1930
- A. J. Papierowski, J. Stefański, *Płocczanie znani i nieznan*, t. 1, Płock 2002
- A. J. Papierowski, J. Stefański, *Płocczanie znani i nieznan*, t. 2, Płock 2008
- A. J. Papierowski, J. Stefański, *Płock od A do Z w tysiącletnich dziejach*, Płock 2010
- A. Puchowicz, *Z naftą przez pokolenia*, Płock 2004
- A. Rajkiewicz, *Ludność Płocka, jej aktywność zawodowa i wykształcenie*, Płock 1970
- B. Rydzewska, *Wisła. Z dziejów miasta i rzeki w dwudziestym wieku*, Płock 2000
- W. Serafimowicz, B. Trębala, *Z dziejów budownictwa w Płocku. Inwestorzy, projektanci, wykonawcy*, Płock 2008 (od 2017 r. - w internecie)
- Z. Sokołowski, M. Sołtysiak, *Płock. Urbanistyka i architektura*, Warszawa 1975
- J. Stefański, *Płock od A do Z*, Płock 1990
- J. Stefański, *Płock od A do Z w tysiącletnich dziejach*, Płock 1995

DIVISION OF PŁOCK INTO OWNERSHIP UNITS, ORGANIZATIONAL AND FIELD – TO 1989

Summary

The division of Płock into field, organisational and ownership units during has functioned on the basis of: Roman-Catholic parishes, geodetic districts and remaining uninhabited municipal areas.

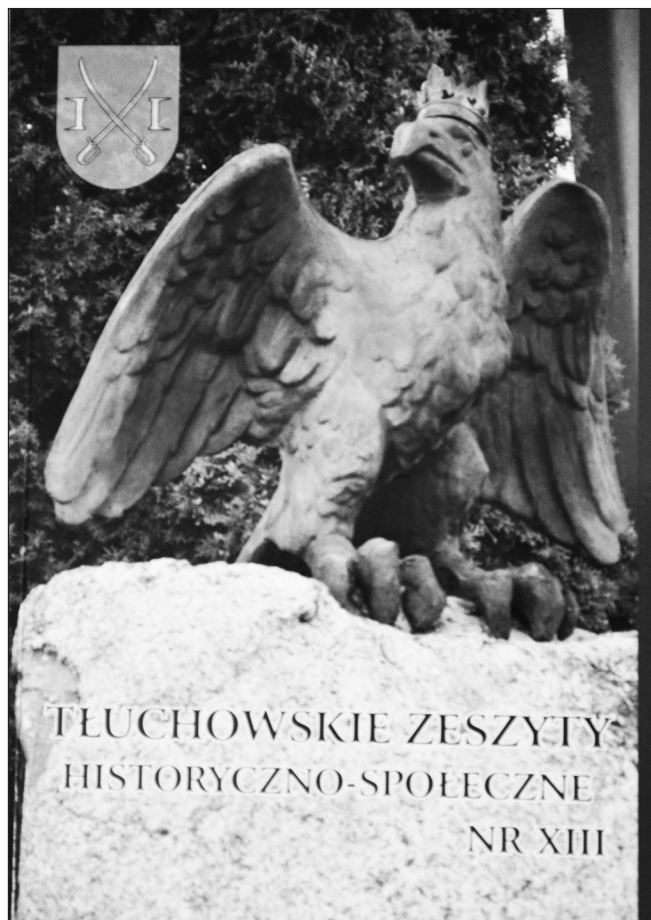
RECENZJA

„Tłuchowskie Zeszyty Historyczno-Społeczne” Nr XIII, Płocki Instytut Wydawniczy, Płock 2017, ss. 88.

W 2017 roku ukazał się nakładem Płockiego Instytutu Wydawniczego XIII tom rocznika „Tłuchowskie Zeszyty Historyczno-Społeczne”. Jak zauważa we Wstępie mgr Edyta Gąsiorowska, redaktor naczelna, coraz częściej *publikacja jest wykorzystywana jako tekst źródłowy przy opracowywaniu innych tekstów.*

W rozmowie „O przypadkach, ciężkiej pracy, zdolnej młodzieży i nagrodzie...” Edyta Gąsiorowska prezentuje postać i działalność dr hab. Janusza Kempy. Naukowiec zamieszkały w okolicach Tłuchowa to wieloletni wykładowca Uniwersytetu Łódzkiego i Filii Politechniki Warszawskiej w Płocku, nauczyciel fizyki w klasie akademickiej Liceum Ogólnokształcącego im. Marszałka Stanisława Małachowskiego, a także laureat plebiscytu „Płocczanin Roku 2016”. Fizyk opowiada w rozmowie o zaangażowaniu uczniów płockiej Małachowianki w projekt na międzynarodowy konkurs „Beam Line for Schools 2016 CERN”, który stał się sukcesem nauczyciela i uczniów, i dzięki któremu znaleźli się w Genewie. Podkreśla również kreatywność polskiej młodzieży i stwierdza: „Myślę, że gdyby było więcej takich ośrodków jak w Płocku, takich zespołów, gdzie pracownicy naukowcy pracują z młodzieżą szkolną, licealną, byłoby więcej sukcesów. Boleję nad tym, że wielu młodych, zdolnych ludzi przepadnie, że się nie rozwiną, że się im nie stworzy warunków, że się ich nie zachęci” (s. 10).

Jolanta Zofia Iwińska w artykule „Gloria victis. Zaangażowanie oo. bernardynów ze Skępego w powstaniu styczniowym” wskazuje na rolę Kościoła katolickiego jako ostoji polskości w czasach upadku niepodległego państwa polskiego oraz potwierdza opinię, iż duchowni, wierni swojemu powołaniu, umieli *dogodzić obowiązki religijne i duszpasterskie z dobrem narodu i umiłowaniem Ojczyzny* (s. 18). W tym kontekście skępscy bernardyni organizowali modlitwy za zmarłych patriotów, m.in. Joachima Lelewela czy księcia Adama Czartoryskiego. Natomiast o zaangażowaniu zakonników w postanie styczniowe informowały raporty urzędników carskich z lat 1862-1864. Za pomoc udzielaną m.in. włóczęgom na klasztor nakładano kary pieniężne, a zakonników aresztowano. Natomiast w czasie walk klasztor stał się ważnym miejscem dla oddziałów powstańczych powiatu lipnowskiego, gdzie uzyskiwali pomoc materialną i duchową. Zakonników planowano również wysiedlić z klasztoru, by w ich

miejsce sprowadzić księży diecezjalnych („świeckich”). W ramach ukazu kasacyjnego, wydanego przez cara Aleksandra II z 8 listopada 1864 r., trzy tygodnie później klasztor skępski został zamknięty za udział w przeciwko buncie wobec cara. Pozostało jedynie dwóch zakonników, a resztę – 19 ojców i braci zakonnych – skierowano do wyznaczonego miejsca internowania księży w Warszawie. 4 stycznia 1865 r. delegacja ze Skępego udała się do namiestnika Królestwa z prośbą o powrót zakonników do klasztoru. W wyniku nieudanej misji klasztor został zlikwidowany, a kilka miesięcy później przystano do Skępego księży diecezjalnych. Autorka artykułu zamieszcza również w tekście wykaz 19 zakonników ze Skępego, którzy brali udział w wydarzeniach przed wybuchem powstania oraz w powstaniu styczniowym oraz wykaz zakonników w skępskim klasztorze (stan na dzień 31 grudnia 1862 r.).

Krystyna Sobiecka w tekście pt. „Poległym i pomordowanym w gminie Tłuchowo” prezentuje pomnik, odsłonięty 8 października 1978 r., który znajduje się w centrum Tłuchowa, przy rozwidleniu dróg.

Pomnik stanowi duży, narzutowy głaz, ustawiony na betonowej podstawie, z umieszczonym na szczycie orłem w koronie. Przy pomniku został postawiony i poświęcony krzyż (11 listopada 1990 r.) oraz uroczystie odsłonięto tablicę (11 listopada 1995 r.), która zawiera imiona i nazwiska: 15 osób poległych na froncie, 39 pomordowanych w obozach zagłady oraz 29 rozstrzelanych przez Niemców (w późniejszych latach listę uzupełniono jeszcze o trzy brakujące imiona i nazwiska).

O. dr Iwo Janusz OFM prezentuje artykuł: „Sanktuarium Matki Bożej Skępskiej dzisiaj – spojrzenie teologiczne. Stan obecny i perspektywy na przyszłość”. Autor ukazuje Sanktuarium jako miejsce święte w znaczeniu teologicznym oraz miejsce kultu religijnego – od co najmniej 1495 r. – dokonując analizy źródeł historycznych. Jak zauważa autor, *jeszcze przed sprowadzeniem figurki Matki Bożej [Brzemiennej] z Poznania w roku 1496, wielu ludzi doznawało tutaj uzdrowień i wysłuchania próśb* (s. 31). Figurkę sprowadziła do Skępego Zofia, córka Mikołaja Kościeleckiego, kasztelana kruszwickiego, jako wotum za uzdrowienie z choroby nóg. O. Janusz przywołuje również treść słów, które w dniu Zwiastowania NMP w 1480 r. miał usłyszeć pewien ubogi, pobożny człowiek, który twierdził, że widział Maryję: *Miejsce to Synowi Mojemu i mnie będzie najprzyjemniejsze, na którym pobożni, modląc się, szczególnie będą mili Synowi Mojemu*. Maryja miała też nakazać, by w miejscu tym zamieszkali zakonnicy, którzy będą dniem i nocą głosić chwałę Bożą. Koronacja figury Matki Bożej nastąpiła w 1755 r. Natomiast 2 lutego 1954 roku, podczas uroczystości pod przewodnictwem bpa Piotra Dudźca, zdjęto ten koronacyjny „płaszcz” i założono nowy – haftowany, jedwabny i bogato zdobiony perłami. Oprócz tradycyjnych grup pątniczych, do skępskiego sanktuarium zaczynają przybywać – od 2000 roku – ludzie młodzi, narzeczeni oraz matki oczekujące potomstwa oraz małżonkowie proszący o dar rodzicielstwa, dla których została wprowadzona dodatkowa Msza w czwartą niedzielę miesiąca.

Autor artykułu zauważa, analizując autorytatywno-kościelny charakter skępskiego sanktuarium, że już w początkach powstania cieszyło się przychylnością Kościoła. Świadczą o tym liczne fundacje dekret od bpa płockiego Jana Lubrańskiego z 27 września 1498 r., który zezwalał bernardynom na objęcie fundacji i zgodę na rozpoczęcie pracy duszpasterskiej w Skępem. Potwierdzeniem była też koronacja Figury w 1755 r. koronami papieskimi Benedykta XIV. Najważniejszym współcześnie wydarzeniem było ustanowienie kościoła pw. Zwiastowania NMP w Skępem „Sanktuarium Diecezjalnym Najświętszej

Maryi Panny Skępskiej, Matki Bożej Brzemiennej, Królowej Mazowska i Kujaw w Skępem” dekretem biskupa płockiego Piotra Libery z dn. 25 marca 2015 r. Jeśli chodzi o perspektywę rozwoju Sanktuarium, o. Janusz wskazuje na zachowanie tradycyjnych form, przywrócenie uroczystości Zesłania Ducha Świętego, która przypomina o koronacji Maryi, rozwijanie nowych form nabożeństwa, skierowanych do poszczególnych kategorii wiernych, jak nabożeństwa skierowane do małżeństw o dar potomstwa i pielgrzymki pokutno-błagalne czy rozwój zaplecza gospodarczego, związany z ruchem pielgrzymkowym.

Ryszard Bartoszewski w tekście „Słów kilka o XXI Konferencji Historycznej” przybliży konferencję pt. „Z Dziejów Ziemi Dobrzyńskiej”, która odbyła się 19 października 2016 r. w Gminnym Ośrodku Kultury w Tłuchowie. W ramach konferencji zaprezentowano wykłady: prof. Mirosław Krajewski: „Niosta ich myśl o Dobrej Ziemi. Ludzie ziemi dobrzyńskiej, którzy umiłowali ją ponad wszystko”, dr Adam Wróbel: „Etymologia nazw miejscowości Gminy Tłuchowo”, mgr Edyta Gąsiorowska: „Dzieje Tłuchowskiej Świątyni”, mgr Wioleta Krzysztoforska: „Działalność kulturalna w Gminie Tłuchowo w okresie 2000-16”, Krzysztof Dąbrowski: „Współczesna gmina Tłuchowo” oraz Ryszard Bartoszewski: „XX-lecie działalności Stowarzyszenia Gmin Ziemi Dobrzyńskiej”. Warto zauważyć, że powyższa tematyka zostanie zawarta w książce pt. *Z Dziejów Ziemi Dobrzyńskiej*.

W tekście „Zespół Folklorystyczny Tłuchowianie” Agnieszki Dyszkiewicz i Radostawa Różyckiego przeczytamy o lokalnej inicjatywie folklorystycznej autorstwa Wioletty Kuczmarskiej. Zespół po raz pierwszy wystąpił na dożynkach Gminnych w 2008 r. Obecnie w skład grupy wchodzi 19 osób, w tym 11 śpiewaków, 5 instrumentalistów i 1 osoba wygłaszająca monolog. Tekst ilustrują zdjęcia z występów Zespołu: z okazji Tłuchowskiego Przeglądu Pieśni Religijnej i Patriotycznej w Tłuchowie (2015) i Dożynek Gminnych w Tłuchowie (2016).

Jolanta Iwińska i Edyta Kowalska prezentują tekst pt. „Jubileusz 150-lecia Zespołu Szkół w Wymyślinie w cieniu klasztoru i sanktuarium Matki Bożej w Skępem”. Sięgają do początków, kiedy to na mocy ukazu carskiego z września 1864 r., a następnie „Ustawy Kursów Pedagogicznych dla ludności polskiej w Królestwie Polskim” z maja 1866 r., założono w Wymyślinie Seminarium Nauczycielskie 1 lutego 1867 r. Początkowo były to Kursy Pedagogiczne, organizowane w budynkach poklasztornych przekazanych przez Komisję Likwidacyjną Królestwa Polskiego. Nauka w szkole trwała trzy lata, a kurs kończył się egzaminem i uzyskaniem dyplomu

upoważniającego do nauczania w szkołach elementarnych. Jedną dziesiątą z setki szkolnych uczniów stanowili Rosjanie. W ciągu 50 lat Seminarium wykształciło 862 absolwentów, a mimo rusyfikacyjnego charakteru Szkoły, odegrała ona pozytywną rolę w czasie zaborów w odniesieniu do życia społeczno-oświatowego ziemi dobrzyńskiej. W 1918 r. reaktywowano Seminarium Nauczycielskie w Wymyślinie, które decyzją władz szkolnych uległo likwidacji w 1936 r. Na jego miejsce powołano w 1945 r. Gimnazjum Ogólnokształcące oraz Kursy Pedagogiczne. Dwa lata później powstało Liceum Pedagogiczne, zlikwidowane w wyniku reformy szkolnictwa w 1969 r. W latach 1965-1975 w Wymyślinie funkcjonowało Studium Nauczycielskie o kierunku rolniczym (Technikum Rolnicze i Szkoła Przysposobienia Rolniczego). Po kolejnych reformach (1975, 1980-1983, 1986-1994), w 2000 r., w wyniku reformy systemu szkolnego, Zespół Szkół Rolniczych przekształcono w Zespół Szkół im. Waleriana Łukasińskiego w Skępem.

Edyta Gąsiorowska przedstawia krótką notkę na temat: „Zabytkowa architektura – Dwór w Jasieniu”. Budowę obiektu zakończono w 1905 r. Po II wojnie, aż do 2004 r., w budynku mieściła się szkoła. Dziś w budynku należącym do gminy Tłuchowo mieszczą się mieszkania komunalne i jest wykorzystywany przez OSP w Jasieniu oraz Radę Sołecką. Notkę dotyczącą obiektu uzupełnia rysunek – szkic autorstwa Genowefy Grudnickiej.

W tekście „Przyczynek do życiorysu ks. Józefa Pielaszewskiego” Stanisława Miłkowskiego znajdziemy owoc spotkań i rozmów autora z ks. Andrzejem Zakrzewskim, aktualnym proboszczem i dziekanem w Tłuchowie. Ksiądz Pielaszewski po okresie skępskim, w 1909 r. został przeniesiony do Ostrołęki,

gdzie spędzał czas I wojny światowej. 11 listopada 1915 r. został zwolniony z obowiązków proboszcza w Ostrołęce. Swoje życie zakończył 3 sierpnia 1916 r. w Borzyskach pod Białymstokiem, a został pochowany cztery dni później na cmentarzu parafii Waniewo.

Ostatnią część „Zeszytów” stanowi interesujące od strony historyczno-społecznej, a opracowane przez Radostawa Różyckiego dość obszerne „Kalendarium 2001-2016” (s. 57-86). Jak zauważa we Wstępie Edyta Gąsiorowska, opracowanie kalendarium wymagało długiej i żmudnej pracy z racji na zawodność ludzkiej pamięci i małą ilość źródeł, którą można było wykorzystać w czasie prac redakcyjnych.

Podsumowując lekturę „Zeszytów”, warto sięgnąć po recenzowany „Rocznik” z wielu racji. Chodzi m.in. o wejście w klimat małej Ojczyzny, na terenie której dzieją się rzeczy ważne, jednak mało znane szerszemu kręgowi odbiorców. Dzięki benedyktyńskiej pracy wielu osób – zarówno zaprawionych w bojach redakcyjnych profesjonalistów, jak i wnikliwych obserwatorów codzienności – powstała ciekawa mozaika, ukazująca bogatą płaszczyznę odniesień historyczno-społecznych. Już sama inicjatywa podjęcia systematycznej pracy nad regularnym wydawaniem „Zeszytów” wydaje się być nie tylko godna uwagi, ale również naśladowania. Pokazuje, że warto utrwalać na piśmie dzieje oraz procesy zachodzące „tu i teraz”, żeby to, co ważne, nie uległo zapomnieniu, zatarciu oraz stanowiło cenną lekcję dla przyszłych pokoleń mieszkańców ziemi dobrzyńskiej oraz diecezji płockiej, której bogata historia sięga korzeniami XI wieku.

Leszek Smoliński

**BIBLIOGRAFIA MAZOWSZA PŁOCKIEGO
ZA OKRES 1 VII – 30 IX 2017 R.**

I. DZIAŁ OGÓLNY

Bibliografie

1. **Bibliografia** Mazowsza Płockiego za okres 1 VII – 30 IX 2016 r. / oprac. Justyna Bziuk, Ewa Kozłowska, Wiesława Mazurska, Iwona Typiak-Kowalska. // Notatki Płockie. – 2017, nr 3/252, s. 54-71

Czasopisma regionalne

2. **Auto** Kurier Płock i region: informator motoryzacyjno-reklamowy. – 2017, [R.18], nr 7(469)-9(471). – Płock: [b.w.], 2017. – Mies.

3. **Biuletyn** Mazowieckiego Obserwatorium Rynku Pracy / red. Anna Węglińska, Katarzyna Kozakowska. – 2017, nr 2. – Warszawa: Mazowieckie Obserwatorium Rynku Pracy; Wojewódzki Urząd Pracy, 2017. – Kwart.

4. **Biuletyn** Muzealny: kwartalnik Muzeum Mazowieckiego w Płocku / red. nac. Leonard Sobieraj. – 2017, [R.12], nr [2]/44. – Płock: Muzeum Mazowieckie, 2017. – Kwart. – ISSN 1734-6935

5. **Biuletyn** Obserwatorium Integracji Społecznej / Mazowieckie Centrum Polityki Społecznej. – 2017, nr 1. – Warszawa: MCPS Wydział ds. Badań Społecznych, 2017. – Półroc. – ISBN 2083-8883

6. **Biuletyn** Vistula River Park. – 2017, maj. – Warszawa: Ambasada Królestwa Niderlandów: Urząd Marszałkowski Województwa Mazowieckiego, 2017. – Niereg.

7. **Czas** Wisty: oficjalny magazyn piłkarskiej Wisty Płock. – 2017, nr 78-82. – Płock: Wista Płock S.A., 2017. – Niereg.

8. **Echo** Gąbina: kwartalnik miasta i gminy Gąbina / red. zespół. – 2017, [R.22], nr 3. – Gąbina: UMiG, 2017. – Kwart. – ISSN 2354-0222

9. **Ekstra** Sierpc: Sierpc, Gozdowo, Mochowo, Rościszewo, Szczutowo, Zawidz / red. nac. Anna Matuszewska. – 2017, [R.1], nr 1-5. – Sierpc: Słowem namalowane Anna Matuszewska, 2017. – Dwutyg.

10. **eWyszogrod.pl** Extra: Czerwińsk, Bodzanów, Bulkowo, Mała Wieś, Młodzieszyn, Radzanowo, Wyszogród, Zakroczym / red. nac. Paweł Kłobukowski. – 2017, [R.4], nr [8](37)-[9](38). – Wyszogród: Boruta Motors P. Kłobukowski, 2017. – Niereg. – Od nr 8 zmiana numeracji na ciągłą.

11. **Extra** Sierpc: Sierpc, Gozdowo, Mochowo, Rościszewo, Szczutowo, Zawidz / red. nac. Anna Matuszewska. – 2017, [R.2], nr 14. – Sierpc: Słowem namalowane Anna Matuszewska, 2017. – Dwutyg. – ISSN 2544-0829

12. **Fan** Fary: przewodnik parafialny 2017. – 2017. – Płock: Parafia św. Bartłomieja, 2017. – Rocz.

Do 2014 r. tytuł ukazywał się jako dodatek do czasopisma FanFary: miesięcznik Parafii św. Bartłomieja w Płocku.

13. **Fundusze** Europejskie na Mazowszu: Biuletyn Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Mazowieckiego 2014-2020 / red. Jerzy Gontarz, Agata Rokita. – 2017, [R. 4], nr [1]: wrzesień. – Warszawa: Mazowiecka Jednostka Wdrażania Programów Unijnych, 2017. – Niereg. – ISSN 2391-4629

14. **Gazeta** Samorządność / red. nac. Paweł Dąbrowski. – 2017, nr 26-28. – Warszawa: MPG Media, 2017. – Niereg. – ISSN 2299-7008 – Gazeta bezpłatna.

15. **Gazeta** Szkoły Wyższej im. Pawła Włodkowica / red. nac. Kamila Bielińska. – 2017, [R.24], nr 46. – Płock: SWPW, 2017. – Półroc. – ISSN 1425-2740

16. **Gazeta** Wyborcza / red. nac. Adam Michnik. – 2017, nr 151-228. – Warszawa: Agora SA, 2017. – Dz. – ISSN 0860-908X – Zawiera dod. „Gazeta Wyborcza Płock”; red. nac. Arkadiusz Adamkowski.

17. **Gazeta** Zawidzka: gazeta samorządowa gminy Zawidz / red. Urząd Gminy Zawidz. – 2017, [R.2], nr 3. – Zawidz: Urząd Gminy, 2017. – Kwart. – ISSN 2543-6236

18. **Głos** Słupna: Biuletyn Gminy Słupno / red. zespół. – 2017, [R.13], nr 17(52). – Słupno: UG, 2017. – Niereg.

19. **Gość** Niedzielnny: tygodnik katolicki / red. nac. ks. Marek Gancarczyk. – 2017, R. 94, nr 26-38. – Katowice: Wydawnictwo Kurii Metropolitalnej w Katowicach, 2017. – Tyg. ISSN 0137-7604 – Zawiera dod. „Gość Płocki”.

20. **Humanizacja** Pracy / Fundacja Humanizacja Pracy, Szkoła Wyższa im. Pawła Włodkowica w Płocku; [red. nac. Danuta Walczak-Duraj]. – 2017, nr 3(289). – [S.l.]: FHP; Płock: SWPW, 2017. – Kwart. – ISSN 1643-7446

21. **Kontakt**: Biuletyn Informacyjny Burmistrza i Rady Miejskiej w Drobinie / Andrzej Samoraj. – 2017, [R.23], nr 94(wrzesień). – Drobin: UMiG, 2017. – Kwart. – ISSN 1730-8208

22. **Kurier** Gminy Bulkowo / red. zespół. – 2017, [R.4], nr 3(19). – Bulkowo: Urząd Gminy Bulkowo, 2017. – Niereg. – ISSN 2353-2165

23. **Kurier** Sierpecki / red. nac. Sylwia Krupińska. – 2017, [R.9], nr 27-39. – Sierpc: P.H.U. Comp-Art 2017. – Tyg. – ISSN 2080-1556

24. **Lokalna** Gazeta Kutna i Regionu: plus Łęczycza, Gostynin / red. nac. Patryk Ślęzak. – 2017, [R.9], nr 417-429. – Kutno: „IME-DIA”, 2017. – Tyg. – ISSN 2080-2269

25. **Ludność**, ruch naturalny i migracje w województwie mazowieckim w 2016 r. = Population, vital statistics and migration in mazowieckie voivodship in 2016 / [red. główny Barbara Czerwińska-Jędrusiak]. – Warszawa: Urząd Statystyczny, 2017. – 221, [1] s.: wykr.; 30 cm. – (Informacje i Opracowania Statystyczne) – Rocz. – ISSN 1643-5818 – Tyt. równol.: Population, vital statistics and migration in mazowieckie voivodship in 2016

26. **Mariawita**: pismo Kościoła Starokatolickiego Mariawitów / red. Kolegium. – 2017, [R.59], nr 8. – Płock: Kościół Starokatolicki Mariawitów, 2017. – Mies. – ISSN 0209-3103

27. **Mazowiecka** Szwajcaria: Brudzeń Duży zaprasza: bezpłatne pismo społeczno-kulturalne Towarzystwa Przyjaciół Gminy Brudzeń im. Pawła Włodkowica / red. nac. Andrzej Dwojnych. – 2017, R. 15, nr 2(62-63). – Brudzeń Duży: TPGB, 2017. – Kwart. – ISSN 1642-9214

28. **Mazowiecki** Rynek Pracy: Biuletyn Wojewódzkiego Urzędu Pracy w Warszawie / red. nac. Wiesława Lipińska. – 2017, R. 14, nr 4, 5. – Warszawa: Wojewódzki Urząd Pracy, 2017. – Dwumies. – ISSN 2082-856X

29. **Meritum**: Mazowiecki Kwartalnik Edukacyjny / red. nac. Janina Ziętek. – 2017, nr 3. – Warszawa: Mazowieckie Samorządowe Centrum Doskonalenia Nauczycieli; Ośrodek Edukacji Informatycznej i Zastosowań Komputerów, 2017. – Kwart. – ISSN 1896-2521

30. **MiastO!Żyje**: płocki miesięcznik kulturalny / oprac. Płocki Ośrodek Kultury i Sztuki i Wydział Promocji i Informacji Urzędu Miasta Płocka. – 2017, [R.6], nr 7-9 + Informator Społeczny Płock 2017: Na co wydajemy nasze pieniądze, Budżet obywatelski Płocka. – Płock: Urząd Miasta, 2017. – Mies.

31. **Miesięcznik** Pasterski Płocki: organ urzędowy Diecezji Płockiej / red. ks. Dariusz Malczyk. – 2017, [R.102(112)], nr 7/8-9. – Płock: Kuria Diecezjalna Płocka, 2017. – Mies. – ISSN 0209-3642

32. **Moda** na Mazowsze / współpraca – redakcja Magazynu Świat, Podróże, Kultura: R. Szewczyk, M. Walusiak. – 2017, nr 08. – Warszawa: Mazowiecka Regionalna Organizacja Turystyczna, 2017. – Niereg. – Egzemplarz bezpłatny

- 33. Nasz** Gostynin: biuletyn miejski / red. nac. Maria Ziętek. – 2017, [R.6], nr 3(34). – Gostynin: Gmina Miasta Gostynina. Wydział Rozwoju Miasta, Promocji i Ochrony Zdrowia 2017. – Kwart. – ISSN 2081-4364 – Na gazecie błędny: 081-4364
- 34. Nasz** Płock: bezpłatny magazyn mieszkańców Płocka i Mazowsza Płockiego / red. nac. Jan Bolesław Nycek. – 2017, [R. 14], nr 5(117). – Płock: Wydawnictwo MAROW – Jan Bolesław Nycek, 2017. – Niereg. – ISSN 1731-5484
- 35. Nasza** Gmina: informator Gminy Stara Biała / red. zespół. – 2017, [R.7], nr 2-3. – Stara Biała: Urząd Gminy, 2017. – Kwart.
- 36. Nasza** Gmina Radzanowo: monitor samorządowy gminy Radzanowo / red. zespół. – 2017, [R.7], nr 20. – Radzanowo: Urząd Gminy, 2017. – Kwart. – ISSN 2084-0853
- 37. Notatki** Płockie: kwartalnik Towarzystwa Naukowego Płockiego / [red. nac. Wiesław Koński]. – 2017, [R.61], nr 3/252. – Płock: TNP, 2017. – Kwart. – ISSN 0029-389X
- 38. Panorama** Mazowsza Płockiego: magazyn publicystyczno-społeczny / red. Jacek Dąbrowski. – 2017, [R. 2], nr 7-8(9). – Płock: Agencja Reklamowa „PAVO”, 2017. – Niereg.
- 39. PetroNews** / red. nac. Agnieszka Stachurska. – 2017, [R.5], nr 13-18. – Płock: Sentra Media Sp. z o.o., 2017. – Dwutyg. – ISSN 2353-0863
- 40. Pielęgniarstwo** w Opiece Długoterminowej: kwartalnik międzynarodowy / [red. nac. Mariola Głowacka]. – 2017, [R.2], nr 03. – Płock: Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa, 2017. – Kwart. – ISSN 2450-8624 – Streszcz. w jęz. ang.
- 41. Powiat** Płocki Dobrze Ułożony: magazyn informacyjny powiatu płockiego: Bielsk, Bodzanów, Brudzeń Duży [...]. – 2017, nr 8. – Płock: Rada i Zarząd Powiatu w Płocku, 2017. Niereg. – ISSN 1507-6652
- 42. Praca i Rozwój:** Biuletyn Miejskiego Urzędu Pracy w Płocku / red. nac. Krzysztof Buczkowski. – 2017, [R. 1], nr 3(3). – Płock: Miejski Urząd Pracy w Płocku, 2017. – Kwart. ISBN 978-83-947239-0-3
- 43. Razem:** magazyn wewnętrzny Grupy ORLEN. – 2017, [R.4], nr 7-9. – Płock: PKN ORLEN SA, 2017. – Mies.
- 44. Słowo** Gozdowa: biuletyn Wójta i Rady Gminy / red. zespół. – 2017, [R.20], nr 3(70). – Gozdowo: Urząd Gminy, 2017. – Kwart. – ISSN 1896-172X
- 45. Społeczeństwo,** Edukacja, Język = Society, Education, Language: zeszyty naukowe PWSZ w Płocku / [red. nac. Jacek Piekarski]. – T. 5(2017). – Płock: Wydawnictwo PWSZ, 2017. – Półrocz. – ISSN 2353-1266 – Tyt. okł.: SEJ – Streszcz. ang., pol. Od nr 5/2017 wychodzi jako SEJ Społeczeństwo, Edukacja, Język – [samodzielny] półrocznik Wydziału Nauk Humanistycznych i Społecznych Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Płocku; kontynuacja Zeszytów Naukowych Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Płocku.
- 46. Spotkanie** / red. zespół. – 2017, [R.12], nr 7-9. – Rogozino: Parafia św. Faustyny Apostołki Bożego Miłosierdzia, 2017. – Mies.
- 47. Stanisławówka:** biuletyn parafialny / Red. zespół. – 2017, nr 27-32. – Płock: Parafia św. Stanisława Kostki, 2017. – Tyg.
- 48. Studia** Mazowieckie / red. prow. Zbigniew Ptasiwicz. – R. 12/26(2017), nr 3. – Pułtusk: Akademia Humanistyczna im. Aleksandra Gieysztor, Ciechanów: Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa, 2017. – Kwart. – ISSN 1231-2797
- 49. Tygodnik** Płocki / red. nac. Tomasz Szatkowski. – 2017, [R. 45], nr 27-39. – Płock: Dziennikarsko-Wydawnicza Spółdzielnia Pracy „AKAPIT”, 2017. – Tyg. – ISSN 0208-6972
- 50. W Duchu** i Prawdzie: katolicka gazeta gostynińska / red. nac. Janina Przygocka. – 2017, R. 24, nr 4(250). – Gostynin: Parafia św. Marcina, 2017. – Mies. – ISSN 1425-4727
- 51. W Promieniach** Miłosierdzia: miesięcznik Parafii Miłosierdzia Bożego w Gostyninie / red. zespół. – 2017, R. 7, nr 7-8(74-75). – Gostynin: Parafia Miłosierdzia Bożego, 2017. – Mies. – ISSN 2083-411X
- 52. Wiadomości** Parafialne (Płock): Parafia św. Krzyża w Płocku. – 2017, [R.5], nr 27(205)-39(217). – Płock: Parafia św. Krzyża, 2017. – Tyg.
- 53. Wiadomości** Sannickie: gazeta samorządowa / [Urząd Gminy w Sannikach; red. Agnieszka Lewandowska]. – 2017, R. 10, nr 1(12). – Sanniki: UG, 2017. – 30 cm. – Roczn. – ISSN 1689-4529
- 54. Wieś** Mazowiecka: Miesięcznik Mazowieckiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego / red. nac. Wojciech Asiński. – 2017, nr 7/8-9. – Warszawa: Mazowiecki Ośrodek Doradztwa Rolniczego, 2017. – Mies. – ISSN 1507-4714
- 55. Wieści** Gminne (Bielsk): pismo Urzędu Gminy Bielsk. – 2017, [R.11], nr 42(3). – Bielsk: Urząd Gminy, 2017. – Niereg.
- 56. Wieści** znad Wisły / red. Ewa Smuk-Stratenwerth, Monika Deja. – 2017, [R.24], nr 100. – Grzybów: Stowarzyszenie „Ziarno”, 2017. – Niereg. – ISSN 1643-7810
- 57. Z Serca** Polski: Pismo Samorządu Województwa Mazowieckiego / red. nac. Iwona Dybowska. – 2017, nr 7(7)-9(9). – Warszawa: Urząd Marszałkowski Województwa Mazowieckiego, 2017. – Mies. – ISSN 2543-6902
- 58. Zagraj** to Sam: przeboje w zapisie nutowym / red. nac. Janusz Wiśniewski. – 2017, [R.24], nr III (241). – Płock: Studio „Bis”, 2017. – Kwart. – ISSN 1231-0980
- 59. Zeszyty** Jagiellońskie: [dokument elektroniczny]: Pismo Uczniów, Nauczycieli i Przyjaciół LO im. Króla Władysława Jagiełły w Płocku / opiekun zespołu Wiesław Kopeć. – 2017, [R.17], nr 116. – Płock: LO im. Wł. Jagiełły, 2017. – Niereg.
- 60. Zeszyty** Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Płocku. Nauki Ekonomiczne / = Economic Sciences; [red. nac. Jacek Grzywacz]. – T. 25(2017). – Płock: Wydawnictwo PWSZ, 2017. – Półrocz. – ISSN 1644-888X – Tyt. okł.: Zeszyty Naukowe PWSZ w Płocku. Nauki Ekonomiczne = Economic Sciences – Streszcz. ang., pol.

Poszczególne okręgi i miejscowości

Płock

- 61. (JAC):** NSZ za Gwardię Ludową: ulicy Stadionowej w Płocku nie będzie / (jac). // Tygodnik Płocki. – 2017, nr 36, s. 7, il. Zmiany nazw płockich ulic związane z dekomunikacją.
- 62. (JAC):** W sierpniu montaż tabliczek: nie cichną spory o nazwę ulicy Gwardii Ludowej / (jac). // Tygodnik Płocki. – 2017, nr 31, s. 3, il. Zmiany nazw płockich ulic związane z dekomunikacją.
- 63. (JAC):** Zostali tylko Czwartacy: nazwy 11 płockich ulic do zmiany / (jac). // Tygodnik Płocki. – 2017, nr 27, s. 5
- 64. URBAŃSKI, Daniel:** Płock chce być smart: idea inteligentnego miasta / Daniel Urbański, Edyta Mierzejewska. // Społeczeństwo, Edukacja, Język: zeszyty naukowe PWSZ w Płocku. – T.5 (2017), s. 261-276, il. – Bibliogr. – Streszcz. w jęz. ang.

Biografie. Pamiętniki. Wspomnienia

- 65. Gostyniński** słownik biograficzny / pod redakcją dr Barbary Konarskiej-Pabiniak; [autorzy Stanisław Adamski i 16 innych]. – Gostynin: Gostynińskie Towarzystwo Kulturalno-Naukowe, 2017. – 464 s.: il.; 24 cm. – ISBN 978-83-88779-31-2
- 66. GUSTOWSKI, Bolesław:** Promocja Gostynińskiego Słownika Biograficznego: wydarzenie edytorskie roku / Bolesław Gustowski. // Nasz Płock. – 2017, nr 5(117), s. 2, il.

Andruszkiewicz, Bernadeta

- 67. ANDRUSZKIEWICZ, Bernadeta:** Kobieta „Solidarności” / Bernadeta Andruszkiewicz; rozm. przepr. Anna Lewandowska. // Gazeta Wyborcza. – 2017, nr 203, dod. Magazyn Płocki, s. 2, il.

Rozmowa z szefową Komisji Zakładowej NSZZ „Solidarność” w płockiej filii Politechniki Warszawskiej – B. Andruszkiewicz.

Augustynowicz, Jan

68. KOWALSKI, Wiesław Józef.: Słowo o księdzu Janie / Józef Wiesław Kowalski. // Nasz Płock. – 2017, nr 5(117), s. 10, il.
Jan Augustynowicz – ksiądz, publicysta, autor książek.

Chodubski, Andrzej

69. KANSY, Andrzej.: Profesor Andrzej Chodubski nie żyje: z żałobnej karty / Andrzej Kansy. // Notatki Płockie. – 2017, nr 3/252, s. 53, il.

Dobies, Marian

70. Bohater obrony Westerplatte upamiętniony. // Ekstra Sierpc. – 2017, nr 3, s. 32-33, il.

Gil, Bronisław

— JASKULSKA, Renata.: „Tramp”: był w Płocku taki klub = poz. 288

Hinc, Czesław

71. CZERWIŃSKI, Krzysztof.: Spacerkiem po okolicy parafii... / Krzysztof Czerwiński. // Spotkanie. – 2017, nr 9, s. 2-3, il.
Czesław Hinc – nauczyciel, patron Szkoły Podstawowej w Rogoźnie.

Jachowicz, Stanisław

72. ORŁOWSKA, Milena.: Pan kotek był chory i leżał w łóżeczku, a aleja Jachowicza będzie miała święto / Milena Orłowska. // Gazeta Wyborcza. – 2017, nr 191, dod. Magazyn Płocki, s. 4-5, il.
Święto Alei im. Stanisława Jachowicza z okazji 160. rocznicy śmierci patrona.

Jeziorowski (rodzina)

73. UMIŃSKI, Mariusz.: Mały bohater z „Brwileńskiej Ostoi” / Mariusz Umiński. // Nasza Gmina. – 2017, nr 3(24), s. 12-13, il.
Bohaterskie rodzeństwo Jeziorowskich z Cierszewa: Jadwiga, Józef, Tadeusz i Zbigniew.

Kempa, Janusz

74. KEMPA, Janusz.: O przypadkach, ciężkiej pracy, zdolnej młodości i nagrodzie... / Janusz Kempa; rozm. przepr. Edyta Gąsiorowska. // Tłuchowskie Zeszyty Historyczno-Społeczne. – 2017, nr 13, s. 7-10, il.

Rozmowa z prof. dr. hab. Januszem Kempą, wykładowcą Politechniki Warszawskiej w Płocku i nauczycielem fizyki w płockim LO im. Małachowskiego, laureatem plebiscytu „Płoczanin Roku 2016”.

Kolczyński (rodzina)

— MICHALSKA, Jolanta.: Opowieści mojej mamy = poz. 119

Lasocki, Ignacy

75. Ks. Prałat Ignacy Lasocki – wielki Kaptan i Społecznik. // Stanisławówka. – 2010, Wydanie Jubileuszowe: Październik, s. 8-12, il.

Zawiera m.in. czarno-białe zdjęcia kaplicy i sierocińca na Stanisławówce.

Leliwa-Kopystyński, Ignacy Maria Jan

76. ZIELIŃSKA, Barbara.: Kapłan Ignacy Maria Józef Leliwa-Kopystyński – wielka postać mariawityzmu / Barbara Zielińska. // Mariawita. – 2017, nr 8, s. 40-45, il.

Dot. lekarza, majora Wojska Polskiego, kierownika ambulatorium przy Klasztorze Sióstr Mariawitek.

Leszczyński-Leński, Julian

77. ZAGZIŁ, Dawid.: Polscy komuniści: cena zaprzaństwa / Dawid Zagził; IPN Olsztyn. // Biuletyn IPN. – 2017, nr 7-8, s. 93-101, il.

Zagłada członków Komunistycznej Partii Polski, m. in. przywódcy KPP - J. Leszczyńskiego-Leńskiego na podstawie decyzji NKWD w czasach tzw. wielkiego terroru w ZSRR.

Lewandowski, Damian

78. LEWANDOWSKI, Damian.: Nauczyciel z „Elektryka” jest ironmanem, tylko że potrójnym: historia ultratriathlonisty / Damian Lewandowski; rozm. przepr. Milena Orłowska. // Gazeta Wyborcza. – 2017, nr 197, dod. Magazyn Płocki, s. 1, 6-7, il.

Meyer, Leonarda

79. MAŁECKA, Agnieszka.: Zawsze tam, gdzie działo się dobro...: pożegnanie śp. Leonardy Meyer / Agnieszka MałECKA. // Gość Niedzielny. – 2017, nr 28, dod. Gość Płocki nr 28/468, s. VI, il.
Lena Meyer – nauczycielka języka polskiego w Małachowiance.

Nowakowska, Katarzyna

80. SZATKOWSKA, Lena.: Sanitariuszka z „Golskiego”: 73. rocznica wybuchu Powstania Warszawskiego / (lesz). // Tygodnik Płocki. – 2017, nr 31, s. 9, il.
Wspomnienia Katarzyny Rabińskiej-Nowakowskiej. Zawiera czarno-białe zdjęcia uczestników powstania.

Nowakowski, Radosław

81. NOWAKOWSKI, Radosław.: Sierpczanin w „Jaka to melodia?” / Radosław Nowakowski; rozm. przepr. Escriba. // Kurier Sierpecki. – 2017, nr 38, s. 5, il.
Udział Sierpczanina w programie „Jaka to melodia”.

Oszczyk, Magdalena

— OSZCZYK, Magdalena.: Pielgrzymka to nie rajd turystyczny = poz. 295

Pogonowski, Mariusz

82. POGONOWSKI, Mariusz.: Na razie tak mam / Mariusz Pogonowski; rozm. przepr. Marta Kobuszewska-Cieślak. // Panorama Mazowska Płockiego. – 2017, nr 7-8(9), s. 12-13, il.

Politańska, Czesława

83. SZATKOWSKA, Lena.: Odpowiedzialna za słowo: wiersze Czesławy Politańskiej / Lena Szatkowska. // Tygodnik Płocki. – 2017, nr 30, s. 9, il.

Życie i twórczość Czesławy Politańskiej.

Sadowski, Jakub

84. SADOWSKI, Jakub.: Czuję rambo zaczynał od punk rocka w garażu: płocczanin z pasją / Jakub Sadowski; rozm. przepr. Renata Jaskulska. // Gazeta Wyborcza. – 2017 nr 162, dod. Magazyn Płocki, s. 4-5, il.

Rozmowa z wokalistą zespołu Pablopavo i Ludziki – Jakubem Sadowskim.

Samoraj, Janina

85. (JAC).: Imieninowa wizyta u pani Janiny: odwiedzili ostatniego żołnierza z oddziału „Cacki” / (jac). // Tygodnik Płocki. – 2017, nr 28, s. 20, il.

Janina Samoraj, ps. „Celinka”.

Samusik-Zaremba, Zofia

— ROBAK, Waldemar.: Wystawa uwielbianej płocczanki i Andrzeja Wajda – retrospektywnie w Płockiej Galerii Sztuki = poz. 271

86. SAMUSIK-ZAREMBA, Zofia.: Siedzą mi w głowie fruujące anioły / Zofia Samusik-Zaremba; rozm. przepr. Lena Szatkowska. // Tygodnik Płocki. – 2017, nr 29, s. 9, il.
Rozmowa na temat życia i twórczości Zofii Samusik-Zaremby.

Sasin (z rodu Powatów)

87. GORTAT, Ryszard.: „Szlak Rycerza Sasina” / Ryszard Gortat, Dariusz Umiecki, Marcin Łątka, Mariusz Cieciewicz. // eWysogrod.pl. – 2017, nr 8(37), s. 13, il.

Sasin z Wchódzka z rodu Powatów. „Szlak Rycerza Sasina” częścią Drogi św. Jakuba.

Stasiak, Wojciech (ks.)

88. SMOLIŃSKI, Leszek.: [O życiu i pracy w niełatwych czasach – recenzja] / Leszek Smoliński. // Miesięcznik Pasternski Płocki. – 2017, nr 9, s. 955-958, il. – Zawiera rec. książki: O życiu i pracy w niełatwych czasach / Zbigniew Załęcki. – Kraków, 2017. — STASIAK, Wojciech: O życiu i pracy w niełatwych czasach = poz. 296

Stryjewski, Wiktor

89. KOŃCZYKOWSKI, Andrzej.: Bunt, gdy zabrali „Cackę” / Andrzej Kończykowski. // Rakowiecka 37: Biuletyn Muzeum Żołnierzy Wyklętych i Więźniów Politycznych PRL. – 2017, nr 1, s. 70-75, il.

Egzekucja Wiktora Stryjewskiego „Cacki”, żołnierza Narodowych Sił Zbrojnych, w styczniu 1951 r. w więzieniu mokotowskim w Warszawie.

Tomaszewska, Magdalena

90. TOMASZEWSKA, Magdalena.: Wierzę, że się nie cofam / Magdalena Tomaszewska; rozm. przepr. Lena Szatkowska. // Tygodnik Płocki. – 2017, nr 32, s. 8, il.

Rozmowa z Magdaleną Tomaszewską.

Wiśniewski, Sławomir (ks.)

— WIŚNIEWSKI, Sławomir.: Rozmowa z księdzem proboszczem Sławomirem Wiśniewskim o obchodach 20-lecia parafii pw. Miłosierdzia Bożego w Gostyninie, jego 30-lecia kapłaństwa oraz innych ważnych sprawach = poz. 298

Wyczałkowski, Aleksander

— KACPRZAK, Michał.: Płockie koło Towarzystwa Rozwoju Ziemi Wschodnich = poz. 167

Zakrzewski, Tadeusz Paweł (ks.)

91. PIĘTKA, Włodzimierz.: Pamiętasz wrzesień? / Włodzimierz Piętka. // Gość Niedzielny. – 2017, nr 36, dod. Gość Płocki, nr 36/476, s. VI-VII, il.

Dot. wydanych drukiem, opracowanych przez ks. M. Grzybowskię wspomnień bp. Tadeusza Pawła Zakrzewskiego. Artykuł zawiera listę kościołów diecezji płockiej, które ucierpiały podczas wojny.

II. ŚRODOWISKO GEOGRAFICZNE

Geologia. Geofizyka.

92. NOWAK, Bartosz.: ABW w Urzędzie Miasta / Bartosz Nowak. // Lokalna Gazeta Kutna i Regionu. – 2017, nr 418, s. 18, il.

Dot. Centralnego Parku Rekreacji, Balneologii, Turystyki i Wypoczynku „Termy Gostynińskie”

Hydrologia. Meteorologia. Klimatologia

— (gsz).: Przebudowa rzeki = poz. 143

93. (GSZ).: Skutki nawałnic na Mazowszu Płockim: dwoje rannych, uszkodzone dachy na domach, szkołach i kościołach / (gsz), (jac). // Tygodnik Płocki. – 2017, nr 34, s. 7, il.

— (red).: Poskromić Słupiankę = poz. 144

— WIELECHOWSKA, Małgorzata.: Wyprawa przez ptasie królestwo = poz. 105

Roślinność. Zwierzęta

94. Brudzeński Park Krajobrazowy. W: Raszka, Beata. Parki krajobrazowe w Polsce / Wyd. 2 Bielsko-Biała, Wydawnictwo Dragon, 2017 S. 168-170, il.

95. Gostynińsko-Włocławski Park Krajobrazowy. W: Raszka, Beata. Parki krajobrazowe w Polsce / Wyd. 2 Bielsko-Biała, Wydawnictwo Dragon, 2017 S. 143-145, il.

96. LEWANDOWSKA, Anna.: Jest w mieście tajemniczy ogród / Anna Lewandowska. // Gazeta Wyborcza. – 2017, nr 209, dod. Magazyn Płocki, s. 7, il.

Park w jarze rzeki Rosicy w Płocku.

— LEWANDOWSKA, Anna.: 140 kilometrów pedałowania = poz. 99

97. STEFAŃSKA, Ewelina.: Latarnia morska nad morzem lasu / Ewelina Stefańska. // Gazeta Wyborcza. – 2017, nr 168, dod. Magazyn Płocki, s. 6, il.

Wieża obserwacyjna Nadleśnictwa Gostynin.

98. STEFAŃSKA, Ewelina.: Nie zbawię świata, ale kilka istot uratuję: oni kochają zwierzęta / Ewelina Stefańska. // Gazeta Wyborcza. – 2017, nr 191, dod. Magazyn Płocki, s. 7, il.

Ogólnopolskie Towarzystwo Ochrony Zwierząt „Animals” w Płocku.

— WIELECHOWSKA, Małgorzata.: Wyprawa przez ptasie królestwo = poz. 105

Ochrona środowiska. Ekologia

— LEWANDOWSKA, Anna.: Jest w mieście tajemniczy ogród = poz. 96

99. LEWANDOWSKA, Anna.: 140 kilometrów pedałowania: turystyka / Anna Lewandowska. // Gazeta Wyborcza. – 2017, nr 215, dod. Magazyn Płocki, s. 7, il.

Projekt unijny: „Ochrona bioróżnorodności oraz ograniczenie negatywnego oddziaływania ruchu turystycznego na obszary cenne przyrodniczo i promowanie lokalnych walorów przyrodniczych na terenie Powiatu Płockiego”.

— MARCINIAK, Jola.: 600 świń = poz. 141

100. NOWAK, Bartosz.: Od lat truli mieszkańcy!: pasożyty i salmonella na polach! / Bartosz Nowak. // Lokalna Gazeta Kutna i Regionu. – 2017, nr 420, s. 18, il.

— NOWAK, Bartosz.: Spłonął zakład Izolbetu! = poz. 158

— PEREK, Jadwiga.: Co słychać w Ekologicznym Uniwersytecie Ludowym w Grzybowie? = poz. 221

— SEPIOŁO, Mariusz.: Przyjacielu – trucielu = poz. 134

— STEFAŃSKA, Ewelina.: Latarnia morska nad morzem lasu = poz. 97

Geografia. Krajoznawstwo. Turystyka

— DOLEĞO, Natalia.: Miasto przyjazne mieszkańcom i turystom = poz. 195

— DYLIKI, Krzysztof.: Olenderskie korzenie = poz. 121

— GORTAT, Ryszard.: „Szlak Rycerza Sasina” = poz. 87

— JÓŻWIK, Edyta.: Gmina Bodzanów aktualnie = poz. 111

101. KULCZYK, Sylwia (1972-).: Mazowsze: turystyka rowerowa: dla aktywnych: odkryj Mazowsze na nowo / tekst: Sylwia Kulczyk. – Warszawa: Samorząd Województwa Mazowieckiego, 2017. – 95, [5] stron, [10] kart złożonych: ilustracje; 23 cm. – (Mazowsze. Serce Polski) – ISBN 978-83-62082-95-7

— LEWANDOWSKA, Anna.: 140 kilometrów pedałowania = poz. 99

— **Moda** na Mazowsze = poz. 32
102. NOWAKOWSKI, Andrzej.: Nasze dziedzictwo interesuje gości z całego świata / Andrzej Nowakowski. // Wspólnota. – 2017, nr 14, s. 16-18, il.

Rozmowa z Prezydentem Płocka dot. oferty turystycznej miasta.

103. Płock bliski Polakom na Syberii / tekst i opracowanie redakcyjne Zbigniew Dymke; fot. Tadeusz Milke. – Wydanie I. – Płock: Regionalne Stowarzyszenie Wschód-Zachód, 2017. – 69 strony: ilustracje; 21 cm. – Błędny ISBN.

104. PODAWCA, Konrad.: Dywersyfikacja bazy noclegowej i jej wykorzystanie w gminach powiatu płockiego w latach 2011-2014 / Konrad Podawca. // Notatki Płockie. – 2017, nr 3/252, s. 38-43, il. – Streszcz. w jęz. ang.

— **SZAFRAN-SZCZEPAŃSKA, Ewa.**: Pacynę i okolice warto odwiedzić! = poz. 115

105. WIELECHOWSKA, Małgorzata.: Wyprawa przez ptasie królestwo: kajakiem po Wiśle / Małgorzata Wielechowska; mapa Jacek Leszko. // Z Serca Polski. – 2017, nr 8, s. 32-35, il., mapa. Wiślany szlak kajakowy na odcinku Wyszogród-Płock.

III. LUDNOŚĆ

Osadnictwo. Demografia. Repatriacja

— **Ludność**, ruch naturalny i migracje w województwie mazowieckim w 2016 r. = poz. 25

IV. HISTORIA

Nauki pomocnicze: genealogia, archiwistyka...

— **Dziedzictwo** książąt mazowieckich = poz. 122

106. RAD.: Czy na Wiśle wrócą wodne młyny: Płock może mieć je pierwszy / rad. // Tygodnik Płocki. – 2017, nr 33, s. 5, il.

Wystawa plenerowa „Wiśła w dokumencie archiwalnym” oraz sesja naukowa w Archiwum Państwowym.

Archeologia

107. DROGORÓB, Bogumił.: W poszukiwaniu tożsamości: sezon archeologiczny w Sierpcu / Bogumił Drogorób. // Kurier Sierpecki. – 2017, nr 24, s. 8, il.

Odkrycia archeologiczne na terenie sierpeckiego zamku.

108. MAŁECKA, Agnieszka.: Jak wyglądał zamek?: odkrywanie historii / Agnieszka MałECKA. // Gość Niedzielny. – 2017, nr 34, dod. Gość Płocki, nr 34/474, s. VI, il.

Historia zamku w Sierpcu.

109. MAT.: Tajemnice sierpeckich zamków / MAT. // Ekstra Sierpc. – 2017, nr 4, s. 23[7], il.

Prace archeologiczne nad pozostałościami sierpeckich zamków.

Historiografia. Historia miejscowości

Bodzanów (gmina)

110. JÓŻWIK, Edyta.: Gmina Bodzanów aktualnie: historyczno-turystyczna perła Mazowsza / Edyta Józwick, Janusz Cieślak. // Panorama Mazowsza Płockiego. – 2017, nr 7-8(9), s. 10-11, il.

Iłów

111. CIOŁKOWSKI, Andrzej.: Naszej ziemi historia nie rozpieszczala / Andrzej Ciołkowski; rozm. przepr. Łukasz Perzyna. // Gazeta Samorządność. – 2017, nr 28, s. 6, il.

Rozmowa z przewodniczącym Stowarzyszenia na Rzecz Rozwoju Ziemi Iłowskiej – A. Ciołkowskim.

Mazowsze

112. JAROCKA, Mariola.: Legendy i opowieści o Mazowszu / Mariola Jarocka. – Wydanie pierwsze. – Warszawa: PZWL Wydawnictwa Lekarskie: Bartosz Działoszyński, 2017. – 128 stron:

fotografie; 24 cm. – ISBN 978-83-65912-12-1 – ISBN 978-83-65808-03-5

113. Przeszłość i tożsamość Mazowsza w świetle badań naukowych i działalności społecznej: studia i materiały / pod redakcją Radostawa Lolo i Krzysztofa Łukawskiego; Akademickie Towarzystwo Edukacyjno-Naukowe ATENA, Akademia Humanistyczna im. Aleksandra Gieysztora. – Pułtusk: Akademia Humanistyczna im. Aleksandra Gieysztora: Akademickie Towarzystwo Edukacyjno-Naukowe ATENA, 2017. – 300 s.: il.; 24 cm. – Bibliogr. s. 281-300. – ISBN 978-83-7549-305-4

Pacyna (gmina)

115. SZAFRAN-SZCZEPAŃSKA, Ewa.: Pacynę i okolice warto odwiedzić! / Ewa Szafrań-Szczepańska. // Wieś Mazowiecka. – 2017, nr 9, s. 20-21, il.

1. Pacyna (pow. Gostynin; okręg) – historia 2. Pacyna (pow. Gostynin; okręg) – kultura 3. Pacyna (pow. Gostynin; okręg) – turystyka

Płock

— **GOŁĘBIEWSKI, Grzegorz.**: [Leksykon nazw płockich ulic recenzja] = poz. 269

116. GOŁĘBIEWSKI, Grzegorz (1961-).: Płock 1920: dni krwi i chwały / Grzegorz Gołębiewski. – Warszawa: Bellona, cop. 2017. – 100, [4] s.: il. (gt. kolor.); 29 cm. – Płock tysiąc dziewięćset dwadzieścia – Bibliogr. s. [101]. – ISBN 978-83-11-15117-8

117. (LESZ).: Dni krwi i chwały: obrona Płocka w 1920 roku / (lesz). // Tygodnik Płocki. – 2017, nr 35, s. 16, il.

Promocja książki Grzegorza Gołębiewskiego „Płock 1920. Dni krwi i chwały” w Towarzystwie Naukowym Płockim.

118. STEFAŃSKA, Ewelina.: Żołnierz to był potworny, z obnażoną szablą: premiera książki / Ewelina Stefańska. // Gazeta Wyborcza. – 2017, nr 186, dod. Magazyn Płocki, s. 1, 4-5, il. – Zawiera rec. książki: Płock 1920: dni krwi i chwały / Grzegorz Gołębiewski. – Warszawa, 2017.

— **ZAGZIŁ, Dawid.**: Polscy komuniści: cena zaprzaństwa = poz. 77

Płock (okręg)

119. MICHALSKA, Jolanta.: Opowieści mojej mamy: czasy PRL-u / Jolanta Michalska. – Płock; Nowe Miszewo: Oliver, 2017. – 394 s.: il.; 23 cm. – ISBN 978-83-934570-5-2

120. TRUBAS, Michał.: Ziemia płocka w dziewiętnastowiecznych opracowaniach rosyjskiego sztabu głównego / Michał Trubas. // Notatki Płockie. – 2017, nr 3/252, s. 3-10, il. – Streszcz. w jęz. angielskim.

Sierpc

— **MAŁECKA, Agnieszka.**: Jak wyglądał zamek? = poz. 108

Stubice (gmina)

121. DYLIICKI, Krzysztof.: Olenderskie korzenie: Gmina Stubice / Krzysztof Dyllicki. // Na Wiśle Śpiewają Oryle. – 2017, nr [1(czerwiec)], s. 11, il.

Opracowania według okresów

Historia do 1795

122. Dziedzictwo książąt mazowieckich: stan badań i postulaty badawcze: materiały sesji naukowej zorganizowanej przez Zamek Królewski w Warszawie – Muzeum i Archiwum Główne Akt Dawnych, 27-28 października 2016 r. / redakcja naukowa Janusz Grabowski, Rafał Mroczek, Przemysław Mrozowski; autorzy tekstów: Marek Cetwiński [i 20 pozostałych]. – Warszawa: Zamek Królewski w Warszawie – Muzeum: Archiwum Główne Akt Dawnych : Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych Arx

Regia Ośrodek Wydawniczy Zamku Królewskiego, copyright 2017. – 384 strony: ilustracje; 24 cm. – (Zamek Królewski w Warszawie – Muzeum. Studia i Materiały; 7) – Materiały z konferencji pt. Dziedzictwo Piastów mazowieckich. – Nazwy autorów na skrzydełku czwartej strony okładki. – Nazwa czwartego wydawcy na stronie redakcyjnej. – Indeks. – Streszczenie artykułów w języku angielskim. – ISBN 978-83-7022-236-9 – ISBN 978-83-940026-9-5 – ISBN 978-83-65681-04-1
— GORTAT, Ryszard.: „Szlak Rycerza Sasina” = poz. 87
— Płock bliski Polakom na Syberii = poz. 103

Historia 1795-1918

— Płock bliski Polakom na Syberii = poz. 103
— TRUBAS, Michał.: Ziemia płocka w dziewiętnastowiecznych opracowaniach rosyjskiego sztabu głównego = poz. 120

Historia 1918-1939

123. GOŁĘBIEWSKI, Grzegorz.: Lista poległych w obronie Płocka 18-19 sierpnia 1920 r. oraz zmarłych z ran w późniejszym czasie – suplement / Grzegorz Gołębiewski. // Notatki Płockie. – 2017, nr 3/252, s. 21-25, il.
— GOŁĘBIEWSKI, Grzegorz: Płock 1920 = poz. 116
— (lesz.): Dni krwi i chwały = poz. 117
— ŁOŚ, Stefan: Strażnica = poz. 265
124. ROBAK, Waldemar.: Krótka ściągga z historii dla każdego płoczanina / Waldemar Robak. // PetroNews. – 2017, nr 16, s. 14, il. Wspomnienie wydarzeń związanych z obroną Płocka przed atakiem bolszewickim.
— STEFAŃSKA, Ewelina.: Żołnierz to był potworny, z obnażoną szablą = poz. 118
— UMIŃSKI, Mariusz.: Mały bohater z „Brwileńskiej Ostoi” = poz. 73
— ZAGZIŁ, Dawid.: Polscy komuniści : cena zaprzaństwa = poz. 77

Historia 1939-1945

— Bohater obrony Westerplatte upamiętniony = poz. 70
— Ekshumacja żołnierzy walczących pod Dobrzykowem = poz. 150
— ES.: Pogrzeb żołnierzy = poz. 151
— (gsz.): W hołdzie żołnierzom Września = poz. 153
— (jac.): Imieninowa wizyta u pani Janiny = poz. 85
— MATECKA, Agnieszka.: Wielka historia jest tutaj = poz. 156
125. PIWOWAR, Janusz.: Działalność sądu doraźnego (Standgericht) w świetle zachowanych akt tajnej niemieckiej policji państwowej w Ciechanowie – Płocku / Janusz Piwowar. // Notatki Płockie. – 2017, nr 3/252, s. 33-37, il. – Streszcz. w jęz. ang.
— STEFAŃSKA, Ewelina.: Ludzie nie zapomnieli = poz. 160
— STEFAŃSKA, Ewelina.: Pamiętają o poległych = poz. 161
— Uroczyście pochówek ekshumowanych szczątków w Dobrzykowie = poz. 162

Historia 1944-1989

— (jac.): Imieninowa wizyta u pani Janiny = poz. 85
— KONCZYKOWSKI, Andrzej.: Bunt, gdy zabrali „Cackę” = poz. 89

V. ETNOGRAFIA

Sztuka ludowa

— BeeS.: Od kujawiaka do tańca haka = poz. 230
— (lesz.): Gdy Płock był stolicą folkloru = poz. 239

Muzyka ludowa

126. (GSZ).: Trzy dekady folkloru : jubileusz zespołu „Grzybowianki” / (gsz). // Tygodnik Płocki. – 2017, nr 33, s. 14, il.

Jubileusz 30-lecia działalności Zespołu Ludowego „Grzybowianki”.
127. 30 lat minęło... // Wieści znad Wisły. – 2017, nr 100, s. 33-34, il.
Jubileusz 30-lecia działalności Zespołu Ludowego „Grzybowianki”.

VI. ZAGADNIENIA GOSPODARCZE

Statystyka

— Ludność, ruch naturalny i migracje w województwie mazowieckim w 2016 r. = poz. 25

Budownictwo. Inwestycje

128. (JAC).: Jest szansa na rozpoczęcie prac: przebudowa nabrzeża wiślanego / (jac). // Tygodnik Płocki. – 2017, nr 30, s. 7, il. Dot. przebudowy nabrzeża wiślanego na odcinku od mostu Legionów Piłsudskiego do plaży za Morką.
— LEWANDOWSKA, Anna.: Nowa jakość na starówce = poz. 165
— NOWAK, Bartosz.: ABW w Urzędzie Miasta = poz. 92

Informatyka. Internet

— KRUSIEWICZ, Anna.: Gramy z Emilem – scenariusz zajęć edukacyjnych na podstawie książki „Emil i detektywi” Ericha Kästnera = poz. 215
— ZASIMOWICZ, Aleksandra.: Wprowadzenie do programowania dla najmłodszych z wykorzystaniem gier planszowych, klocków Scottie Go i aplikacji = poz. 219

Energetyka

129. (JAC).: Inwestycje ważne nie tylko dla płoczan: ORLEN i PSE na rzecz bezpieczeństwa energetycznego / (jac). // Tygodnik Płocki. – 2017, nr 29, s. 7
Dwie nowe inwestycje: elektrociepłownia gazowo-parowa oraz stacja elektroenergetyczna.
130. PYTELEWSKA, Maria.: Odnawialne źródła energii – umowa podpisana / Maria Pytelewska. // Słowo Gozdowa. – 2017, nr 3(70), s. 6, il.

Przemysł chemiczny

Polski Koncern Naftowy ORLEN SA

— (jac.): Inwestycje ważne nie tylko dla płoczan = poz. 129
131. MASIERAK, Leszek.: Pensja to nie wszystko / Leszek Masierak. // Tygodnik Solidarność. – 2017, nr 29, s. 32-33, il. Pozapłatcowe świadczenia pracownicze w PKN ORLEN SA.
132. MAYER, Bartłomiej.: Nowe otwarcie w Orleniu / Bartłomiej Mayer. // Puls Biznesu. – 2017, nr 124, s. 1, 2, il. Początek kadencji nowego zarządu koncernu.
133. OMACHEL, Radosław.: Kogo kuszą miliardy Orlenu: polityczne paliwo / Radosław Omachel. // Newsweek Polska. – 2017, nr 29, s. 62-64, il.
134. SEPIOŁO, Mariusz.: Przyjacielu – trucielu / Mariusz Sepioło. // Tygodnik Powszechny. – 2017, nr 27, s. 24-25, il.

Przemysł rolno-spożywczy

— LASKOWSKI, Jan.: Nie tylko sery i skansen = poz. 197
135. MAT.: „Prawda w końcu zwyciężyła”: Elżbieta Jaworowicz przeprosiła Ireneusza Wielimborka / MAT. // Ekstra Sierpc. – 2017, nr 5, s. 3
136. MAT.: 90 lat minęło – jubileusz Okręgowej Spółdzielni Mleczarskiej w Sierpcu / MAT. // Ekstra Sierpc. – 2017, nr 4, dod. 90 lat Okręgowej Spółdzielni Mleczarskiej w Sierpcu, s. 4-5, il.
137. Potentat w produkcji mleka. // Z Serca Polski. – 2017, nr 7, s. 21, il. Okręgowa Spółdzielnia Mleczarska w Sierpcu.

138. TYBURA, Joanna.: Jak ser z Trzepowa zrobił karierę: regionalnie i smacznie / Joanna Tybura. // *Gazeta Wyborcza*. – 2017, nr 156, dod. Magazyn Płocki, s. 6, il.
Sery podpuszczkowe Katarzyny Białoskórskiej.

Rzemiosło

— TYBURA, Joanna.: Jak ser z Trzepowa zrobił karierę = poz. 138

Rolnictwo

Zagadnienia ogólne

139. Agricola Sierpcensis – Terrae Filius. // *Gazeta Zawadzka*. – 2017, nr 3, s. 9-13, il.
— **Dni Mochowa** = poz. 231
— GRZELAK, Katarzyna.: Bóg pobłogosławił, ziemia plon wydała = poz. 186
— (gsz.): Podziękowania za rolniczy trud = poz. 187
— LASKOWSKI, Jan.: Nie tylko sery i skansen = poz. 197
— MAT.: „Chłop potęgą jest i basta” = poz. 188
— MUĆKA, Magdalena.: Podziękowania i dobra zabawa = poz. 189
— **Podziękowali** rolnikom za ciężką pracę = poz. 190
— PYTELEWSKA, Maria.: Dożynki 2017 = poz. 191
— rad.: Żeby było obficie i opłacałnie = poz. 192
— **Uniwersytety** Ludowe XXI wieku = poz. 222

Weterynaria. Hodowla

— KRÓL, Magdalena.: Mamy haka na raka = poz. 210
140. MAŁECKA, Agnieszka.: Coraz trudniej utrzymać pasieki: pszczelarskie żniwa / Agnieszka, Małeczka. // *Gość Niedzielny*. – 2017, nr 7-8, s. 12-13, il.
Dot. hodowli pszczół na Mazowszu i w powiecie płockim.
141. MARCINIAK, Jola.: 600 świń: tak: więcej już nie... / Jola Marciniak. // *Tygodnik Płocki*. – 2017, nr 28, s. 11, il.
Protesty przeciwko budowie chlewni w Daniszewie w gminie Bulkowo.

Ogrodnictwo

142. RYBICKI, Łukasz.: Nie można spocząć na laurach / Łukasz Rybicki; rozm. przep. Jadwiga Skibowska. // *Więść Mazowiecka*. – 2017, nr 7-8, s. 12-13, il.
Rozmowa z Łukaszem Rybickim, prezesem firmy Rolmarket Sp. z o.o. Sp. K. – wicemistrzem krajowym w konkursie Agroliga 2016.

Hydrotechnika

143. (GSZ).: Przebudowa rzeki: plany wobec Słupianki / (gsz). // *Tygodnik Płocki*. – 2017, nr 32, s. 15, il.
144. (RED).: Poskromić Słupiankę: zabezpieczenie przeciwpowodziowe doliny rzeki Słupianka / (red). // *Głos Słupna*. – 2017, nr 17(52), s. 11, il.

Żegluga śródlądowa

145. TYBURA, Joanna.: Niech znowu będzie port / Joanna Tybura. // *Gazeta Wyborcza - Płock*. – 2017, nr 158, s. 8, il.
Projekt budowy portu żeglarskiego złożony do budżetu obywatelskiego przez wodniaków z osiedla Borowiczki.

Handel. Usługi

— KIJEK, Kamil.: Antykwariaty na skraju bankructwa? = poz. 301
— LEWANDOWSKA, Anna.: Ach, ta wspaniała „gruźliczanka” = poz. 155
— RYBICKI, Łukasz.: Nie można spocząć na laurach = poz. 142
— **Za nami** III Jarmark św. Jakuba = poz. 237

Gastronomia

— CIOŁKOWSKI, Andrzej.: Naszej ziemi historia nie rozpieszczająca = poz. 112

Finanse. Budżet

146. MARCINIAK, Jola.: Coraz młodszy milionerzy: 116 płoczan zarobiło w 2016 roku więcej niż milion złotych / Jola Marciniak. // *Tygodnik Płocki*. – 2017, nr 27, s. 3
— SAMORAJ, Andrzej.: Rozmowa z Andrzejem Samorajem, Burmistrzem Miasta i Gminy Drobin = poz. 201
147. SYLWIA.: Milionerzy w Sierpcu: deklaracje podatkowe / Sylwia. // *Kurier Sierpecki*. – 2017, nr 39, s. 1, 3, il.

Komunikacja. Transport. Łączność

148. Budowa dróg gminnych w 2017 roku / oprac. W. Olszewski. // *Echo Gąbina*. – 2017, nr 3, s. 4-5, il.
149. Zadania drogowe zakończone w marcu, kwietniu, maju i czerwcu 2017 roku. // *Powiat Płocki Dobrze Ułożony*. – 2017, nr 8, s. 8-10, il.
Drogi, wykonawcy i koszty inwestycji w powiecie płockim.

Gospodarka komunalna. Cmentarze. Pożarnictwo

150. Ekshumacja żołnierzy walczących pod Dobrzykowem / oprac. W. Olszewski. // *Echo Gąbina*. – 2017, nr 3, s. 12, il.
Ekshumacja żołnierzy polskich poległych podczas II wojny światowej.
151. ES.: Pogrzeb żołnierzy / ES. // *Gazeta Wyborcza - Płock*. – 2017, nr 158, s. 8
Pogrzeb ekshumowanych żołnierzy polskich z okresu kampanii wrześniowej 1939 r. na cmentarzu w Dobrzykowie.
152. GROCHOWSKI, Roman.: 90 lat orkiestry dętej przy Ochotniczej Straży Pożarnej w Sannikach / Roman Grochowski. // *Wiadomości Sannickie*. – 2017, nr 1(12), s. 6-8, il.
153. (GSZ).: W hołdzie żołnierzom Września: ponowny pochówek w Dobrzykowie / (gsz). // *Tygodnik Płocki*. – 2017, nr 38, s. 14, il.
Pogrzeb ekshumowanych żołnierzy polskich poległych podczas II wojny światowej.
154. (JAC).: Trwają prace ziemne: przebudowa alei Roguckiego / (jac). // *Tygodnik Płocki*. – 2017, nr 33, s. 7, il.
Przebudowa al. Roguckiego na Wielkiej Płycie w ramach projektu „Rozwój terenów zielonych w mieście Płocku”.
— KW.: Woda na kartę = poz. 164
155. LEWANDOWSKA, Anna.: Ach, ta wspaniała „gruźliczanka”... / Anna Lewandowska. // *Gazeta Wyborcza*. – 2017, nr 221, dod. Magazyn Płocki, s. 6, il.
Historia saturatora do sprzedaży wody gazowanej.
156. MAŁECKA, Agnieszka.: Wielka historia jest tutaj: ekshumacja w Dobrzykowie / Agnieszka Małeczka. // *Gość Niedzielny*. – 2017, nr 28, dod. Gość Płocki, nr 28/468, s. V, il.
Ekshumacja żołnierzy pochowanych w anonimowej mogile na cmentarzu w Dobrzykowie.
— MAT.: Wielki sukces orkiestry z Gozdowa = poz. 278
157. MAT.: 110 lat straży w Zawidzu / MAT. // *Extra Sierpc*. – 2017, nr 14, s. 8, il.
158. NOWAK, Bartosz.: Spłonął zakład Izolbetu!: sprawa pod lupą śledczych / Bartosz Nowak. // *Lokalna Gazeta Kutna i Regionu*. – 2017, nr 425, s. 18, il.
Pożar, w wyniku którego spłonął zakład Izolbetu.
159. PGO w Płocku stawia na innowacje. // *Przegląd Komunalny*. – 2017, nr 7, s. 14-15, il.
Przedsiębiorstwo Gospodarowania Odpadami w Płocku (zakład w Kobiernikach).
— SK.: Absolutorium dla burmistrza = poz. 202
— **Spółdzielnia** Socjalna Osób Prawnych „Centrum Usług Środowiskowych” = poz. 171

- 160. STEFAŃSKA, Ewelina.:** Ludzie nie zapomnieli / Ewelina Stefańska. // *Gazeta Wyborcza - Płock*. – 2017, nr 154, s. 11, il.
Ekshumacja żołnierzy polskich z okresu kampanii wrześniowej 1939 r. na cmentarzu w Dobrzykowie.
- 161. STEFAŃSKA, Ewelina.:** Pamiętają o poległych / Ewelina Stefańska. // *Gazeta Wyborcza - Płock*. – 2017, nr 213, s. 12
Pogrzeb 13 ekshumowanych żołnierzy polskich z okresu kampanii wrześniowej 1939 r. na cmentarzu w Dobrzykowie.
- 162. Uroczysty** pochówek ekshumowanych szczątków w Dobrzykowie / oprac. W. Olszewski. // *Echo Gąbina*. – 2017, nr 3, s. 13-17, il.
Pogrzeb ekshumowanych żołnierzy polskich poległych podczas II wojny światowej.

Gospodarka mieszkaniowa

- 163. DYŚKIEWICZ, Piotr.:** Tajemnicze „Mieszkania na start” / Piotr Dyśkiewicz; rozm. przepr. Anna Lewandowska. // *Gazeta Wyborcza*. – 2017, nr 191, dod. *Magazyn Płocki*, s. 2, il.
Rozmowa z wiceprezydentem Płocka ds. komunalnych – P. Dyśkiewiczem.
- 164. KW.:** Woda na kartę: to zimny prysznic dla dłużników / KW. // *PetroNews.pl*. – 2017, nr 13, s. 1, 2, il.
- 165. LEWANDOWSKA, Anna.:** Nowa jakość na starówce: rewitalizacja / Anna Lewandowska. // *Gazeta Wyborcza*. – 2017, nr 227, dod. *Magazyn Płocki*, s. 6, il.
Przebudowa ulicy Kaczmarskiego w Płocku.

VII. ZAGADNIENIA POLITYCZNE I SPOŁECZNE

Polityka

- (jac).: NSZ za Gwardię Ludową = poz. 61
— (jac).: W sierpniu montaż tabliczek = poz. 62
— (jac).: Zostali tylko Czwartacy = poz. 63
— KUNCEWICZ, Marian.: Odrębność władzy sądowniczej = poz. 204
- 166. MAESTRO.:** Schetyna wyróżnia Sierpc!: spotkania obywatelskie / Maestro. // *Kurier Sierpecki*. – 2017, nr 39, s. 7, il.
Spotkanie Grzegorza Schetyny z mieszkańcami Sierpca w ramach akcji „Spotkania Obywatelskie” pod hasłem „Obywatelskie Mazowsze”.

Fundusze Europejskie

- **Fundusze Europejskie** na Mazowszu = poz. 13
— (jac).: Jest szansa na rozpoczęcie prac = poz. 128

Organizacje społeczne

- (gsz).: Trzy dekady folkloru = poz. 126
- 167. KACPRZAK, Michał.:** Płockie koło Towarzystwa Rozwoju Ziemi Wschodnich / Michał Kacprzak. // *Notatki Płockie*. – 2017, nr 3/253, s. 26-32, il.
- 168. MAT.:** Nadszedł już czas, by razem zmienić świat: I Gminny Dzień Wolontariatu / MAT. // *Ekstra Sierpc*. – 2017, nr 5, s. 14, il.
Gminny Dzień Wolontariatu w Mochowie.
— MAT.: „Prawda w końcu zwyciężyła” = poz. 135
— **Płock** bliski Polakom na Syberii = poz. 103
- 169. PYTELEWSKA, Maria.:** V Gminny Zjazd Kół Gospodyń Wiejskich / Maria Pytelewska. // *Słowo Gozdowa*. – 2017, nr 3(70), s. 12-13, il.
- 170. RAD.:** Dla Stowarzyszenia „De Facto”: Nagroda Parlamentu Europejskiego / rad. // *Tygodnik Płocki*. – 2017, nr 38, s. 22, il.
Europejska Nagroda Obywatelska dla Stowarzyszenia „De Facto”.
- 171. Spółdzielnia** Socjalna Osób Prawnych „Centrum Usług Środowiskowych”. // *Kontakt*. – 2017, nr 94 (wrzesień), s. 12-14, il.
Działalność Spółdzielni w Drobinie. Realizacja projektów „Bądź aktywny - Szkoła Seniora” oraz „Powrót do tradycji w Drobinie”.

- STEFAŃSKA, Ewelina.: Nie zbawię świata, ale kilka istot uratuję = poz. 98
— STEFAŃSKA, Ewelina.: Superfilmy, znakomici aktorzy = poz. 236
- 172. TYBURA, Joanna.:** Bezinteresowni przyjaciele / Joanna Tybura. // *Gazeta Wyborcza - Płock*. – 2017, nr 223, s. 8, il.
17. edycja nadania statuetki „Jesteś Przyjacielem” dla wyróżniających się wolontariuszy i społeczników.
— **Uniwersytety** Ludowe XXI wieku = poz. 222
— **30-lat** minęło... = poz. 127

Harcerstwo

- 173. JANKOWSKI, Karol.:** XL Rajd Wisła 19-21.05.2017 / Karol Jankowski. // *Mazowiecka Szwajcaria*. – 2017, nr 2(62-63), s. 9, il.

Polityka społeczna

- 174. Badania** społeczne studenckich kół naukowych / redakcja naukowa Anna Schulz, Mariola Szewczyk-Jarocka, Paweł Kaczmarczyk, Ewa Chojnacka. – Płock: Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej, 2017. – 514 stron: ilustracje; 24 cm. – Bibliografia przy artykułach. – Część prac w języku angielskim, ukraińskim. Streszczenie w języku angielskim przy pracach. – ISBN 978-83-61601-47-0
- 175. Budżet** Obywatelski Płocka. // *MiastO!Żyje*. – 2017, *Informator Społeczny Płock 2017* : Budżet Obywatelski Płocka, s. 4-38, il.

Wydanie poświęcone szóstej edycji Budżetu Obywatelskiego Płocka.

- 176. Dane** o osobach i rodzinach korzystających z pomocy społecznej w gminach i powiatach: [dokument elektroniczny]. // *Biuletyn Obserwatorium Integracji Społecznej*. – 2017, nr 1, s. 7-11, il.
- DOŁĘGŁO, Natalia.: Miasto przyjazne mieszkańcom i turystom = poz. 195
- 177. Lokalna** aktywność społeczna w Polsce w latach 1990-2015 / redakcja naukowa Andrzej Kansy. – Płock: Towarzystwo Naukowe Płockie, 2016. – 268 stron: ilustracje; 25 cm. – Strona tytułowa: Local social activity in Poland during the years 1990-2015 – Bibliografia przy tekstach. Indeks. – Streszczenie angielskie przy tekstach. – ISBN 978-83-60348-75-8
- 178. Mazowiecki** Barometr Ubóstwa i Wykluczenia Społecznego: [dokument elektroniczny]. // *Biuletyn Obserwatorium Integracji Społecznej*. – 2017, nr 1, s. 19-28, il.
- **Przeszłość** i tożsamość Mazowsza w świetle badań naukowych i działalności społecznej = poz. 110
- 179. Zasoby** instytucjonalne pomocy społecznej: [dokument elektroniczny]. // *Biuletyn Obserwatorium Integracji Społecznej*. – 2017, nr 1, s. 12-18, il.

Praca. Bezrobocie

- **Biuletyn** Mazowieckiego Obserwatorium Rynku Pracy = poz. 3
— KANIA, Rafał.: Kodeks etyczny jako instrument kształtowania postaw moralnych w organizacji publicznej = poz. 196
— MASIERAK, Leszek.: Pensja to nie wszystko = poz. 131
— MUĆKA, Magdalena.: Już po raz jedenasty w Płocku = poz. 184
- 180. OBREBSKA, Nina.:** Sytuacja na lokalnym rynku pracy – wielkość i struktura bezrobocia rejestrowanego w m. Płock / Nina Obrębska. // *Praca i Rozwój*. – 2017, nr 3(3), s. 20, il.

Dane na maj 2017 r.

- 181. WOJTALEWICZ, Urszula.:** Wyzwania przyszłości a kariera zawodowa / Urszula Wojtałowicz. // *Mazowiecki Rynek Pracy*. – 2017, nr 4, s. 19, il.

Symposium naukowe w PWSZ w Płocku na temat: „Dylematy człowieka poszukującego w dobie cywilizacji XXI w.”

Opieka społeczna. Wolontariat

182. **Gdzie**, dla kogo, jak się dostać: informator o Domach Pomocy Społecznej w Powiecie Płockim / opr. (gsz). // Tygodnik Płocki. – 2017, nr 33, s. 16, il.
— **Ks. Prałat** Ignacy Lasocki – wielki Kapłan i Społecznik = poz. 75
— **MAT.**: Nadszedł już czas, by razem zmienić świat = poz. 168
183. **MAT.**: Obudzić Justynę / **MAT.** // Ekstra Sierpc. – 2017, nr 3, s. 1, 9, il.
184. **MUĆKA, Magdalena.**: Już po raz jedenasty w Płocku: Dni Integracji i Aktywności Osób Niepełnosprawnych / Magdalena Mućka. // Mazowiecki Rynek Pracy. – 2017, nr 4, s. 16-18, il.
185. **SCHULZ, Anna.**: Płocki wolontariusz / Anna Schulz. // Notatki Płockie. – 2017, nr 3/252, s. 44-49, il. – Streszcz. w jęz. ang. Działalność Płockiego Wolontariatu, w tym „Angielski dla mam” w Książnicy Płockiej.
— **TYBURA, Joanna.**: Bezinteresowni przyjaciele = poz. 172

Związki zawodowe

- **ANDRUSZKIEWICZ, Bernadeta.**: Kobieta „Solidarności” = poz. 67

Socjologia

- **Badania** społeczne studentów kół naukowych = poz. 174
— **Lokalna** aktywność społeczna w Polsce w latach 1990-2015 = poz. 177
— **PIETRZAK, Małgorzata.**: „Skok w dorosłość” = poz. 211

Uroczystości. Obchody

- **Bohater** obrony Westerplatte upamiętniony = poz. 70
— **CIOŁKOWSKI, Andrzej.**: Naszej ziemi historia nie rozpieszczająca = poz. 112
— **Dni Mochowa** = poz. 231
186. **GRZELAK, Katarzyna.**: Bóg pobłogosławił, ziemia plon wydała / Katarzyna Grzelak, Jacek Dąbrowski. // Panorama Mazowska Płockiego. – 2017, nr 7-8(9), s. 8-9, il.
Dożynki Powiatu Płockiego w Drobinie.
187. **(GSZ).**: Podziękowania za rolniczy trud: święta plonów w powiecie płockim / (gsz). // Tygodnik Płocki. – 2017, nr 35, s. 14, il.
188. **MAT.**: „Chłop potęgą jest i basta”: dożynki gminne / **MAT.** // Ekstra Sierpc. – 2017, nr 5, s. 8-9, il.
Dożynki gminne w Rościszewie.
— **MAT.**: 90 lat minęło – jubileusz Okręgowej Spółdzielni Mleczarskiej w Sierpcu = poz. 136
189. **MUĆKA, Magdalena.**: Podziękowania i dobra zabawa / Magdalena Mućka. // Mazowiecki Rynek Pracy. – 2017, nr 5, s. 26-27, il.
18. Dożynki Powiatu Płockiego w Drobinie.
190. **Podziękowali** rolnikom za ciężką pracę: Dożynki Powiatu Płockiego 2017 / Opr. (gsz). // Tygodnik Płocki. – 2017, nr 36, s. 16, il.
Dożynki Powiatu Płockiego w Drobinie.
191. **PYTELEWSKA, Maria.**: Dożynki 2017 / Maria Pytelewska. // Słowo Gozdowa. – 2017, nr 3(70), s. 7-10, il.
Dożynki w gminie Gozdowo w roku 2017.
192. **RAD.**: Żeby było obficie i optymalnie: dożynkowe dni Mochowa / rad. // Tygodnik Płocki. – 2017, nr 35, s. 13, il.

VIII. ZAGADNIENIA PRAWNO-ADMINISTRACYJNE

Samorząd terytorialny

193. **AS.**: Twarzą w twarz: Wioletta Kulpa i Marcin Jeżewski / **AS.** // PetroNews. – 2017, nr 18, s. 8, il. – (Twarzą w twarz)
Dot. przyczyn i skutków powstania spółki MOSiR.
— **Budżet** Obywatelski Płocka = poz. 175

194. **Budżet** Obywatelski Płocka 6: Płock głosujemy. – Płock: Urząd Miasta Płocka, 2017. – 38 stron: ilustracje; 21 cm.
Informator społeczny Płock 2017 – MiastO! Żyje
195. **DOLEGŁO, Natalia.**: Miasto przyjazne mieszkańcom i turystom / Natalia Doległo, Beata Sekuła. // Gazeta Wyborcza. – 2017, nr 217, dod. Magazyn Why Story, s. 1, il.
Prezydent Płocka, Andrzej Nowakowski, nominowany do tytułu „Lider z powołania”.
— **DYŚKIEWICZ, Piotr.**: Tajemnicze „Mieszkania na start” = poz. 163
— **Gąbińska** rewitalizacja zabytków = poz. 268
— (jac.): NSZ za Gwardię Ludową = poz. 61
— (jac.): W sierpniu montaż tabliczek = poz. 62
— (jac.): Zostali tylko Czwartacy = poz. 63
— **JÓZWIK, Edyta.**: Gmina Bodzanów aktualnie = poz. 111
196. **KANIA, Rafał.**: Kodeks etyczny jako instrument kształtowania postaw moralnych w organizacji publicznej: studium przypadku / Rafał Kania. // Zeszyty Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Płocku. Nauki Ekonomiczne. – T.25 (2017), s. 367-387, il. – Bibliogr. – Streszcz. w jęz. ang.
197. **LASKOWSKI, Jan.**: Nie tylko sery i skansen / Jan Laskowski; rozm. przepr. Agnieszka Czachorowska-Jakoniuk. // Z Serca Polski. – 2017, nr 8, s. 12-13, il.
Rozmowa ze starostą powiatu sierpeckiego.
— **MAT.**: Absolutorium i odwołanie = poz. 216
198. **MILCZAREK, Wanda.**: Z prac Rady Gminy Sanniki / Wanda Milczarek. // Wiadomości Sannickie. – 2017, nr 1(12), s. 9-13
— **NOWAK, Bartosz.**: ABW w Urzędzie Miasta = poz. 92
199. **NOWAK, Bartosz.**: Śniecikowski wychodzi z cienia!: czy będzie kandydował na burmistrza? / Bartosz Nowak. // Lokalna Gazeta Kutna i Regionu. – 2017, nr 417, s. 18, il.
200. **NOWAKOWSKI, Andrzej.**: Nowoczesny przemysł, ale też unikalna oferta kulturalna / Andrzej Nowakowski; rozm. przepr. Radosław Nosek. // Dziennik Gazeta Prawna. – 2017, nr 139, dod. Kapitał Polski nr 06/07, s. 11, il.
Rozmowa z prezydentem Płocka o wspieraniu rozwoju życia kulturalnego w mieście.
201. **SAMORAJ, Andrzej.**: Rozmowa z Andrzejem Samorajem, Burmistrzem Miasta i Gminy Drobin / Andrzej Samoraj; rozm. // Kontakt. – 2017, nr 94 (wrzesień), s. 1-4, il.
Podsumowanie pracy samorządu gminnego w 2017 r.
— **SEPIOŁO, Mariusz.**: Przyjacielu – trucieliu = poz. 134
202. **SK.**: Absolutorium dla burmistrza: XXXIX Sesja Rady Miejskiej Sierpca / SK. // Kurier Sierpecki. – 2017, nr 27, s. 5, il.
Realizacja planów budżetowych miasta Sierpca w 2016 r.
— **STACHURSKA, Agnieszka.**: O przedszkolu na Wielkiej Płycie zdecydują wszyscy płocczanie = poz. 224
203. **STACHURSKA, Agnieszka.**: Powołanie MOSiR to błąd: gorąca dyskusja o nowej spółce / Agnieszka Stachurska. // PetroNews.pl. – 2017, nr 17, s. 10, il.
Kontrowersje wokół funkcjonowania nowej spółki MOSiR.
— **TYBURA, Joanna.**: Niech znowu będzie port = poz. 145
— **Zadania** drogowe zakończone w marcu, kwietniu, maju i czerwcu 2017 roku = poz. 149

Sądownictwo

204. **KUNCEWICZ, Marian.**: Odrębność władzy sądowniczej / Marian Kuncewicz; rozm. przepr. Anna Matuszewska. // Ekstra Sierpc. – 2017, nr 2, s. 1, 5, il.
Rozmowa z sędzią w stanie spoczynku na temat reformy sądownictwa.
— **NOWAK, Bartosz.**: ABW w Urzędzie Miasta = poz. 92
— **NOWAK, Bartosz.**: Nadużycia w gostynińskiej policji? = poz. 206
205. **SOKOLNICKI, Michał.**: Sądownictwo, prokuratura oraz adwokatura w międzywojennym Płocku (w stulecie odrodzenia

sądownictwa polskiego) / Michał Sokolnicki. // Notatki Płockie. – 2017, nr 3/252, s. 11-20, il. – Streszcz. w jęz. angielskim. Zawiera wykaz płockich sędziów, prokuratorów i adwokatów w latach 1917-1939.

Bezpieczeństwo publiczne. Policja

206. NOWAK, Bartosz.: Nadużycia w gostynińskiej policji?: Biuro Spraw Wewnętrznych zajmie się komendantem / Bartosz Nowak. // Lokalna Gazeta Kutna i Regionu. – 2017, nr 428, s. 16, il.

Nadużycia zawodowe komendanta Komendy Powiatowej Policji w Gostyninie, jego zastępcy oraz naczelnika Wydziału Kryminalnego.

IX. WOJSKO

— (jac.): Imieninowa wizyta u pani Janiny = poz. 85

207. SZCZĘSNA, Paulina.: Szkolne manewry CN-B 2017 / Paulina Szczęsna. // Spadochroniarz. – 2017, nr 87, s. 12-14, il.

Szkolenie młodzieży z Liceów Centrum Naukowo-Biznesowego „Feniks” w podpłockim Gorzewie.

X. OCHRONA ZDROWIA

Służba zdrowia. Szpitale

— KRÓL, Magdalena.: Mamy haka na raka = poz. 210

208. MAT.: Szpital w sieci / MAT. // Extra Sierpc. – 2017, nr 14, s. 2, il.

Przyjęcie szpitala w Sierpcu do tak zwanej sieci szpitali.

209. RAD.: Druga pracownia już działa: rezonans najnowszej generacji na Winiarach / rad. // Tygodnik Płocki. – 2017, nr 39, s. 5, il.

Uruchomienie nowoczesnej pracowni rezonansowej.

— ZIELIŃSKA, Barbara.: Kapłan Ignacy Maria Józef Leliwa-Kopystyński – wielka postać mariawityzmu = poz. 76

Dot. lekarza, majora Wojska Polskiego, kierownika ambulatorium przy Klasztorze Sióstr Mariawitek.

XI. NAUKA OŚWIATA KULTURA

Nauka

210. KRÓL, Magdalena.: Mamy haka na raka / Magdalena Król: rozm. przepr. Wojciech Moskal. // Gazeta Wyborcza. – 2017, nr 228, dod. Magazyn Świąteczny, s. 20-21, il.

Prof. Magdalena Król, płocczanka, współtwórcza metody TRAIN (TRAnsfers of Iron-binding proteiN) – transferu leku przez komórkę odpornościową do komórki rakowej.

— **Studia Mazowieckie** = poz. 48

Szkolnictwo wyższe

— WOJTALEWICZ, Urszula.: Wyzwania przyszłości a kariera zawodowa = poz. 181

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa

— **Badania** społeczne studenckich kół naukowych = poz. 174

211. PIETRZAK, Małgorzata.: „Skok w dorosłość” / Małgorzata Pietrzak. // Społeczeństwo, Edukacja, Język: zeszyty naukowe PWSZ w Płocku. – T.5 (2017), s. 163-187, il. – Bibliogr. – Streszcz. w jęz. ang.

Badanie zmian postaw i wartości płockich licealistów i studentów.

212. PUZIA-SOBIESKA, Olga.: Autonomia pracy studentów filologii angielskiej PWSZ w Płocku w realizacji praktyki zawodowej w szkole podstawowej / Olga Puzia-Sobieska. // Społeczeństwo, Edukacja, Język: zeszyty naukowe PWSZ w Płocku. – T.5 (2017), s. 189-197, il. – Bibliogr. – Streszcz. w jęz. ang.

Politechnika Warszawska

— ANDRUSZKIEWICZ, Bernadeta.: Kobieta „Solidarności” = poz. 67

— KEMPA, Janusz.: O przypadkach, ciężkiej pracy, zdolnej młodzieży i nagrodzie = poz. 74

Szkoła Wyższa im. Pawła Włodkowica

213. BIELIŃSKA, Kamila.: Akademicka Sieć Wiedzy i Innowacji / Kamila Bielińska. // Gazeta Szkoły Wyższej im. Pawła Włodkowica. – 2017, nr 46, s. 3-5, il.

Warsztaty pn. Akademicka Sieć Wiedzy i Innowacji realizowane w Zespole Szkół nr 1 w Sierpcu przez nauczycieli akademickich ze Szkoły Wyższej Pawła Włodkowica w Płocku.

Towarzystwo Naukowe Płockie

— (lesz.): Dni krwi i chwały = poz. 117

Szkolnictwo. Oświata

Szkolnictwo podstawowe

214. JÓZWIĄK, Krzysztof.: Rozmowa z dyrektorem Szkoły Podstawowej im. kard. Stefana Wyszyńskiego w Lelicach – mgr inż. Krzysztofem Józwiakiem / Krzysztof Józwiak, rozm. przepr. Mariola Kopka. // Słowo Gozdowa. – 2017, nr 3(70), s. 14-15, il.

Rozmowa z nowym dyrektorem szkoły podstawowej w Lelicach.

215. KRUSIEWICZ, Anna.: Gramy z Emilem – scenariusz zajęć edukacyjnych na podstawie książki „Emil i detektywi” Ericha Kästnera / Anna Krusiewicz. // Meritum. – 2017, nr 3, s. 73-74, il.

216. MAT.: Absolutorium i odwołanie / MAT. // Extra Sierpc. – 2017, nr 14, s. 6, il.

Absolutorium dla burmistrza z wykonania budżetu za rok 2016 oraz odwołanie ze stanowiska dyrektora Szkoły Podstawowej nr 3 w Sierpcu.

— PUZIA-SOBIESKA, Olga.: Autonomia pracy studentów filologii angielskiej PWSZ w Płocku w realizacji praktyki zawodowej w szkole podstawowej = poz. 212

217. SMOLIŃSKA, Beata.: ORTOGRANie na kolanie, czyli jak grać, żeby wygrać wiedzę / Beata Smolińska. // Meritum. – 2017, nr 3, s. 68-69, il.

218. WODOWSKA, Joanna.: Oby nie wykład... (marzenie ucznia) – gry terenowe / Joanna Wodowska. // Meritum. – 2017, nr 3, s. 62-67, il.

219. ZASIMOWICZ, Aleksandra.: Wprowadzenie do programowania dla najmłodszych z wykorzystaniem gier planszowych, klocków Scottie Go i aplikacji / Aleksandra Zasimowicz. // Meritum. – 2017, nr 3, s. 87-90, il.

Szkolnictwo ogólnokształcące

— CZERWIŃSKI, Krzysztof.: Spacerkiem po okolicy parafii... = poz. 71

— KEMPA, Janusz.: O przypadkach, ciężkiej pracy, zdolnej młodzieży i nagrodzie = poz. 74

— MAŁECKA, Agnieszka.: Zawsze tam, gdzie działa się dobro... = poz. 79

— PIETRZAK, Małgorzata.: „Skok w dorosłość” = poz. 211

220. ZESPÓŁ SZKÓŁ IM. JANA ŚNIADECKIEGO (Wyszogród): 60 lat Zespołu Szkół im. Jana Śniadeckiego w Wyszogrodzie: część II: 2007-2017/ redakcja Barbara Gontarczyk. – Sierpc: P.P.-H Drukarnia, 2017. – 160 stron ilustrowane; 28 cm + 1 CD. – ISBN 978-83-948556-0-4

Szkolnictwo zawodowe

— BIELIŃSKA, Kamila.: Akademicka Sieć Wiedzy i Innowacji = poz. 213

- LEWANDOWSKI, Damian.: Nauczyciel z „Elektryka” jest ironmanem, tylko że potrójnym = poz. 78
- SZCZĘSNA, Paulina.: Szkolne manewry CN-B 2017 = poz. 207
- **60 lat** Zespołu Szkół im. Jana Śniadeckiego w Wyszogrodzie = poz. 220

Kształcenie ustawiczne

- 221. PEREK, Jadwiga.:** Co słycać w Ekologicznym Uniwersytecie Ludowym w Grzybowie? / Jadwiga Perek. // Wieści z nad Wisły. – 2017, nr 100, s. 24-26, il.
- 222. Uniwersytety** Ludowe XXI wieku: tradycja – współczesność – wyzwania przyszłości / [redakcja naukowa: Iwona Błaszczak, Tomasz Maliszewski, Ewa Smuk-Stratenwerth]; zespół autorski: Ingrid Ank i 24 pozostałych; tłumaczenia tekstów: Katarzyna Klepacka, Elżbieta Wiatrowicz, Paweł Pogorzelski, Tomasz Jabłoński. – Grzybów: Stowarzyszenie Ekologiczno-Kulturalne ZIARNO, 2017. – 253, [3] s.: il. (gł. kolor.); 30 cm. – Bibliogr. przy niektórych pracach. – ISBN 978-83-924320-8-1
- **60 lat** Zespołu Szkół im. Jana Śniadeckiego w Wyszogrodzie = poz. 220

Przedszkola

- 223. Już** funkcjonuje II Punkt Opieki nad Dziećmi do lat 3. // Nasz Gostynin. – 2017, nr 3(34), s. 1, il.
- Otwarcie żłobka „Zaczarowana Kraina” w Starej Betoniarńi w Gostyninie.
- LEWANDOWSKA, Celina Cecylia.: Strażak Złoty Błysk = poz. 260
- SMOLIŃSKA, Beata.: ORTOGRANie na kolanie, czyli jak grać, żeby wygrać wiedzę = poz. 217
- 224. STACHURSKA, Agnieszka.:** O przedszkolu na Wielkiej Płycie zdecydują wszyscy płocczanie: dlaczego nie o obwodnicy czy nabrzeżu? / Agnieszka Stachurska. // PetroNews. – 2017, nr 18, s. 1, 10, il.
- Koncepcje lokalizacji siedziby Miejskiego Przedszkola nr 17.

Kultura

Zagadnienia ogólne

- GUSTOWSKI, Bolesław.: Promocja Gostynińskiego Słownika Biograficznego = poz. 66
- MiastO!Żyje = poz. 30
- NOWAKOWSKI, Andrzej.: Nowoczesny przemysł, ale też unikalna oferta kulturalna = poz. 200

Domy kultury

- 225. ANDRZEJCZYK, Marzena.:** Ciekawy rok w Sannickiej kulturze / Marzena Andrzejczyk. // Wiadomości Sannickie. – 2017, nr 1(12), s. 40-49, il.
- Imprezy organizowane przez GOK w Sannikach.
- 226. GADZIŃSKA, Monika.:** Zespół Pałacowo-Parkowy w Sannikach / Monika Gadzińska. // Wiadomości Sannickie. – 2017, nr 1(12), s. 27-30, il.
- 227. KATIA.:** XX Przegląd Twórczości Emeryckich: występy / katia. // Kurier Sierpecki. – 2017, nr 39, s. 1, 9, il.

Współpraca kulturalna z zagranicą

- 228. Niezwykli** goście z Litwy / oprac. W. Olszewski. // Echo Gąbina. – 2017, nr 3, s. 7, il.
- Spotkanie mieszkańców ziemi gąbińskiej oraz uczestników litewskiego programu popularno-naukowego „Nowa Ekspedycja” w Jordanowie.
- 229. Szkoda,** że nie zobaczymy tego w telewizji...: spotkanie polsko-litewskie przy figurze św. Jana Nepomucena w Jordanowie / Oprac. BeeS. // Tygodnik Płocki. – 2017, nr 29, s. 16, il.

Nagrywanie przez Państwową Telewizję Litewską (LRT) programu popularno-naukowego „Narodowa Ekspedycja” w Jordanowie.

Imprezy kulturalne

- 230. BEES.:** Od kujawiaka do tańca haka: za nami szósta edycja Vistula Folk Festiwal / BeeS. // Tygodnik Płocki. – 2017, nr 35, s. 6, il.
- Podsumowanie szóstej edycji Vistula Folk Festiwal.
- 231. Dni** Mochowa. // Ekstra Sierpc. – 2017, nr 4, s. 29-30[13-14], il.
- 232. MAŁECKA, Agnieszka.:** Te dni czerwcowe wciąż trwają: Dni Historii Płocka / Agnieszka Matecka. // Gość Niedzielny. – 2017, nr 26, dod. Gość Płocki, nr 26/436, s. V, il.
- Dni Historii Płocka w Roku Rzeki Wisły. Happening historyczny nawiązujący do uroczystości towarzyszących transportowi prochów Juliusza Słowackiego w 1927 roku Wisłą do Krakowa.
- 233. MAT.:** Muzyka otwiera duszę / MAT. // Ekstra Sierpc. – 2017, nr 1, s. 1, 4, il.
- MAT.: 55 lat na sportowo = poz. 249
- MUĆKA, Magdalena.: Już po raz jedenasty w Płocku = poz. 184
- 234. Pożegnanie** lata / oprac. W. Olszewski. // Echo Gąbina. – 2017, nr 3, s. 1, 20-23, il.
- Pożegnanie lata w Gąbinie.
- 235. STEFAŃSKA, Ewelina.:** Czarujący Rynek Sztuki: na Starym Rynku w Płocku / Ewelina Stefańska. // Gazeta Wyborcza. – 2017, nr 191, dod. Magazyn Płocki, s. 9, il.
- 11. Festiwal Rynek Sztuki w Płocku.
- 236. STEFAŃSKA, Ewelina.:** Superfilmy, znakomici aktorzy / Ewelina Stefańska. // Gazeta Wyborcza. – 2017, nr 221, dod. Magazyn Płocki, s. 11, il.
- 7. Festiwal Kultury i Sztuki dla Osób Niewidomych w Płocku.
- 237. Za nami** III Jarmark św. Jakuba. // Nasz Gostynin. – 2017, nr 3(34), s. 4-5, il.

Amatorskie zespoły pieśni i tańca

- Płock bliski Polakom na Syberii = poz. 103

Muzealnictwo

Muzeum Mazowieckie

- 238. KOSSAKOWSKI, Jarosław.:** Szepty czy stłumiony krzyk?: marlarstwo Janusza Lewandowskiego: Muzeum Mazowieckie w Płocku / Jarosław Kossakowski. // Gazeta Polska Codziennie. – 2017, nr 181, s. 17, il.
- 239. (LESZ).:** Gdy Płock był stolicą folkloru: otwarcie wystawy w Muzeum Mazowieckim / (lesz). // Tygodnik Płocki. – 2017, nr 35, s. 9, il.
- Wystawa „Zjechaliśmy kapelą...” w Muzeum Mazowieckim.
- ORŁOWSKA, Milena.: W zielonym parku jest kaplica pełna cudów = poz. 294
- 240. Secesja:** zbiory i ekspozycje Muzeum Mazowieckiego w Płocku / autorzy tekstów Mariola Adamska, Michał Burdziński, Anna Dylicka, Mariusz Andrzej Kasprzak, Barbara Rydzewska, Leonard Sobieraj, Małgorzata Szadkowska, Grażyna Tryka; fotografie Adam Łukawski. – Płock: Muzeum Mazowieckie, 2017. – 279, [1] strona: ilustracje; 28 cm. – ISBN 978-83-64676-23-9

Muzeum Wsi Mazowieckiej

- 241. Chodzenie** wokół pszczoł / oprac. MAT. // Ekstra Sierpc. – 2017, nr 1, s. 5, il.

Muzeum Żydów Mazowieckich

- 242. KOWALSKI, Rafał.:** Drzewo życia, Lew Judy / Rafał Kowalski. // Biuletyn Muzealny. – 2017, nr 2/44, s. 8, il.

Przegląd imprez w Muzeum Żydów Mazowieckich w pierwszym kwartale 2017 r.

— ORŁOWSKA, Milena.: Fela raz jeszcze zatańczy tango = poz. 289

Kultura fizyczna. Sport

— AS.: Twarz w twarz = poz. 193

243. BRZĘCZEK, Jerzy.: Chcę się dobrze zapisać w historii Wisły / Jerzy Brzęczek; rozm. przepr. Adam Małachowski. // *Gazeta Wyborcza*. – 2017, nr 162, dod. *Magazyn Płocki*, s. 1, 2, il.

Rozmowa z nowym trenerem piłkarzy Wisły Płock – Jerzym Brzęczkiem.

244. BRZĘCZEK, Jerzy.: Wszyscy piłkarze mają u mnie czystą kartę: Wisła Płock - Lechia / Jerzy Brzęczek; rozm. przepr. Maciej Wąsowski. // *Przegląd Sportowy*. – 2017, nr 162, s. 24, il.

Rozmowa z nowym trenerem piłkarzy Wisły Płock – Jerzym Brzęczkiem.

245. BURDYKA, Konrad.: Lwówianka – klub, jakich niewiele / Konrad Burdyka. // *Wiadomości Sannickie*. – 2017, nr 1(12), s. 14-15

— Dni Mochowa = poz. 231

246. KW.: Gdzie w Płocku ma powstać aquapark? / KW. // *Petro-News*. – 2017, nr 14, s. 1, 12, il.

Omówienie wieloletnich prób utworzenia aquaparku w Płocku.

— LEWANDOWSKI, Damian.: Nauczyciel z „Elektryka” jest ironmanem, tylko że potrójnym = poz. 78

247. MAŁACHOWSKI, Adam.: Spór o kontrakt i nowy sponsor / Adam Małachowski. // *Gazeta Wyborcza - Płock*. – 2017, nr 193, s. 12, il.

Firma Air Products sponsorem SPR Wisły Płock.

248. MAŁACHOWSKI, Adam.: Szach-mat byłego prezydenta: płocczanie z pasją / Adam Małachowski. // *Gazeta Wyborcza*. – 2017, nr 215, dod. *Magazyn Płocki*, s. 1, 8, il.

Miroslaw Milewski, prezes zarządu Akademii Szachowej Płock.

249. MAT.: 55 lat na sportowo / MAT. // *Ekstra Sierpc*. – 2017, nr 1, s. 1, 15, il.

Festyn Sportowo-Rekreacyjny zorganizowany z okazji 55-lecia istnienia Ogniska TKKF „Kubus” Sierpc.

250. OSIŃSKI, Wojciech.: Europo, wracamy!: w weekend startuje Liga Mistrzów z udziałem PGE Vive Kielce i Orlenu Wisły Płock / Wojciech Osiniński. // *Przegląd Sportowy*. – 2017, nr 216, s. 16-17, il.

251. RADEK.: „Sierpecka Dziesiątka” wystartowała po raz trzeci: bieg na 10 km. ulicami miasta / Radek. // *Kurier Sierpecki*. – 2017, nr 36, s. 9, il.

— SEPIOŁO, Mariusz.: Himalaistki = poz. 266

— STACHURSKA, Agnieszka.: Powołanie MOSiR to błąd = poz. 203

252. STANUSZKIEWICZ-CEGŁOWSKA, Blanka.: Jak regaty, to tylko w Nowym Duninowie: pod patronatem Tygodnika Płockiego / Blanka Stanuszkiewicz-Cegłowska. // *Tygodnik Płocki*. – 2017, nr 29, s. 10, il.

Regaty w Nowym Duninowie.

253. WĄSOWSKI, Maciej.: Szokujące rozstanie: Wisła Płock / Maciej Wąsowski. // *Przegląd Sportowy*. – 2017, nr 162, dod. *Skarb Kibica*, s. 84-87, il.

Z trenerem piłkarzy Wisły Płock - Marcinem Kaczmarkiem.

254. WIĄCEK, M.: Islandzki numer / M. Wiącek, M. Lenkiewicz. // *Czas Wisły*. – 2017, nr 81, s. 9, il.

Rozgrywki Wisły Płock w Lidze Europy o Puchar UEFA od 2003 roku.

XIII. LITERATURA PIĘKNA

Historia literatury. Życie literackie

255. STRYJEWSKI, Marian (1947-).: Juliusz Słowacki wskazuje mi

godziny życia: autobiografia duchowa w świetle „wiary widzącej” wieszczą / Marian Stryjewski. – Ciechanów: nakładem autora, 2017. – 95, [1] strona: ilustracje kolorowe; 25 cm. – Zawiera rozdz.: Płock 7 VI 1991 „Idzie - papież słowiański...” – ISBN 978-83-949293-0-5

256. WOJCIECHOWSKA, Anna.: W Sannikach czytano „Quo Vadis” / Anna Wojciechowska. // *Wiadomości Sannickie*. – 2017, nr 1(12), s. 34-35, il.

Poezja

257. Jak nas widzą, tak nam piszą czyli znani autorzy dla Książnicy Płockiej / redakcja Joanna Banasiak. – Płock: Książnica Płocka im. Władysława Broniewskiego, 2017. – 71 stron: ilustracje kolorowe; 21 cm. – ISBN 978-83-88028-93-9

258. KARPOWICZ, Emilia Ryszarda (1934-).: Wiersze i opowiadania / Emilia Ryszarda Karpowicz. – Płock: Kosmos Drukarnia Płock, 2017. – 104 strony: ilustracje, 30 cm.

259. KÜHN-CIHOCKA, Anna.: Wiersze z ostatniej szuflady / Anna Kühn-Cichocka. – Płock: Książnica Płocka im. Władysława Broniewskiego, 2017. – 52 strony; 18 cm. – ISBN 978-83-88028-88-5

260. LEWANDOWSKA, Celina Cecylia.: Strażak Złoty Błysk / Celina Cecylia Lewandowska. – Wydanie pierwsze. – Płock: Gąbin, Wydawnictwo Korepetytor Marian Gałczyński, 2017. – 55 stron: ilustracje; 20 c. – ISBN 978-83-64825-45-3

261. ŁĘCKI, Wojciech (1948-).: Poezje wybrane / Wojciech Łęcki. – Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 2017. – 153, [1] s.; 17 cm. – (Biblioteka Poetów 342) – 50 lat Biblioteki Poetów. – Nota biograficzna. – ISBN 978-83-205-5661-2

262. PODLEŚNA, Elżbieta Anna (1959-).: Idę...: miniatury poetyckie i haiku / Elżbieta Anna Podleśna. – Katowice: Studio Małych Form Graficznych, 2017. – 76 s.: il.; 15 cm. – ISBN 978-83-943943-2-5

263. WOŹNIAK, Maciej (1969-).: Obywatelstwo podwójnego kraju / Maciej Woźniak. – Poznań: Wydawnictwo Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej i Centrum Animacji Kultury, 2017. – 44, [4] s.; 21 cm. – (Biblioteka Poezji Współczesnej; t. 131) – ISBN 978-83-64504-88-4

Proza

264. ADWENTOWSKA, Dagmara.: Elgacon: opowiadania: antologia opowiadań konkursowych. T.4 / Dagmara Adwentowska, Aleksandra Stanisz, Donata Giuliani, Ida Jarzyńska, Arkadiusz Grzeszczak, Nina Wilczyńska, Radosław Lewandowski. – Płock: Płocki Klub Fantastyki „Elgalh'ai” 2017. – 152 s.: il.; 19 cm. – ISBN 978-83-944224-2-4

— **Jak nas widzą, tak nam piszą** czyli znani autorzy dla Książnicy Płockiej = poz. 257

— JAROCKA, Mariola.: Legendy i opowieści o Mazowszu = poz. 113

— KARPOWICZ, Emilia Ryszarda: Wiersze i opowiadania = poz. 258

265. ŁOŚ, Stefan (1901-1955).: Strażnica: powieść / Stefan Łoś. – Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls, 2017. – 213, [7] s.: il.; 16 cm. – (Przywrócić Pamięć) – Współwyd.: Stefan Łoś / Marian Mischczuk. – Bibliogr. s. 205-210. Indeksy. – ISBN 978-83-7850-615-7 – ISBN 978-83-8095-257-7

266. SEPIOŁO, Mariusz (1990-).: Himalaistki: opowieść o kobietach, które pokonują każdą górę / Mariusz Sepioło. – Kraków: Wydawnictwo Znak, 2017. – 310, [10] s.: il. kolor.; 23 cm. – Na okł.: Krüger-Syrokomka, Okopińska, Miodowicz-Wolf, Rutkiewicz, Bednarz, Ponejko-Pankiewicz, Piotrowicz, Baranowska, Bielecka, Czaplicka, Dzik, Skłodowska, Jurewicz, Bukowicka. – Bibliogr. s. [319]. – ISBN 978-83-240-4977-6

267. THEMERSON, Stefan (1910-1988).: Przygód Marcellianka Majster-Kleпки historyj 6 / Stefan Themerson; z czterobarwnymi

linoleorytami Franciszki Themerson. – Piaseczno: Wydawnictwo Widnokrąg, 2017. – 75, [5] s.: il. kolor.; 22 cm. – Na s. red.: Niniejsze wyd. jest reprintem. – ISBN 978-83-944971-7-0

XIV. SZTUKA

Architektura. Urbanistyka

- DROGORÓB, Bogumił.: W poszukiwaniu tożsamości = poz. 107
- GADZIŃSKA, Monika.: Zespół Pałacowo-Parkowy w Sannikach = poz. 226
- 268. Gąbińska** rewitalizacja zabytków / oprac. W. Olszewski. // Echo Gąbina. – 2017, nr 3, s. 1, 8-9, il. Rewitalizacja zabytków w Gąbinie.
- 269. GOŁĘBIEWSKI, Grzegorz.:** [Leksykon nazw płockich ulic recenzja] / Grzegorz Gołębiwski. // Notatki Płockie. – 2017, nr 3/252, s. 50-52, il. Zawiera rec. książki: Leksykon nazw płockich ulic / Piotr Gryszpanowicz. – Płock, 2016.
- LEWANDOWSKA, Anna.: Nowa jakość na starówce = poz. 165
- MAŁECKA, Agnieszka.: Jak wyglądał zamek? = poz. 108
- MAT.: Tajemnice sierpeckich zamków = poz. 109
- ORŁOWSKA, Milena.: Pan kotek był chory i leżał w łóżeczku, a aleja Jachowicza będzie miała święto = poz. 72
- STEFAŃSKA, Ewelina.: Mariawici planują wielki remont = poz. 297
- ŻAGLEWSKI, M. Robert.: Budowa Świątyni i jej konsekracja = poz. 300

Malarstwo. Sztuki plastyczne. Galerie sztuki

- KOSSAKOWSKI, Jarosław.: Szept czy stłumiony krzyk?: malarstwo Janusza Lewandowskiego = poz. 238
- 270. MAT.:** Chwile na płótnie uchwycone / MAT. // Ekstra Sierpc. – 2017, nr 2, s. 1, 9, il. Ogólnopolski Plener Plastyczny w Galerii im. Stefana Tamowskiego w Sierpcu.
- 271. ROBAK, Waldemar.:** Wystawa uwielbianej płocczanki i Andrzeja Wajda – retrospektywnie w Płockiej Galerii Sztuki / Waldemar Robak. // PetroNews. – 2017, nr 14, s. 14, il. Wystawa obrazów Zofii Samusik-Zaremba oraz plakatów do filmów Andrzeja Wajdy.
- SAMUSIK-ZAREMBA, Zofia.: Siedzą mi w głowie fruujące anioły = poz. 86
- **Secesja** = poz. 240
- THEMERSON, Stefan.: Przygód Marcelianka Majster-Klepki historii 6 = poz. 267

Rzemiosło artystyczne. Sztuka stosowana

- **Secesja** = poz. 240
- 272. SZĄTKOWSKA, Lena.:** Broniewskiemu na imieniny: w ogrodzie Książnicy stanęła ławeczka / Lena Szatkowska. // Tygodnik Płocki. – 2017, nr 27, s. 9, il. Uroczysta prezentacja poświęconej Broniewskiemu ławeczki potoczona z Wieczorem Poetów w ogrodzie Książnicy Płockiej.

Teatr

- POGONOWSKI, Mariusz.: Na razie tak mam = poz. 82
- STEFAŃSKA, Ewelina.: Czarujący Rynek Sztuki = poz. 235
- TOMASZEWSKA, Magdalena.: Wierzę, że się nie cofam = poz. 90

Muzyka

- 273. BEES.:** Muzyka, zabawa i tysiące gości: w weekend królowała w Płocku Audioriver / BeeS. // Tygodnik Płocki. – 2017, nr 31, s. 6, il.

Podsumowanie atrakcji festiwalu Audioriver 2017.

- 274. BEES.:** Polski triumf hip hopu w Płocku / BeeS. // Tygodnik Płocki. – 2017, nr 28, s. 17, il. Podsumowanie Polish Hip-Hop TV Festival. — Dni Mochowa = poz. 231
- 275. MAJEWSKI, Robert.:** Zaśpiewać sercem: sukces Vox Singers na Łotwie / Robert Majewski. // Gazeta Wyborcza. – 2017, nr 174, dod. Magazyn Płocki, s. 12, il.
- 276. MAŁECKA, Agnieszka.:** Jego muzyki nigdy za dużo: odbyły się 15. Chopiniana / Agnieszka Małeczka. // Gość Niedzielny. – 2017, nr 38, dod. Gość Płocki, nr 38/478, s. VIII, il. Dni Fryderyka Chopina.
- 277. MAT.:** Dla smakoszy i melomanów / MAT. // Ekstra Sierpc. – 2017, nr 3, s. 1, 8, il.
- 278. MAT.:** Wielki sukces orkiestry z Gozdowa / MAT. // Extra Sierpc. – 2017, nr 14, s. 11, il. Sukces Młodzieżowej Orkiestry Dętej OSP Gozdowo na Ogólnopolskim Festiwalu Orkiestr Ochotniczych Straży Pożarnych.
- 279. MIECZYKOWSKI, Adam.:** Nie zagram disco polo / Adam Mieczkowski; rozm. przep. Anna Lewandowska. // Gazeta Wyborcza. – 2017, nr 186, dod. Magazyn Płocki, s. 2, il. Rozmowa z dyrektorem Płockiej Orkiestry Symfonicznej - A. Mieczkowskim.
- NOWAKOWSKI, Radosław.: Sierpczanin w „Jaka to melodia?” = poz. 81
- 280. ORŁOWSKA, Milena.:** Ja z tobą rapowałem nie będę: Polish Hip-Hop TV Festival / Milena Orłowska. // Gazeta Wyborcza. – 2017, nr 180, dod. Magazyn Płocki, s. 6, il.
- 281. ORŁOWSKA, Milena.:** Rockowe Ogródki : 20 lat w służbie rock'n'rolla / Milena Orłowska. // Gazeta Wyborcza. – 2017, nr 156, dod. Magazyn Płocki, s. 1, 4-5, il.
- 282. ORŁOWSKA, Milena.:** Szaro, socjalizm, a tu festiwal / Milena Orłowska. // Gazeta Wyborcza. – 2017, nr 197, dod. Magazyn Płocki, s. 2, il. 6. Nadwiślański Festiwal Folklorystyczny „Vistula Folk Festival” w Płocku. Historia płockich festiwali folklorystycznych.
- 283. PAWEŁ WÓJCIK & TOMASZ SARNIAK.:** Wysocki po mojemu [Dokument dźwiękowy] / Paweł Wójcik & Tomasz Sarniak. – Płock: Paweł Wójcik, Tomasz Sarniak, [2017]. – 1 płyta CD (50 min.): digital, stereo; 12 cm. — SADOWSKI, Jakub.: Czuły rambo zaczął od punk rocka w garażu = poz. 84
- 284. STEFAŃSKA, Ewelina.:** Audioriver przejmuje miasto: na płockiej plaży i Starówce / Ewelina Stefańska. // Gazeta Wyborcza. – 2017, nr 174, dod. Magazyn Płocki, s. 13, il. 12. Międzynarodowy Festiwal Muzyki Elektronicznej „Audioriver” — STEFAŃSKA, Ewelina.: Czarujący Rynek Sztuki = poz. 235
- 285. STEFAŃSKA, Ewelina.:** Europejski poziom na plaży nad Wisłą : Audioriver 2017 / Ewelina Stefańska. // Gazeta Wyborcza. – 2017, nr 174, dod. Magazyn Płocki, s. 4-5, il.
- 286. STEFAŃSKA, Ewelina.:** Wspólnie zatańczymy hakę: na Starym Rynku i w Parku Północnym / Ewelina Stefańska. // Gazeta Wyborcza. – 2017, nr 191, dod. Magazyn Płocki, s. 1, 8, il. VI Nadwiślański Festiwal Folklorystyczny „Vistula Folk Festival” w Płocku.
- 287. WOJTYŁKO, Dragomir.:** Little world [Dokument dźwiękowy] / Dragomir Wojtyłko. – miejsce nieznanne: Dragomir Wojtyłko, 2017. – 1 płyta CD (55 min.): digital, stereo.; 12 cm. 1. Little world / music Dragomir Wojtyłko, Rafał Szyjer; lyrics Dragomir Wojtyłko 2. Who am I? / music Rafał Szyjer, Wojciech Lauer; lyrics Dragomir Wojtyłko.

Kino. Film

- 288. JASKULSKA, Renata.:** „Tramp”: był w Płocku taki klub: jak się u nas filmy oglądało / Renata Jaskulska. // Gazeta Wyborcza. – 2017, nr 203, dod. Magazyn Płocki, s. 1, 4-5, il.

— STEFAŃSKA, Ewelina.: Czarujący Rynek Sztuki = poz. 235

Fotografia

289. ORŁOWSKA, Milena.: Fela raz jeszcze zatańczy tango: miało na starych fotografiach / Milena Orłowska. // *Gazeta Wyborcza*. – 2017, nr 209, dod. Magazyn Płocki, s. 1, 4-5, il.

Wystawa przedwojennych fotografii Żydów płockich w Muzeum Żydów Mazowieckich w Płocku.

XV. ZAGADNIENIA WYZNANIOWE

290. Cuda świętej Siostry Faustyny: świadectwa i modlitwy / wstęp siostra M. Elżbieta Siepak ZMBM. – Kraków: Wydawnictwo WAM - Księża Jezuita, cop. 2017. – 235, [5] s.; 20 cm. – ISBN 978-83-277-1457-2

291. DROGORÓB, Bogumił.: Św. Jan Nepomucen wraca do siebie: w pobliżu jeziora / Bogumił Drogorób. // *Kurier Sierpecki*. – 2017, nr 29, s. 14, il.

Historia figury świętego Jana Nepomucena w Urszulewice.

292. (GSZ).: Matka wszystkich parafii: święto Kościoła Starokatolickiego Mariawitów w Płocku / (gsz). // *Tygodnik Płocki*. – 2017, nr 34, s. 11, il.

Uroczystość Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny oraz 103. rocznica poświęcenia katedry mariawickiej.

293. JANUSZ, Iwo.: Sanktuarium Matki Bożej Skępskiej dzisiaj – spojrzenie teologiczne: stan obecny i perspektywy na przyszłość / o. Iwo Janusz. // *Tłuchowskie Zeszyty Historyczno-Społeczne*. – 2017, nr 13, s. 26-42

— KOWALSKI, Wiesław Józef.: Słowo o księdzu Janie = poz. 68

— **Ks. Prałat** Ignacy Lasocki – wielki Kaptan i Społecznik = poz. 75

— MAŁECKA, Agnieszka.: Zawsze tam, gdzie działa się dobro... = poz. 79

294. ORŁOWSKA, Milena.: W zielonym parku jest kaplica pełna cudów: historia cerkwi / Milena Orłowska. // *Gazeta Wyborcza*. – 2017, nr 227, dod. Magazyn Płocki, s. 1, 4-5, il.

Wystawa Muzeum Mazowieckiego z okazji 150-rocznicy budowy płockiej cerkwi.

295. OSZCZYK, Magdalena.: Pielgrzymka to nie rajd turystyczny / Magdalena Oszczyk; rozm. przepr. Joanna Tybura. // *Gazeta Wyborcza*. – 2017, nr 180, dod. Magazyn Płocki, s. 1, 2, il.

Rozmowa z pielgrzymującą od ponad 10 lat pątniczką, pracownicą wojewódzkiego szpitala na Winiarach w Płocku – Magdaleną Oszczyk z Gostynina.

— PIĘTKA, Włodzimierz.: Pamiętasz wrzesień? = poz. 91

— SMOLIŃSKI, Leszek.: [O życiu i pracy w niełatwych czasach – recenzja] = poz. 88

296. STASIAK, Wojciech (1931-).: O życiu i pracy w niełatwych czasach / z ks. Wojciechem Stasiakiem rozmawia ks. Zbigniew Załęcki. – Łęg; Kraków: Wydawnictwo Spes, 2017. – 149, [3] strony, [12] stron tablic; 20 cm. – Na stronie tytułowej: Na sześćdziesiątą rocznicę święceń kaptanów. – ISBN 978-83-945657-6-3

297. STEFAŃSKA, Ewelina.: Mariawici planują wielki remont: tajemnice katedry przy Kazimierza / Ewelina Stefańska. // *Gazeta Wyborcza*. – 2017, nr 197, dod. Magazyn Płocki, s. 8, il.

— STRYJEWSKI, Marian: Juliusz Słowacki wskazuje mi godziny życia = poz. 255

298. WIŚNIEWSKI, Sławomir.: Rozmowa z księdzem proboszczem Sławomirem Wiśniewskim o obchodach 20-lecia parafii pw. Miłosierdzia Bożego w Gostyninie, jego 30-lecia kaptanstwa oraz innych ważnych sprawach / Sławomir Wiśniewski; rozm. przepr. Andrzej F. Ziókowski. // *W Promieniach Miłosierdzia*. – 2017, nr 5-6/72-73, s. 5-7, 36, il.

— ZIELIŃSKA, Barbara.: Kaptan Ignacy Maria Józef Leliwa-Kopystyński – wielka postać mariawityzmu = poz. 76

299. ZIELIŃSKA, Karolina.: XXIV Sacrosong Diecezji Płockiej – Gostynin 6. V. 2017. Karolina Zielińska. // *W Duchu i Prawdzie*. – 2017, nr 4, s. 16-17, il.

300. ŻAGLEWSKI, M. Robert.: Budowa Świątyni i jej konsekracja / M. Robert Żaglewski. // *Mariawita*. – 2017, nr 8, s. 15-22, il. Dot. budowy i konsekracji Świątyni Miłosierdzia i Miłości w Płocku. Zawiera czarno-białe zdjęcia z pocz. XX w.

XVI. KSIĄŻKA I CZYTELNICTWO. BIBLIOTEKI

301. KIJEK, Kamil.: Antykwiaryaty na skraju bankructwa?: darmowe podręczniki cieszą rodziców, ale... / Kamil Kijek. // *Tygodnik Płocki*. – 2017, nr 32, s. 10, il.

Biblioteki publiczne

302. BEDYK, Artur.: Czytamy w Bibliotece Szkolnej w Słubicach / Artur Bedyk, Anna Ostrowska. // *Wieści znad Wisty*. – 2017, nr 100, s. 18-20, il.

303. WOJCIECHOWSKA, Anna.: Jubileusz 80-lecia działalności Gminnej Biblioteki Publicznej w Sannikach / Anna Wojciechowska. // *Wiadomości Sannickie*. – 2017, nr 1(12), s. 36-38, il.

— WOJCIECHOWSKA, Anna.: W Sannikach czytano „Quo Vadis” = poz. 256

Książnica Płocka im. Władysława Broniewskiego

304. BANASIAK, Joanna.: Wychodzimy w przestrzeń miejską / Joanna Banasiak; rozm. przepr. Jan B. Nycek. // *Nasz Płock*. – 2017, nr 5(117), s. 1, 8, il.

Rozmowa z dyrektorem Książnicy Płockiej.

— **Jak** nas widzą, tak nam piszą czyli znani autorzy dla Książnicy Płockiej = poz. 257

305. (LESZ).: Laude probus dla Książnicy: zielony jubileusz / (lesz). // *Tygodnik Płocki*. – 2017, nr 39, s. 6, il.

Uroczystość jubileuszu Książnicy Płockiej w Szkole Muzycznej w Płocku.

306. LEWANDOWSKA, Anna.: Po co nam biblioteki?: a po co jest oddychanie!? 80 lat Książnicy Płockiej / Anna Lewandowska. // *Gazeta Wyborcza*. – 2017, nr 221, dod. Magazyn Płocki, s. 1, 4-5, il.

— MAŁECKA, Agnieszka.: Te dni czerwcowe wciąż trwają = poz. 232

307. PIĘTKA, Włodzimierz.: Płocczanin z książką: kultura w mieście / Włodzimierz Piętko. // *Gość Niedzielny*. – 2017, nr 39, dod. Gość Płocki, nr 39/479, s. VI, il.

80-lecie Książnicy Płockiej.

— SZATKOWSKA, Lena.: Broniewskiemu na imieniny = poz. 272

308. SZATKOWSKA, Lena.: 80. urodziny Książnicy Płockiej: od szarej karty bibliotecznej do e-katalogu / Lena Szatkowska. // *Tygodnik Płocki*. – 2017, nr 38, s. 10, il.

Księgarstwo

— GUSTOWSKI, Bolesław.: Promocja Gostynińskiego Słownika Biograficznego = poz. 66

— ORŁOWSKA, Milena.: Pan kotek był chory i leżał w łóżeczku, a aleja Jachowicza będzie miała święto = poz. 72

Czasopiśmiennictwo

— KOWALSKI, Wiesław Józef.: Słowo o księdzu Janie = poz. 68

309. ROBAK, Waldemar.: Z pozostałych szpalt „Korespondenta Płockiego” / Waldemar Robak. // *PetroNews*. – 2017, nr 13, s. 14, il.

Przegląd doniesień prasowych z 1877 roku.

INDEKS OSOBOWY

- Adamkowski, Arkadiusz 16
 Adamska, Mariola 240
 Adamski, Stanisław 65
 Adwentowska, Dagmara 264
 Andruszkiewicz, Bernadeta 67
 Andrzejczyk, Marzena 225
 Ank, Ingrid 222
 AS. 193
 Asiński, Wojciech 54
 Banasiak, Joanna 257, 304
 Bedyk, Artur 302
 BeeS 229, 230, 273-4
 Bielińska, Kamila 15, 213
 Błaszczak, Iwona 222
 Brzęczek, Jerzy 243-4
 Buczkowski, Krzysztof 42
 Burdyka, Konrad 245
 Burdziński, Michał 240
 Bziuk, Justyna 1
 Cegłowska, Blanka zob. Stanuszkiewicz-Cegłowska, Blanka.
 Cetwiński, Marek 122
 Chojnacka, Ewa 174
 Cichocka, Anna zob. Kühn-Cichocka, Anna.
 Ciećwier, Mariusz 87
 Cieślak, Janusz 110
 Cieślak, Marta zob. Kobuszewska-Cieślak, Marta.
 Ciołkowski, Andrzej 111
 Czachorowska-Jakoniuk, Agnieszka 197
 Czerwińska-Jędrusiak, Barbara 25
 Czerwiński, Krzysztof 71
 Dąbrowski, Jacek 38, 186
 Dąbrowski, Paweł 14
 Deja, Monika 56
 Doległo, Natalia 195
 Drogorób, Bogumił 107, 291
 Duraj, Danuta zob. Walczak-Duraj, Danuta.
 Dwojnych, Andrzej 27
 Dybowska, Iwona 57
 Dylicka, Anna 240
 Dylicki, Krzysztof 121
 Dymke, Zbigniew 103
 Dyśkiewicz, Piotr 163
 ES. 151
 Escriba 81
 Gadzińska, Monika 226
 Gancarczyk, Marek 19
 Giuliani, Donata 264
 Głowacka, Mariola 40
 Gołębiowski, Grzegorz 116, 123, 269
 Gontarczyk, Barbara 220
 Gontarz, Jerzy 13
 Gortat, Ryszard 87
 Grabowski, Janusz 122
 Grochowski, Roman 152
 Grzelak, Katarzyna 186
 Grzeszczak, Arkadiusz 264
 Grzybowski Michał Marian 91
 Grzywacz, Jacek 60
 (gsz) 93, 126, 143, 153, 187, 190, 292
 Gustowski, Bolesław 66
 Jabłoński, Tomasz 222
 (jac) 61-3, 85, 93, 128-9, 154
 Jakoniuk, Agnieszka zob. Czachorowska-Jakoniuk, Agnieszka.
 Jankowski, Karol 173
 Janusz, Iwo 293
 Jarocka, Mariola 112
 Jarocka, Mariola zob. Szewczyk-Jarocka, Mariola.
 Jarzyńska, Ida 264
 Jaskulska, Renata 84, 288
 Jędrusiak, Barbara zob. Czerwińska-Jędrusiak, Barbara.
 Józwiak, Krzysztof 214
 Józwik, Edyta 110
 Kacprzak, Michał 167
 Kaczmarczyk, Paweł 174
 Kania, Rafał 196
 Kansy, Andrzej 69, 177
 Karpowicz, Emilia Ryszarda 258
 Kasprzak, Mariusz Andrzej 240
 katia 227
 Kempa, Janusz 74
 Kijek, Kamil 301
 Klepacka, Katarzyna 222
 Kłobukowski, Paweł 10
 Kobuszewska-Cieślak, Marta 82
 Konarska-Pabiniak, Barbara 65
 Kończykowski, Andrzej 89
 Koński, Wiesław 37
 Kopec, Wiesław 59
 Kopka, Mariola 214
 Kossakowski, Jarosław 238
 Kowalska, Iwona zob. Typiak-Kowalska, Iwona.
 Kowalski, Rafał 242
 Kowalski, Wiesław Józef 68
 Kozakowska, Katarzyna 3
 Kozłowska, Ewa 1
 Król, Magdalena 210
 Krupińska, Sylwia 23
 Krusiewicz, Anna 215
 Kühn-Cichocka, Anna 259
 Kulczyk, Sylwia 101
 Kuncewicz, Marian 204
 KW. 164, 246
 Laskowski, Jan 197
 Lauer, Wojciech 287
 Lenkiewicz, M. 254
 (lesz) 117, 239, 305
 Leszko, Jacek 105
 Lewandowska, Agnieszka 53
 Lewandowska, Anna 67, 96, 99, 163, 155, 165, 279, 306
 Lewandowska, Celina Cecylia 260
 Lewandowski, Damian 78
 Lewandowski, Radosław 264
 Lipińska, Wiesława 28
 Lolo, Radosław 113
 Łątko, Marcin 87
 Łęcki, Wojciech 261
 Łoś, Stefan 265
 Łukawski, Adam 240
 Łukawski, Krzysztof 113
 Maestro 166
 Majewski, Robert 275
 Malczyk, Dariusz 31
 Maliszewski, Tomasz 222
 Małachowski, Adam 247-8
 Matecka, Agnieszka 79, 108, 140, 156, 232, 276
 Marciniak, Jola 141, 146
 Masierak, Leszek 131
 MAT. 109, 135-6, 157, 168, 183, 188, 208, 216, 233, 241, 249, 270,
 277-8
 Matuszewska, Anna 9, 11, 204
 Mayer, Bartłomiej 132
 Mazurska, Wiesława 1
 Michalska, Jolanta 119
 Michnik, Adam 16
 Mieczkowski, Adam 279
 Mierzejewska, Edyta 64
 Milczarek, Wanda 198
 Milke, Tadeusz 103

Miszczuk, Marian 265
 Moskal, Wojciech 210
 Mroczek, Rafał 122
 Mrozowski, Przemysław 122
 Mućka, Magdalena 184, 189
 Nosek, Radosław 200
 Nowak, Bartosz 92, 100, 158, 199, 206
 Nowakowski, Andrzej 102, 200
 Nowakowski, Radosław 81
 Nycek, Jan Bolesław 34, 304
 Obrębska, Nina 180
 Olszewski, W. 148, 150, 162, 228, 234, 268
 Omachel, Radosław 133
 Orłowska, Milena 72, 78, 280-2, 289, 294
 Osiński, Wojciech 250
 Ostrowska, Anna 302
 Oszczyk, Magdalena 295
 Pabiniak, Barbara zob. Konarska-Pabiniak, Barbara.
 Perek, Jadwiga 221
 Perzyna, Łukasz 112
 Piekarski, Jacek 45
 Pietrzak, Małgorzata 211
 Piętka, Włodzimierz 91, 307
 Piwowar, Janusz 125
 Podawca, Konrad 104
 Podleśna, Elżbieta Anna 262
 Pogonowski, Mariusz 82
 Pogorzelski, Paweł 222
 Przygocka, Janina 50
 Ptasiewicz, Zbigniew 48
 Puzia-Sobieska, Olga 212
 Pytelewska, Maria 130, 169, 191
 rad. 106, 170, 192, 209
 Radek 251
 (red). 144
 Robak, Waldemar 124, 271, 309
 Rokita, Agata 13
 Rybicki, Łukasz 142
 Rydzewska, Barbara 240
 Sadowski, Jakub 84
 Samoraj, Andrzej 21, 201
 Samusik-Zaremba, Zofia 86
 Schulz, Anna 174, 185
 Sekuła, Beata 195
 Sepiolo, Mariusz 134, 266
 Siepak, Elżbieta 290
 SK. 202
 Skibowska, Jadwiga 142
 Smolińska, Beata 217
 Smoliński, Leszek 88
 Smuk-Stratenwerth, Ewa 56, 222
 Sobieraj, Leonard 4, 240
 Sobieska, Olga zob. Puzia-Sobieska, Olga.
 Sokolnicki, Michał 205
 Stachurska, Agnieszka 39, 203, 224
 Stanis, Aleksandra 264
 Stanuszkiewicz-Cegłowska, Blanka 252
 Stasiak, Wojciech 296
 Stefańska, Ewelina 97-8, 118, 160-1, 235-6, 284-6, 297
 Stratenwerth, Ewa zob. Smuk-Stratenwerth, Ewa.
 Stryjewski, Marian 255
 Sylwia 147
 Szadkowska, Małgorzata 240
 Szafran-Szczepańska, Ewa 115
 Szatkowska, Lena 80, 83, 90, 272, 308
 Szatkowski, Tomasz 49
 Szczepańska, Ewa zob. Szafran-Szczepańska, Ewa.
 Szczęsna, Paulina 207
 Szewczyk-Jarocka, Mariola 174
 Szewczyk, R. 32
 Szyjer, Rafał 287
 Ślęzak, Patryk 24
 Themerson, Franciszka Weinles 267
 Themerson, Stefan 267
 Tomaszewska, Magdalena 90
 Trubas, Michał 120
 Tryka, Grażyna 240
 Tybura, Joanna 138, 145, 172, 295
 Typiak-Kowalska, Iwona 1
 Umiecki, Dariusz 87
 Umiński, Mariusz 73
 Urbański, Daniel 64
 Walczak-Duraj, Danuta 20
 Walusiak, M. 32
 Wąsowski, Maciej 244, 253
 Węglicka, Anna 3
 Wiatrowicz, Elżbieta 222
 Wiącek, M. 254
 Wielechowska, Małgorzata 105
 Wilczyńska, Nina 264
 Wiśniewski, Janusz 58
 Wiśniewski, Sławomir 298
 Wodowska, Joanna 218
 Wojciechowska, Anna 256, 303
 Wojtalewicz, Urszula 181
 Wojtyłko, Dragomir 287
 Woźniak, Maciej 263
 Wójcik, Paweł 283
 Zagził, Dawid 77
 Załęcki, Zbigniew 296
 Zaremba, Zofia zob. Samusik-Zaremba, Zofia.
 Zasimowicz, Aleksandra 219
 Zielińska, Barbara 76
 Zielińska, Karolina 299
 Ziętek, Janina 29
 Ziętek, Maria 33
 Ziółkowski, Andrzej F. 298
 Żaglewski, M. Robert 300

Opracowanie:

Izabela Istał, Ewa Kozłowska,
 Wiesława Mazurska, Iwona Typiak-Kowalska

Książnica Płocka im. Władysława Broniewskiego

09-402 Płock, ul. Kościuszki 6
 Tel. (024) 268 00 21 lub (024) 268 00 25
 e-mail: dib@ksiaznicaplocka.pl

NASI AUTORZY

- WOJCIECH JERZY GÓRCZYK** — mgr historii, kustosz w Muzeum Romantyzmu w Opinogórze. Jego zainteresowania badawcze to: historia Ciechanowa i Opinogóry, historia rodu Krasieńskich
- KS. MICHAŁ MARIAN GRZYBOWSKI** — profesor, kanonik, historyk Kościoła. Wieloletni wykładowca w Wyższym Seminarium Duchownym w Płocku, Uniwersytecie Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy i Punkcie Konsultacyjnym Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Płocku. W latach 2002-2018 Wiceprezes Towarzystwa Naukowego Płockiego
- ALEKSANDRA KRYSIAK** — mgr filologii polskiej. Pracuje w jednej z poznańskich szkół
- EWA SERAFIMOWICZ** — mgr prawa i administracji. Pracowała m.in. w Warszawskim Biurze Projektowo-Badawczym Budownictwa Przemysłowego System, Urzędzie Wojewódzkim w Płocku i Wojewódzkim Ośrodku Informatyki w Warszawie. Współautorka systemu SHOD (System Planowania, Sterowania i Kontroli Realizacji według Harmonogramów Operatywnych i Dyrektywnych) i organizatorka jego wdrożenia dla potrzeb wykonawców i inwestorów Członkini: PZITB, NOT i TNP
- KS. LESZEK SMOLIŃSKI** — mgr teologii, kapłan diecezji płockiej, wikariusz parafii pw. Świętej Trójcy w Rypinie, publicysta, doktorant na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie
- MICHAŁ SOKOLNICKI** — mgr historii, absolwent Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, funkcjonariusz policji
- MAREK STAWSKI** — dr nauk humanistycznych, autor kilkudziesięciu publikacji z dziejów Kościoła i kultu religijnego. Współpracuje z Bibliotheca Monumento Casamari (Włochy) oraz Instytutem Historii Uniwersytetu im. T. Masaryka w Brnie (Czechy)
- Autorki Bibliografii** — **Izabela Istał, Ewa Kozłowska, Wiesława Mazurska, Iwona Typiak-Kowalska**